

ספר

תורת הקידושין

מדריך הילכתי מפורט
לעורכי חופה וקידושין,
בשימת דגש על עניינים 'פרקטים'
השכיחים בעת סידור הקידושין.

חובר בסיעתא דשמיא מאתי הצעיר

מאיר פנחס

בן לאבי מורי ורבי שמואל שליט"א
מחז"ס: תורת הישיבה, תורת מאיר, תורת החיים

טבת התשע"ט

כל הזכויות שמורות למחבר

מאיר פנחסי

כתובת למכתבים והערות:

רחוב אלקבץ 50 גבעת שאול

פעיה"ק ירושלים

פלא':

054-84-85-85-1

052-71-66-82-9

דוא"ל: efratpin10@gmail.com

לשאלות בהלכה ניתן לפנות
לבית ההוראה "הליכות עולם"

מוענה הילכתי 24 שעות

טלפון (רב קווי):

02-999-79-89

"שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו"

מצבת זכרון עולם בהיכל ה'

לימוד בספר זה מוקדש לזכרו המהור,
של האי גברא יקרא, אציל המידות,
איש על העדה ועל העטרה, רב פעלים,
רודף צדקה ואוהב חסד, מוקיר ורחים רבנן
מוכתר בנימוסין, ולו הייחוסין

הנכבד היקר והנעלה לשם ולתהילה

ר' **יהודה** בן סעדה **גבאי** ע"ה

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים והשלום
נלקח לבית עולמו יום המר
ט"ז שבט תשע"ט (ליל חופת נכדתו)

ויהי רצון שיעמוד מליץ טוב על נוות ביתו המסורה, שעמדה
לצידו כל חייו באהבה ובמסירות אין קץ,

גב' **שולה** בת פרחת תחי'

ושהקב"ה ישלח דברו וירפאה רפואה שלמה, בכל רנ"ב איבריה
ושם"ה גידיה, אמן.

וכמו כן יהיה מליץ טוב בגנוי מרומים, על כלל ישראל על בניו
ובנותיו חתניו וכלותיו היקרים, נכדיו נכדותיו וניניו האהובים,
שיזכו להגדיל תורה ולהאדירה. למצוות, לחופות, ולהקים ולבנות
בנייני עדי עד.

לברכת והצלחת כל משפחות גבאי, כהן ומלכה שיחיו
ולכל מוקירי זכרו.

"נפשו בטוב תלין וזרעו ירש ארץ"

ובלע המוות לנצח ומחה ה' אלוקים דמעה מעל כל פנים, אמן.

הסכמת הרה"ג שלמה משה עמאר שליט"א

Shlomo Moshe Amar

Rishon Lezion

Chief Rabbi Of Jerusalem

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב ראשי לירושלים

בעה"ת"ש, ערש"ק "בשלח" י"ב שבט התשע"ט

אגרת ברכה

ראה ראיתי האי ספר'א טב'א דמריה טב, כבוד מעלת האברך כמדרשו, נזר א-ל-היו על ראשו, אשר משחר ילדותו והוא נער ולא מש מאהלה של תורה, מקל שקד, מלמד ששקוד על תלמודו, ותורת ה' היא כבודו, ויקרו גם סות הודו, זה שמו הטוב הרה"ג רבי מאיר פינחס שליט"א בנו של ידידי הדגול מרבבה, רב אהב'ה, ורב חביב'א, הרב הגאון כש"ת רבי שמואל פינחס שליט"א רבה של שכונת מחנה יהודה בעקו"ת ירושלים תובב"א, וראש הכולל החשוב דרכי דוד, והנה כבוד הרמ"פ נר"ו נפשו איותה ויעש לו ספר חשוב מאד, ונקרא שמו הטוב "תורת הקידושין", על הלכות קידושין וחופה והלכות כתובה, ועמל וטרח בעשר אצבעותיו, הן הם אותותיו, בהם הראה כשרונותיו, וניצול זמנו ועיתותיו, וסידרן בסדר נאה ויאה, בשפה ברורה, והסברה בהירה, שתהיה תורת הקידושין לתפארה, בכבודה והדרה, ואברכהו שימשיך בעמלה של תורה, וילך מחיל אל חיל ברוב נחת, וימצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם.

והנה כב' המחבר הראני את מה שכתב בספרו תורת הקידושין (עמוד מ' סעיף כ"ט) וז"ל מותר לקחת מפית השייכת לאולם השמחות ולעשות עמה הקנין. עכ"ל. ומאד קשה איך העלים עיניו מפסקו של רבינו הרמ"א ז"ל בדרכי משה ובהגהתו לשו"ע ח"מ (סימן קצ"ה ס"ד) שכתב, ואין מקנין בכלי אלא מדעת בעליו, (ב"י בשם עיטור ור' ירוחם והרא"ש והר"ן ספ"ה דנדרים, ונ"י פ"ק דמציעא), ולכן מי שלקח סודר מחבירו בלא דעתו ומקנה בו, אינו קנין. (תשובת הרשב"א ח"א סי' אלף י"ט, ותשובת רמב"ן סימן ק"א). ואעפ"י שניסה לנמק טעמו בהגה (אות קפ"ב) שם, שמרן ז"ל בב"י סובר דמהני קנין בסודר שאול, וכדלהלן, מ"מ א"א להתעלם מדברי הרמ"א ז"ל שכתב דאם לקח בלי לשאול דעתו של בעל הכלי, אינו קנין.

Shlomo Moshe Amar

Rishon Lezion
Chief Rabbi Of Jerusalem

שלמה משה עמאר

הראשון לציון
הרב ראשי לירושלים

ושם בהערה הזכיר מה שכתבתי בשולי התשובה במלאכת שלמה על חופה וכתובה (בח"מ סימן ק"נ) בסופה, להצריך את העדים או הרב שחפץ לעשות קנין במפית של האולם, לבקש מבעל האולם עצמו שיתן להם המפית במתנה גמורה, [או לכל הפחות להשאילה להם כדי לעשות בה קנין], והמחבר שליט"א לא שמיע ליה הוראתי זאת, כלומר לא סבירא ליה. והעיר עלי כדרכה של תורה, תחילה ציין שכל הקנין בסידור קידושין אינו חיוב כלל, וכמ"ש מרן ז"ל בשו"ע אהע"ז (סימן ס"ו ס"ח), דקי"ל הן הם הדברים הנקנים באמירה, (כתובות ק"ב ע"ב וקידושין ט' ע"ב) עוד הוסיף דהאידינא שנהגו להחתים החתן על הכתובה שמחייב עצמו על האמור בכתובה, עדיפא טפי. וכמו שפסק מרן ז"ל בשו"ע (ח"מ סימן מ' ס"א) שהמחייב עצמו ממון לחברו אפילו שאינו חייב לו, הרי זה חייב, וכפסק הרי"ף והרמב"ם ז"ל עפ"י הסוגיא דב"מ (צ"ד ע"א), מתנה שומר חנם להיות כשואל, וא"כ א"צ מן הדין לקבל קנין מהחתן, אלא שהאחרונים התאמצו בכמה טעמי תריצי ללמד זכות על מנהגם של ישראל שנהגו ליקח קנין מיד החתן. וכן יש לנהוג למעשה. והנה מ"ש שהתאמצו ללמד זכות על מנהגם של ישראל וכו', לא מובן וכי עושים דבר נגד הדין שצריך להתאמץ ללמד עליהם זכות, אתמהא.

עו"כ שם עכ"פ ליקח מפית מהאולם, דבלא"ה כתב הב"י (ח"מ סימן קצ"ה ס"ד) דמהני קנין בסודר שאול כיון שאין דרך בני אדם להקפיד אם זה נוטל קנין בסודר שלו, ודלא כהמרדכי. עכ"ל.

והנה מלבד שהרמ"א ז"ל פסק בסכינא חריפא דאם לקח סודר בלא דעת הבעלים והקנה בו אינו קנין. הנה מרן ז"ל לא התיר בזה, ולפי מ"ש כב' המחבר נר"ו בהערותו בדעת מרן הב"י, שמתיר לעשות קנין בסודר שאול, ואם אכן זו היא דעת מרן ז"ל נמצא דגם הוא מודה ואזיל שאין לקחת הסודר בלי רשות הבעלים, רק מתיר בשואל, ודלא כהמרדכי שהחמיר גם בשואל, משום שאינו יכול להקדישו, כמבואר בב"י אות ד', וכן בהגהת הרמ"א ז"ל שם, שחשש לדעת המרדכי והביאו בהגה שם בזה"ל: וי"א אפילו הוי כלי שאול אינו קנין אא"כ השאילו כדי להקנות בו. (מרדכי ס"פ הספינה) וכן נראה לי. עכ"ל.

Shlomo Moshe Amar

Rishon Lezion

Chief Rabbi Of Jerusalem

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב ראשי לירושלים

וא"כ בלי רשות כלל בודאי שאינו נכון, ומה שהקדים כב' וכתב שאין חיוב לעשות קנין, הנה גם כב' מודה שצריך לעשות קנין וצודק בזה, שכבר נהגו כן בכל הכתובות בכל עדות ישראל, ובכל נוסחי הכתובות חדשים גם ישנים כותבים בגוף הנוסח המודפס בהאי לישנא: וקנינא מיד החתן קנין גמור ושלם במנא דכשר למקניא ביה מעכשיו כראוי וכתקנת חכמים וכו'. וא"כ ברור שצריך לעשות קנין, וכן ברור שצריך לעשותו כהלכתו. אלא שבאמת מלשון מרן ז"ל בב"י משמע שמתיר גם כשלקחו סודר בלי ששאלו לדעת בעל הסודר, והילך לשון מרן ז"ל בב"י שם (אות ד'), כתב המרדכי (ס"פ הספינה) קנין חליפין צריך להיות בסודר שלו, אבל אם הוא שאול כיון דאינו יכול להקדישו אינו יכול ליתנו. עכ"ל. ואין נ"ל דאין דרך בני אדם להקפיד אם זה נוטל קנין בסודר שלו כיון שהוא מחזירו לו. עכ"ל הב"י.

ומלשוננו של מרן כאן, משמע שסובר דגם אם נוטל הסודר בלי רשות בעליו מהני, מדקאמר שאין דרך בני אדם להקפיד אם זה נוטל קנין בסודר שלו וכו'. ולא אמר שאין זה מעכב שאינו יכול להקדישו, שבזה היה דוחה דברי המרדכי בלבד, אבל עתה שכתב שאין דרך להקפיד וכו', משמע שבא להתיר גם כשאינו שאול, ובאמת כן מפורש בדרכי משה שכך הוא הבין משמעות דברי הב"י, שכתב שם (אות ו') על דברי הב"י, ואין דבריו נראים, דמה שמשמע מדבריו דמותר לקנות בסודר חברו שלא מדעתו, דהא כתבתי לעיל מתשובת הרשב"א דאין להקנות בסודר חברו שלא מדעתו, וודאי שאם הוא מדעת חברו ודאי מהני, אע"ג דלא יכול להקדישו, מידי דהוי אמתנה ע"מ להחזיר דשמה מתנה, וה"ה אם משאיל לו להקנות בו מהני כנ"ל. עכ"ל.

הנה בפירושו איתמר בדברי מור"ם ז"ל שהבין בדעת מרן ז"ל, שמתיר להקנות בסודר חברו שלא מדעתו, וזה סיוע גדול לדבריו, אך מה שכתבת שמרן בב"י מתיר להקנות בסודר שאול, לאו שמה מתניא לענין שאתה דן בו, דכב' מתיר גם בסודר שאינו שאול. ומה ראייה יש מהדעות המתירות בסודר שאול. אבל ממשמעות הב"י לכאורה יש סיוע לדעת כבודו, אך עם כל זה לא נוכל להתעלם מפסקו של הרמ"א ז"ל, ולכתוב שמותר לקחת מפת וכו' ולעשות עמה קנין, בלי שום נדנד. ומה גם שהרמב"ן ז"ל והרשב"א ז"ל שניהם העלו שבלי דעתו של בעל הסודר אין להקנות בו, ואם הקנה בו אינו קנין.

Shlomo Moshe Amar

Rishon Lezion

Chief Rabbi Of Jerusalem

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב ראשי לירושלים

ומרן ז"ל לא כתב כלום בש"ע, וגם בב"י נלע"ד שעיקרו בא לדחות דברי המרדכי שכתב דגם מדעתו שהוא שואל לו אין להקנות בו, משום שאינו יכול להקדישו, ולא נוכל להתעלם מכל זה ולהיאחז במשמעות דב"ק של מרן הקדוש ע"ה.

וגם מ"ש הרב המחבר נר"ו שכן מוכח גם מהרמב"ם (בפ"ה מהל' מכירה ה"ז), שכתב שאם הקנה לו כלי ע"מ להחזירו נקנה המקח וזכה בו הלוקח שמתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה, וכ"כ הטור (ריש סימן קצ"ה), והנה במתנה ע"מ להחזיר הא אינו יכול להקדישו, ומוכח דמה שאינו יכול להקדישו אין בו חיסרון קנין, עכ"ל. והיה לו להוסיף שכן כתב מרן ז"ל בשו"ע (ח"מ סימן קצ"ה ס"ג) הקנה א' כלי למוכר כדי שיקנה הלוקח אותו הממכר זכה הלוקח, אפילו הקנהו שלא בפני הלוקח, ואע"פ שהקנה לו הכלי ע"מ להחזירו נקנה המקח, עכ"ל. וממילא לא היה צריך לדקדוק שדייק בדברי מרן הב"י שהביא את הרמב"ם, ולא העיר שהמרדכי חולק, שהרי מרן ז"ל בעצמו פסק להדיא בשו"ע שמתנה ע"מ להחזיר מהני לקנין סודר.

אך א"צ לזה שכן כתב בדרכי משה להדיא, שכתב: מידי דהוי אמתנה ע"מ להחזיר ששמה מתנה, וה"ה אם משאיל לו להקנות בו מהני כנ"ל. עכ"ל הד"מ (אות ו') במקום. הרי כבר הוכיח דין זה ממתנה ע"מ להחזיר, ולא צריך לחזור ולהוכיח מלשון הרמב"ם ז"ל.

עו"כ המחבר נר"ו. הנה ממה שהביא הב"י דברי הרמב"ם בפשיטות וכו' נראה שגם המרדכי מודה היכא שהשאילו ע"מ להקנות בו דמהני וכו', (וגם זה מיותר שהוא מפורש בדברי מור"ם ז"ל בהגה ובד"מ וראיתי ששוב כתב שכ"כ בד"מ), וכתב ולפי"ז בנ"ד לא מיבעיא אם בעל האולם הכין לו מפית וכו'. אלא גם אם לקח מעצמו מפית המיועדת לסועדים י"ל דמהני, והביא את המחנה אפרים (הלכות שאלה סימן ו') שכתב שסברת המרדכי והרשב"א שהובאו ברמ"א דלא מהני שאלה לעשות קנין חליפין, הוא מטעם שאין השואל רשאי להשאיל. (נראה שרק המרדכי הוא שכתב כן), וכתב דבאולם אין שייך סברא זו, דהלא שואל לשניהם בשוה, עכ"ל. ובשואל אין צורך להאריך דגם הרמב"ן והרשב"א שהובאו בד"מ ובהגה מודים דאפשר להקנות, וגם הרמ"א גופיה שכתב לדעת המרדכי בשם וי"א, פירש דאם השאילו להקנות בו מהני גם להמרדכי וכתב וכן נראה לי. עכ"ל.

Shlomo Moshe Amar

Rishon Lezion

Chief Rabbi Of Jerusalem

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב ראשי לירושלים

עוד הביא שהמחנ"א הנז' כתב משם כמה פוסקים דאם הקנה כבר לאחר מהני שאין יכולים להוציא ממנו בטעם של אין רצונו וכו', בדבר שאין דרך הבעלים להקפיד לכו"ע לא הוי גזל, וכמ"ש המחנה אפרים (הלכות גזלה סוס"י ב'), וכיון שסודר זה שייך לאולם ומיועד לכל תשמישו אפי' לקנה בו כ"ש שבעה"ב מסכים שיעשו בו קנין, וכו'. עכ"ד.

והנה לכתחילה קנין חליפין צריך לתת לו הסודר לגמרי למקנה, אלא דמהני מתנה ע"מ להחזיר דשמה מתנה, וכמבואר ברמב"ם וגם בש"ע (סימן קצ"ה ס"ג) וכו"ל, והמפית עשויה לשימוש במקום כמו הצלחות וסכו"ם ולא לעשות שימוש שמוציאים אותם מרשות בעל האולם, ואיהו גופיה כתב שם, בזה"ל: וגם אין לומר דכיון דהחתן משלם לבעל העולם, א"כ חשיב כעושה קנין בכליו של מקנה, דודאי שאנן סהדי שאין דעתו לקנות דברים שעכבר בידו מלישא אשה כדמו"י. עכ"ל. נמצא דאין קונה לגמרי את הכלים וע"כ י"ל שקונים רק להשתמש בהם בתוך האולם וכפי המקובל.

ומה גם דיש סברא פשוטה שבעל האולם מעמיד לבעלי השמחה כלי אכילה שיוכלו לסעוד סעודתם בכבוד, ומפית היא חלק מהדברים המשמשים את האדם בשעת הסעודה, וכמו שבצלחת וסכו"ם וכו' משתמשים במקום ולאחר השימוש מניחים אותם שם והולכים להם, גם במפיות משתמשים ומניחים, ולא מיועדים לקחתם, ובודאי שלא נתן להם מפיות להקנות בהם, וע"כ צריך לבקש רשות מפורשת או שיקנה לו את המפית, או לפחות ישאילנה לו כדי לערוך בה את הקנין.

ומיד אחרי זה כתב הרב המחבר נר"ו, בזה הלשון: וכעין זה בשו"ע א"ח (סימן י"ד ס"ג) ובמשנה ברורה (ס"ק י"א). ואחר המחילה אין זה נוגע לנידוננו, ודי בזה לעת עתה.

עו"כ המחבר שם, וז"ל ומצאתי עתה כדברי אלו בשו"ת להורות נתן חי"א (סימן קכ"ז), עכ"ל, ואין ספק זה תחת ידי אך בטוחני שטעות נפלה לו למחבר בענין זה, דלא יתכן שהגאון הרב גשטטנר בעל להורות נתן ע"ה יפסוק כמוהו שהמחבר הר"מ פנחסי כתב בחדות, וז"ל מותר לקחת מפית השייכת לאולם השמחות ולעשות בה קנין. עכ"ל. ואיך הרב להורות נתן יורה הפך מדברי הרמ"א ז"ל. וביקשתי והביאו לי צילום התשובה וראיתי שכתב בדיוק ההיפך מפסקו של הר"מ פנחסי בספרו.

Shlomo Moshe Amar

Rishon Lezion

Chief Rabbi Of Jerusalem

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב ראשי לירושלים

וז"ל, ע"ד אם מועיל קנין חליפין בכלי ששאל הקונה מחבירו עכ"ל בשאלה, ומזה לבד נשללו דברי המחבר "תורת הקידושין" הנ"ל, שהרי גם על כלי שאול הוא שואל ודן אם מועיל לקנין חליפין, ופשוט ופשיטא שלא עלה בדעתו אפילו לדון במה שקבע התורת קידושין, שהתיר לקחת מהאולם מפת אפילו בלי השאלה. וע"ש בתשובת להורות נתן שהזכיר דברי הב"י בשם המרדכי ומה שכתב עליו ודברי הדרכי משה שם, ויש לי הערות בדב"ק שם, ולא עת האסף ובעה"ו שוב אשור להעיר ולעורר אהבת תורה כדרכה של תורה.

ומפני מיעוט הזמן אגש למסקנתו שכתב שם (באות ה') וז"ל: ולפי זה אין ליקח סודר לקבלת קנין בכתובה ממה שמונח בבית המשתה על השולחנות כדי לנגב בו את הידים והפה, ואף שהוא שכור לבעל השמחה, דמכל מקום הרי מבואר ברמ"א דגם כלי שהוא שואל לו אינו קנין אלא אם כן השאילו כדי להקנות בו. והרי בנד"ד הגם שבעל בית המשתה השכיר את הסודר לבעל השמחה, מ"מ לא השכירו בהדיא כדי להקנות בו.

ולדעת הרמ"א לא מהני. ועיין בחידושי הגרעק"א ז"ל בשם הריטב"א דיכול לקנות ע"י סודר שאול, אבל הרמ"א ז"ל לא פסק כן. עכ"ל.

והדברים ברורים הם דיים וא"צ לעוד פירוש בדבריו. ורק זאת אעיר בקיצור דמ"ש בשם רעק"א בגיליון השו"ע (ח"מ סימן קצ"ב ס"ד) באמת גם בתורת הקידושין שם הזכירו וז"ל: וע"ע ברבי עקיבא איגר בהגהותיו על הש"ע שם, שגם כן כתב בשם הריטב"א דרשאי לעשות חליפין בסודר שאול, דכיון דקני ע"מ להקנות בכל דהו סגי. עכ"ל. ומלבד שלא הזכיר את המשך דברי רעק"א ז"ל שם, שכתב שהשיטה מקובצת שם כתב בשם תלמיד הר"ר פרץ דאינו יכול להקנות בשאול מטעם האי סודר כמאן דפסק דמי, ואולי לא ניחא ליה לבעלים שיפסק סודריה ע"ש. עכ"ל.

אך גם הריטב"א ז"ל שהזכיר לא התיר לעשות קנין בסודר בלי דעת בעל הסודר, רק התיר בשאול ומה ראייה הביא הרמ"פ בר"ו מזה לדבריו שהתיר לכתחילה לקחת מפת מהשלחן באולם ולהקנות בה.

Shlomo Moshe Amar

Rishon Lezion

Chief Rabbi Of Jerusalem

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב ראשי לירושלים

עו"כ, המחבר נר"ו שם, וכן העלה בספר משפט הכתובה – בר שלום ח"ה (פמ"א אות ט"ו), וסיים שם, ששאל מגדולי ההוראה בזה והסכימו לדבר בהחלט שאין בזה מיחוש ולא רצו לשמוע דבר אחר כלל, עכ"ל. והביאו לי צילום מזה וראיתי שם שכתב בסעיף ט"ו: אין כל חשש לעשות קנין בסודר מיוחד המוכן באולם החתונה לשם כך, ואולם נכון לכתחילה שלא לקחת מפית המוכנה לסועדים בשביל קנין זה, ומ"מ אם עשו בה קנין יצאו י"ח. עכ"ל.

והוא מדבר בסודר שהכינו ברבנות, או שהכין בעל האולם, כדי שיעשו בו קנין כמבואר בדבריו שבהערה שם, ואשר בכה"ג ודאי אין חשש גם לרבנו הרמ"א ז"ל, דהסודר ניתן ברשות הבעלים, ולא זו גם זו אלא שהסודר הוכן לצורך זה שיקנו בו.

ומדברים אלו אין שום משמעות למה שכתב הרב המחבר דידן נר"ו, ולהלן אביא יתר דברי משפט הכתובה שם בעה"ו.

עו"כ בתורת קידושין שם: ועתה ראיתי שכן העלה הגר"ש וואזנר זצ"ל בקובץ מבית לוי [ח"ז הלכות כתובה פ"ה ס"ה]. עכ"ל.

ועיינתי שם וראיתי שכתב וז"ל: סודר או מפית ששייכת לאולם השמחות, מועיל הקנין בדיעבד, הגם שלא נטלו רשות מפורשת לצורך הקנין. עכ"ל. ובהערה ה' שם כתוב בזה"ל: כן הורה מרן שליט"א דמסתמא ניחא ליה לבעל האולם שישתמש בו גם לכך. עכ"ל.

ותחילה יש לומר שאין זה מסייע לדברי תורת הקידושין, שהוא התיר לכתחילה לקחת מפית מהאולם ולהקנות בה, ובדברים שכתבו על פי הוראת הגאון שבט הלוי ע"ה, נאמר מועיל הקנין בדיעבד, ומעולם לא התיר לכתחילה. זאת ועוד, אילו ידעתי שלשון זה הוא של הגאון הגדול מו"ר הגר"ש הלוי זל"ה וזיע"א, הייתי מדייק ממנו, שאפילו בדיעבד לא התיר אלא בשלא נטלו רשות מפורשת לצורך קנין, שזה הלשון שכתוב שם, ושמע מינה, רשות מפורשת לצורך קנין הוא שלא נטלו, אבל רשות להשתמש בו מיהא נטלו, ובוזה הוא שהתיר בדיעבד.

והראוני בכתובה כהלכתה לרש"א שטרן [פ"ז סעיף י"א] שדן במפית של אולם, וכתב יש להימנע לכתחילה מכך, ואם עשו כן ראוי לחזור ולעשות מעשה הקנין שנית כדן. עכ"ל. ואע"פ שמדברי הגר"ש זל"ה מבית הלוי הנ"ל כתוב בדביעבד מועיל הקנין, ואם הדקדוק

Shlomo Moshe Amar

Rishon Lezion

Chief Rabbi Of Jerusalem

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב ראשי לירושלים

שכתבתי נכון הוא, לא קשה מדי, להגאון בעל שבט הלוי דיבר שלקחו רשות, אלא שלא פירשו להדיא שהוא לצורך קנין, ובזה הוא דמהני בדיעבד, אבל בלי לשאול רשות כלל, אע"פ שזה מיועד לשימוש האורחים, טוב לחזור על הקנין ככתוב בדברי הרש"א שטרן נר"ו.

ובמשפט הכתובה [פמ"א סט"ו] ד"ה בדבר וכו', הזכיר דברי כתובה כהלכתה הנ"ל, וכתב דפשוט שלוקח סודר של אחר בלי רשותו לא מהני כלום, ואפי' בדיעבד, וכמו שכתב להדיא בתשובת רשב"א וכו', אולם במפית של אולם קל מזה, שהבית יוסף וכן רעק"א בשם הריטב"א [הנזכרים לעיל] כתבו שאין דרך בני אדם להקפיד על זה, ולא כדברי הרמ"א שכתב שאינו קנין. ומפית של האולם אפילו ללכלכן ע"י האוכל, בודאי שהוא מסכים שיעשו בזה קנין, ויהיה להם נח"ר שתועיל החתונה. ובהמשך כתב דלא דמי לאחר שלקח מפית לקנין לחופה אחרת שלא נערכת באולם זה, וגם שזו מתנה ע"מ להחזיר. ועיין שם עוד. זה תורף דבריו.

עו"כ מול סוף, שהעירוהו חברים מקשיבים, שאולי כיון שהחתן שכר כל האולם אולי המפיות הן מושכרות לו, והוי קנין בכליו של מקנה. ויישב שכל מה שקונה הוא לצורך החופה, ושיהיה הכל כדת וכהלכה, שהחתונה תהיה על הצד הטוב ביותר, בודאי שאין החתן משלם כדי לקנות מה שיפריע לו, וגם בודאי דעתו להשאיל הסודר לעדים או לרב, כדי שיוכלו לתת לו לעשות קנין. וסיים: ולענ"ד אין לערער כלל על קנין שנעשה בדיעבד במפית של אולם, ושאלתי כמה גדולי ההוראה בזה, והסכימו לזה בהחלט, ולא אבו לשמוע דבר אחר כלל. עכ"ל.

ואני לא ידעתי למי שאל בענין זה כי לא גלה סודו, אך ראינו את דברי הגאון להורות נתן שהוא מפורש שלא כדבריו וכנוכר לעיל, וגם מדברות קדשו דרבנו שבט הלוי הנזכר, דקדקתי שלא התיר בדיעבד אלא רק כששאל מבעל הסודר, וכמו שכתב תלמידו שגם בדיעבד יש לחזור על הקנין. וזה שכתבתי בשו"ת מלאכת שלמה [כתובה ונישואין ח"א, סימן ק"ב] שעליהם לבקש מבעל האולם עצמו שיתן המפית במתנה גמורה לרב או לעדים, ואז יקנו בזה בשופי, ואליבא דכ"ע. [ובדיעבד שלא עשו כן, באמת יש להתיישב בדבר].

Shlomo Moshe Amar

Rishon Lezion

Chief Rabbi Of Jerusalem

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב ראשי לירושלים

ומה שכתבתי שם שיש גם כן שבשעה"ד שלא הביאו עמם סודר או כלי כל שהוא לקנין, לוקחים מאחד העומדים עט או חפץ אחר, ומקנים בו. ובזה כתבתי שם ע"ש, דבאמת לאו שפיר עבדי, והטוב טוב שיבקשו שיקנו לו את זה במתנה ואח"כ יעשה בו קנין, או לפחות, שישאלו לו את זה כדי להקנות בו, שבזה גם לרמ"א ז"ל שפיר דמי.

וידי רצון שיזכה המחבר להגדיל תורתו מתוך עמל ויגיעה בעיון תורתנו הקדושה וכל אשר יעשה יצליח. אמן.

המצפה לישועת ה' ברחמים

Shlomo Moshe Amar

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב הראשי לירושלים

הסכמת הרב"ג אליהו בר שלום שליט"א

מוחה"ס משפט הכתובה

Chief Rabbinate and
Religious Council of Bat Yam

RABBI ELIYAHU BAR-SHALOM
Chief Rabbi

הרבנות הראשית והמועצה הדתית

בת ים

הרב אליהו בר-שלום
הרב הראשי

בס"ד, ג' טבת תשע"ט

דברי ברכה והסכמה

הריני בזה בדברי ברכה גדולה, להאריך היקר, יראת ה' היא אוצרו, גדול בתורה וביראה, שקוד על תלמודו יום ולילה, עולה ומתעלה במעלות התורה, מבחירי האברכים בעה"ק ירושתי, יקר היקרים,

הרה"ג רבי מאיר פנחס שליט"א, בן מעלת ידידנו הגאון רבי שמואל פנחסי שליט"א

אשר הביא לפנינו את חיבורו "תורת הקידושין" העומד לצאת לאור בע"ה

והנה הרב המחבר הנ"ל צומח ועולה באהלה של תורה מנעוריו ועד הנה, וזכה ללמוד כהלכה ענייני סידור חופה וישראל, וסידר אותם באופן פרקטי מאוד, גם אסף מספרים וסופרים, ואף הוסיף ביצורים מדליה ממה שעסק בלמודו כראוי חלכות אלו, אישר חיליה לאורייתא.

וראיתי כי עבר היטב על ספרנו משפט הכתובה, וקיבץ משם דברים טובים, ואף העיר באיזהו מקומן כדרכה של תורה, ואניף שיש להשיב חזרה אין כאן המקום. גם הערותיו איזה דברים בקשר לסגנון הספר, כי יש לשמור על ההלכה כהלכה, ועל המנהג כמנהג, ועל עצה טובה כעצה טובה, ואל לו לערבב בין הדברים. והכל חזר וסידר יפה בעטיו. באופן שיש ליהנות מאוד מספר זה, חדא משום שהדברים נכונים, ותרתי משום שהם מסודרים בטוב טעם ודעת, נוחים להבנה, ומאחיבים את התורה על למדיה. ולענין יש בסדר זה תועלת רבה לכל מסדר קידושין.

לכן ראוי והנכון הוא חיבור כזה שיצא לאור. ואף די יתכן עמו לברכך ולאמננו, ויתן ה' שיעגל מאוד מאוד בתורה ובויכוי הרבים, ועוד יחבר חיבורים טובים ומועילים לתועלת עם ישראל.

בכבוד ובברכה ליקרת הרב המחבר שליט"א

ברכת אב והסכמה

HARAV SHMUEL PINCHASI

Rav of Shechunat Machane Yehuda
26 Hakablan St., Jerusalem
Tel. 02-6524244

הרב שמואל פנחסי

רב שכונת "מחנה יהודה"
רח' הקבלן 26, ירושלים
טל' 02-6524244

בסייד תאריך יז חשוון תשע"ח Date

ברכת אב

יגד לבי ושמח בפי, בהולדת אבי בני יקרתי, לוי ולביא, משה בן ונח,
הולדת אביה ברקאי, משה בן דוד שמו, ונחלת שני אחיו. הרב משה
פנחסי שליט"א, אב ומנהיג הידוע, חובב שם אב יקרתי בשם "תורת משה".
בין הוא הער בקדש נבדד, פניו ער בדר, ועמיתו על הלך גדול מנהיגות
ומצאתי בעין עבד מלא יסן, בנצחיתו הין, משה אבן, פניו נאמן, ובידו מלא
ידו, יציר ויפתי נצח, עבדו בתולדותיו בן לוי. בוד אביו ופניו אביו,
שם מנהיג, משה בן עזר, שמו בן יוסף ונחלת, נחלת מנהיגות השם והפסוקים,
השונים ומנהיגות יסן עם משה, ופניו בהבט נשמה ובהבט בהנהגה, עמיתו
הוא ויפתי.

הנני לומר בשם המעצ, לרשום, יחי רבן מנהיג מנהיגות מנהיגות,
וקרן בהבט יסן, שפניו מנהיגות מנהיגות, להמשיך לדבר את ההבט,
בדבר צדק ומנהיגות מנהיגות, ויפתי ער מנהיגות מנהיגות, ולהנהיגות,
עין בהיבט מנהיגות מנהיגות, ויפתי מנהיגות, ופניו מנהיגות - מנהיגות.

בהבט מנהיגות

משה בן עזר

משה בן עזר

תוכן ענינים

פתיחה א

פרק א'

ההכנות לחופה וסדר מילוי הכתובה ג

הוראות כלליות קודם החתונה ג

זמן כתיבת הכתובה ה

חופה שמתעכבת ז

סדר מילוי הכתובה למעשה ח

גרושה, אלמנה, ושאינה בתולה יד

סכום הכתובה טז

מיקום הדירה יז

תיקון וקיום הכתובה יז

חתימת העדים יט

העתק הכתובה כא

פרק ב'

עריכת החופה והקידושין כג

דינים כלליים קודם עריכת החופה כג

העדים כח

החופה כט

לא כוס היין
לב ברכת האירוסין
לד הטבעת
לו הקידושין
לט הטלית
מ קריאת הכתובה
מ הקנין
מג השבועה
מג חתימת העדים
מד מסירת הכתובה
מד כשארין כתובה
מה ברכות הנישואין
מח שבירת הכוס

פרק ג'

מט חופת נדה, גרושה אלמנה
מט חופת נדה
נ גרושה ואלמנה

פרק ד'

נה דינים כלליים שאחר החופה
----	-------------------------------

פתיחה

הנה כל עין הרואה מישרים תחזה, שאין בקונטרס זה דבר חידוש, או הלכה שלא נתבארה מכבר בספרי הפוסקים ראשונים גם אחרונים, ובאמת שבתחילה סידרתי לעצמי את ההלכות הנוגעות למעשה בעניינים אלו כדי שלא אכשל בשעת מעשה, ותוך כדי עריכת הדברים ראיתי שיש חומרות שהשתרשו במרוצת הזמן, ויש מסד"ק הסבורים שאם לא עשו כן, אינה מקודשת כל עיקר, וכן להיפך, יש דברים שמחובת מסדר הקידושין להקפיד ולפקוח עין עליהם, ולצערנו מזלזלין בהם.

וראיתי מספר פעמים כמה מסדרי קידושין חשובים, שלא עסקו ושימשו בהלכות אלו מפני שעסוקים וטרודים בסדרי לימודיהם תמידין כסדרן, ובהרבעת תורה בתלמידים, וכשבאו לעריכת הקידושין של תלמידיהן, כשלו וטעו בהלכות פשוטות, הן בהלכות הנוגעות לדיני הכתובה והן לדיני הקידושין, וכדוגמא לדבר אספר, על ראש ישיבה חשוב, שטעה באחד משמות ההורים, והעביר קולמוס וכתב את השם הנכון, וביקש מהעדים שיקיימו את התיקון על ידי חתימה בצד הכתובה כחתימת חוזה וצ'קים, וכתובה כזו קרוב היא להיות פסולה (עיין מה שנתבאר בפ"א סעיף נו). עוד אספר, על תלמיד חכם חשוב, שלאחר סידור הקידושין, נאמר לו על ידי אחד מהעדים, שלא ראה את מסירת הכתובה מיד החתן ליד הכלה, ומיד נודעק אותו ת"ח ובקול רעש גדול תיכף נודרו והלך עם העדים לחדר הייחוד והוציא חתן מחופתו וביקש שימסור הכתובה לכלתו ויאמר "הרי זו כתובתך", וכל זה היה למותר (ראה מה שנתבאר בפ"ב סעיף קלד). ועוד כיוצ"ב דברים מדברים שונים ומשונים לאין שיעור, ודי בזה למבין.

ומן הניסיון המעט שיש בזה בידי למדתי, שגם אם החלק ההלכתי והשגרתי ברור וערוך לרב העורך החופה, כמעט תמיד יש "הפתעות" במעמד החופה והקידושין, ופעם אחת ניגש אלי החתן מספר דקות קודם עריכת החופה, וסח לי שעשה "הסכם ממון" עם הכלה, ויש בזה כמה פרטי דינים (ראה פ"א סעיף ז). ועל הרב המסדר קידושין להיות ערוך לכל מיני תופעות רצויות ופחות רצויות, שיתרחשו במהלך החופה. כמו כן על הרב המסדר, להיות ערני ולהקפיד על כל פרט ופרט שנעשה בחופה, ובספר ציוני הלכה (נישואין פ"א) סיפר שמרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל בכל פעם שערך חופה עד זקנה ושיבה, היה דרוך ומרוכז בכל הנעשה כאילו זה הפעם הראשונה, והיה נתון כולו לעניין החופה והקידושין.

ובכן בקונטרס קטן זה השתדלתי להשים דגש גם על החלק "הפרקטי", בתקווה שיהיה לתועלת בעיקר למתחילים בעריכת החופה והקידושין שעדיין אינם מנוסים כל צרכם. ואין אדם עומד על ד"ת אלא אם כן נכשל בהם (גיטין מג.), ומספר פעמים לא שמתי לב לכמה פרטים טכניים שגרמו לאי נעימות, (ראה פ"א הכנות כלליות קודם החופה), ותיכף העליתם על הכתב, דמיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לאחרני.

וכאן המקום להעיר, דהנה כשם שבכל מצווה מלבד עצם עשיית המצווה, יש גם את חלק ה"הידור" של המצווה שחשיב כחלק מהמצווה, גם במצוות קידושין ונישואין, יש מצווה לעשותה בהידור, וכמה כואב לראות לפעמים מסדרי קידושין שהופכים את עריכת החופה ליבש ומשעמם, עד שכל העומדים מסביב ממתינים בכיליון עיניים לרגע בו כבר החופה תיגמר, וגם הקהל מפטפטים ומדברים ואין איש שם על לב, (ועי' בתיקוני הזהר תיקון י'), והאחראי לכך הוא העורך בלבד, שאם הוא מברך בקול רם (ועי' מה שיתבאר בפ"ב סעיף פד, לגבי רמקול), ובנעימות ומסביר כל שלב שעושה, הרי שכולם היו קשובים אליו, ומרומם הוא בזה כבוד שמים, ובפרט בחופות של אינם בני תורה. והייתי נוכח מספר פעמים בחופות שערכם מרן הגאון רבי עובדיה יוסף זצוק"ל, ועם כל עוצם גדולתו וגאונותו, היה ביני וביני משמח את החתן ואת הכלה במעט מילי דבדיחותא, שפתים יישק, וכן זכרוננו שעשה במעמד חופתי, והיה המעמד שמח כנתינת התורה... ועי' מ"ש הגר"א בר שלום בספרו הנפלא משפט הכתובה חלק ח' (עמ' תפז והלאה), תוכחה מגולה על זאת, ובפרט רבנים העורכים חופות בקרב אחינו הרחוקים שיש להם לשים לב לדבר זה ולקדש שם שמים.

ואסיים בברכת שלא נבזש ולא נכלם לעולם ועד, ונוכה להרבות כבוד שמים כל הימים מתוך שמחה ויישוב הדעת, ונוכה לראות דורות ישרים מבורכים מעתה ועד עולם. אכ"ר.

בברכת התורה
המצפה להיות עבד ה'

מאיר פנחסי

ט"ו טבת - התשע"ט

פרק א

ההכנות לחופה
וסדר מילוי הכתובה

נעלה את ירושלים על ראש שמחתנו

וקול שמחה

ימחצת ירושלים

בערי יהודה

עוד ישמע

קול ששוד

וקול בכה

שטר כתובה

קול התן

ובמזל טוב

נוסח עדות המזרח

בסימן טוב

בעזה"ש"ת

ב _____ בשבת _____ לחדש _____ שנת חמשת אלפים ושבע מאות
ושבעים _____ לבריאת עולם למנין שאנו מניין פה _____, אנו סהדי אידך
החתן _____ אמר _____
לה לכלה _____ הוי _____
לי לאנתו כרת משה וישראל, ואנו במיטרא ובסיעתא דשמיא אפלה ואוקיר ואיוון ואפרנס
ואכלכל ואסובר ואכסה יתיכי כהללת גוברין יהודאין דפלחין ומוקירין וזנין ומפרנסין ומכלכלין
ומסוברין ומכסין ית נשיהון בקושטא, ויחבנא ליכי _____ כסף זוזי _____ דהוי
ליכי, ועלי מווייכי וסותייכי וספוקייכי ומנדע יתיכי כאורח כל ארעא. וצביאת כלתא דא והות
ליה לאנתו. ודא נדוניה דהנעלת ליה _____ סך שהוסכם בניהם, והודה החתן הנזכר שקבלם
ועלו ובאו לרשותו במושלם עד סוף פרוטה אחרונה, והוסיף לה איהו מדליה עד שנמצא עיקר
כתובה ותוספת סך הכל _____ ורצה _____
והעלם על עצמו מנכסי צאן ברזל, שאם פחתו פחתו לו, ואם הותירו הותירו לו.
התנאים שהתנו בניהם שרירין וקיימין כתנאי בני גד ובני ראובן, ואלו הן, מעשה ידיה לו מזונה
וכל צרכה עליו, הדירה _____, הירושה כפי ההסכמה הנהוגה בעיה"ק
ירושלם ת"ו, ולא ישא ולא ישדך ולא יקדש שום אשה אחרת עליה כי אם ברשות בית דין
הצדק, ולא ימכור ולא ימשכן שום חפץ מחפציה כי אם ברשותה ורצונה הטוב והגמור, ולא
יפתנה ולא יסיתנה שתבחול לו סכי כתובתה לא כולה ולא מקצתה ולא שום תנאי
מתנאי הכתובה ואם תמחול הרי המחילה היא בטלה ומבוטלת מעכשיו כחרם
הנשכר וכדבר שאין בו ממש, ולא יצא מארץ ישראל כי אם ברשותה ובהסכמתה.
ובך אמר החתן הנזכר, אחריות וחומר וחוקם שטר כתובתא דא קבלית עלי ועל ירתאי בתראי ועל כל
שפר ארז נכסין וקנינין דאית לי תחת שמיא מקרקעי ואגבן מטלטלי דקנאי ודאקנה כולוהון יהון אחראין
וערבאין ומשועבדין שעבוד גמור ושלם כתקנת חכמים ז"ל להתפריעא מעון שטר כתובתא דא
בחיי ובתר חיי ואפילו מגליטא דאכתפאי. והכל דלא כאסמכתא ודלא כסופי דשטרי בביטול
כל מודעי וכי ובפיטול עדיהן לדעת הרשב"א זלה"ה. וחומר וחוקם שטר כתובתא דא
כחומר וחוקם כל שטרות הכשרים בתקון חז"ל, ולא יבוטל ולא יפוסל שטר כתובתא דא.
וקנינא מיד החתן הנזכר קנין גמור ושלם במנא דכשר למקניא ביה מעכשיו כראוי וכתקנת
חכמים ז"ל על כל הנוכר למעלה. וגם נשבע שבועה חמורה בתקיעת כף על דעת המקום
ברוך הוא ועל דעת הנשבעים באמת לאשר ולקיים את כל הכתוב עליי בשטר כתובתא דא
בלתי שום שינוי ותמורה ותחבולה כלל ועיקר, והכל שריר ובריר ואמת ויציב ונכון וקיים.

נאום _____ עד _____
נאום _____ עד _____

ועשה חיל
באמרת
וקרא שם
בית להם
ויהי בית
בית פרץ
אשר ילדה
תמר ליהודה
מן הדור
אשר ימ
תמרתי הלא
באדם זה וזה אי

ויתן לו
האלקים
של השמים
שמי ימין
ודרב דין
התירוש
תן ה' את
נשה הימין
אל ביתו
הכל וכליו
אשר בני
תתן את

פרק א'

ההכנות לחופה וסדר מילוי הכתובה

הוראות כלליות קודם החתונה

א. יש למסדר קידושין להביא עמו לאולם השמחות סדר מודפס של ברכות הקידושין והנישואין.^א

ב. כמו כן יביא עמו לאולם עט שהדיו נספג ומתייבש מהר ע"ג הנייר.^ב

ג. כמו כן עליו לזכור להביא עמו סודר^ג או כלי אחר לצורך הקנין.

נכון שיהיה לפניו את סדר הברכות כשהם מודפסים באותיות גדולות וברורות. (ובדרך כלל רושמי הנישואין והמועצות הדתיות נותנים את סדר הברכות מודפסות יחד עם נתינת הכתובה, אך לפעמים החתן לוקח כתובה ממקום אחר, וע"כ נכון שיהיה בחיקו של המסד"ק את סדר הברכות).

ב. פעמים המסד"ק מתרוצץ באולם אחרי עט, ובמקומות מסוימים הוי חילול ה', וד"ל. והנה כיון שהרבה כתובות עשויות מנייר חלק ומבריק לשם יופי, אין הדיו נספג יפה בהם, ובעת חתימת העדים עלול להימרח הכתב ולהיווצר טשטוש בחתימתם.

ג. בכל חתיכת בד שגודלה יותר משש על שש סנטימטר סגי ואפי' אינה שווה פרוטה, וכדאי בשו"ע (ח"מ סי' קצה סעי' א - ב). ומ"מ רצוי לעורר שנכון

א. חובה זו מוטלת על מסדר הקידושין ולא על החתן והכלה. ופעמים רבות באים מסד"ק כשאין לפניו את סדר הברכות מפני שסומכים על החתן שיביאם, או מכיון שיודעים הם את סדר הברכות בעל פה, אך מה נעשה ששאר המכובדים הקרואים לברך אינם יודעים את הברכות בעל פה ומתחילים תחת החופה לתור אחר סידור כל שהוא, וכאשר המסד"ק יתן דעתו על כך מראש, ימנע בכך עגמת נפש יתירה.

עוד ראוי לציין, שיש מסדרי קידושין המביאים עמהם סידור קטן שיש בו את סדר הברכות, והרבה פעמים תחת החופה הראות מעט לקויה ובפרט שהמשפחה מכבדת אנשים מבוגרים, שהראות קשה עליהם, ומדלגים תיבות או מתבלבלים ומחליפים בסדר הברכות, וע"כ

ד. יש לו להזכיר לצד החתן והכלה קודם החתונה לבל ישכחו להביא לאולם השמחות את הדברים הבאים: טבעת הקידושין, טלית⁷, כוס עטופה לשבירה⁸, רשימת המכובדים לחופה⁹.

ה. בחתונות של יהודים הרחוקים משמירת תורה ומצוות, יש לוודא יום או יומיים קודם החופה, מי הם העדים שיעידו בכתובה ובקידושין, ושאלם להם קירבה לחתן ולכלה¹⁰.

ו. נכון שיבקש המסדר קידושין מהחתן שיביא לידו את הכתובה מספר ימים קודם החתונה¹¹, וישאיר הכתובה אצלו עד החופה¹².

שתי הברכות הראשונות באים כאחד וממילא אין שבע כיבודים, וכשיעדין אותם בזאת יימנע הרבה עגמת נפש.

ז. לפי שפעמים במקומות אלו אין כלל מי שראוי להיות עד ובחתונה עצמה קשה לעמוד על הדבר מי שומר שבת וכדו', וגם פעמים גורם הדבר לאי נעימות, ובפרט אם החתן מייעד עדים שאינם בני תורה, והמסדר קידושין לא מצי' בנפשיה להתחיל לחקקם על כשרותם, וע"י שיידע מראש יכול להכין עדים כדבעי.

ח. כיום כל זוג הפותחים תיק רישום לנישואין זכאים לקבל כתובה מהמועצה הדתית בה נרשמו.

ט. יש בזה תועלת גדולה מכמה סיבות. א. מפני שעלול החתן לשכוח הכתובה בבית הוריו מפני הטרדות הרבות. ב. יש זמן למסדר קידושין להתבונן בשמותיהם ולידע כיצד לכותבן. ג. זו הזדמנות שבאותה העת ישב מספר דקות עם החתן ויסביר לו מהות הכתובה ועניינה, וכן ידריכו בכמה דברים הנצרכים לסידור הקידושין, כגון מי הם העדים, שיחשוב על סכום שרוצה להתחייב, וכדו'.

שהרב יביא עימו מטפחת מכובדת ובפרט בחתונות של הציבור החופשי, וד"ל. ומיהו גם אחר רשאי להביא את הסודר לשם קנין, ראה בשו"ע (שם). וראה להלן מה שנתבאר בענין עשיית קנין במפית השייכת לאולם השמחות, וביתר פרטי דין זה.

ד. נהגו שהכלה קונה הטלית לחתן ומביאתו לחתן בחתונה, וכמ"ש בשו"ת יפה ללב (דף לט) והב"ד השדי חמד ח"ז (עמ' 421), וע"ע בספר שאילת שלום (סי' פז), ובס' טעמי המנהגים (עמ' תה), ובילקוט יוסף (חו"ק עמ' קלא). ומ"מ יש להעיר, שהרבה פעמים קונים טלית והטלית אינה מצוייצת ורק תחת החופה שמים לב, ויש ליתן דעת על דבר זה.

ה. דבר זה נהגו שהחתן אחראי להביאו, ומיהו פשוט שאין קפידא אם משפחת הכלה הביאתו ועי' שו"ת יבי"א ח"ד (אה"ע סו"ס ט').

ו. בדרך כלל נחלקים בכיבודים אלו צדדי החתן והכלה שווה בשווה, ומיהו הכל לפי הענין, והעיקר שאין לגרום מחלוקת משום זה. עוד יש לעורך החופה להדריכם

ז. יש למסדר הקידושין לברר קודם החתונה אם החתן עשה "הסכם ממון" אצל עו"ד, כדי שיידע כיצד להתנהג באופן זה, וראה בהערה'.

ח. בחתונות של רחוקים מתומ"צ יש למסדר קידושין לבקש מהכלה קודם החתונה, לבוא בלבוש צנוע (או עכ"פ לעטוף גופה ב'שאל') במעמד החופה והקידושין".

זמן כתיבת הכתובה

ט. מותר למסדר קידושין למלאות בינו לבין עצמו את הכתובה אפילו מספר ימים קודם החתונה", ובלבד שיברר היטב קודם לכן את שמות

הסודר לחתן וירימנו, ותמורתו יתחייב על כל האמור בהסכם, ואח"כ שוב יתנו לכלה לשם קנין והתחייבות. ועי' בשו"ת ברוך שאמר (חו"מ סי' עח). ומ"מ יש שכתבו, דאחר שידוכין אפילו קודם קידושין מהני, עי' משפט הכתובה (שם עמ' תמא) שהב"ד ופסק כמותם בשעת צורך או בוש, וצ"ע.

יא. אלא שהרבה פעמים אף אם הכלה באה בלבוש צנוע, הוריה או קרובותיה וכן קרובי החתן העומדים תחת החופה לצערנו באים בלבוש שאינו הולם, ועל כן מסד"ק ירא שמים שרוח חכמים נוחה הימנו, יביא עימו כמה מטפחות מכובדות שבהם יכסו עצמם עכ"פ בשעת החופה, ומן הניסיון הוכח, שאם הרב מסביר להם קודם החופה בסבר פנים יפות במעלת גודל קדושת החופה ושהשכינה הקדושה נמצאת בשעה זו שם, ושיטיבו בזה עם בני הזוג, הדברים מתקבלים על כל לב.

יב. וכשבירר ויודע היטב את שמות החתן והכלה והוריהם, עדיף שיעשה כן, לפי שיש לו יישוב הדעת יותר למלאות את הכל בניחותא וללא לחץ ולברר את

י. הסכמי ממון שונים הנעשים אצל עו"ד הולכים ונפוצים לאחרונה יותר ויותר ובפרט בנישואין שניים, והסכמים אלו נעשים חודש או חודשיים קודם החתונה, ובדרך כלל נכתב בהם כי בכל מקרה של סתירה בין הסכם ממון זה להסכם אחר, ההסכם הנוכחי הוא הקובע, ופעמים הסכמים אלו שנעשים ע"פ החוק האזרחי, סותרים את הכתובה או את חלק מתנאיה, ואמנם ניתן לנסח הסכמי ממון המועילים גם לפי חק ההלכה ושאיין בהם כל ניגוד להסכם בכתובה, ויעויין בספר משפט הכתובה ח"ג (עמ' תיד ואילך) שהביא את הנוסחאות בזה.

ומ"מ אם קיים בין בני הזוג הסכם ממון, יש להביאו לחתונה ובעוד בני הזוג עומדים בין הקידושין לנישואין, אחר קריאת הכתובה והחתימות, יעשה הרב עמהם קנין סודר על התחייבותם בהסכם ממון, מלבד מה שנעשה קנין על הכתובה, ודווקא בשעה זו, מפני שקיימת בעיה הלכתית להתחייב קודם הקידושין וכן אחרי הנישואין, ראה שו"ע (אהע"ז סי' סט ס"ז, וסי' צב ס"ז). ויתן הרב המסדר את

החתן והכלה ואת שמות הוריהם³. וכן ראוי שינהגו מסד"ק שעדיין לא מנוסים כל צרכם⁴, ומכל מקום אין להחתים כלל את העדים או את החתן קודם החופה אלא תחת החופה בלבד, וכן הוא מנהג בני ספרד⁵.

י. אין למסדר קידושין להסתמך על הרשום ב'העתק הכתובה' ויש לו לברר היטב את הפרטים ואת שמות החתן הכלה וההורים קודם שממלא את הכתובה⁶.

יא. קודם החופה בעת שיושב לכתוב הכתובה יושיב את החתן לידו ויסביר לו על מהות התחייבותו בכתובה ועל מה הוא עומד לחתום⁷ ולא יעשה

שלא תהיה הכתובה עם מחקים ותיקונים אם אפשר וכמ"ש הרב פחד יצחק - למפרונטי (ערך כתובה).

טו. עי' בדרכי משה וברמ"א (ריש סי' סו) שהביא בזה מחלוקת אם יש לחוש משום מיחזי כשיקרא לחתום קודם הקידושין ולפני שקיבל קנין ונשבע, ולמעשה המנהג המקובל אל בני ספרד לחתום על הכתובה תחת החופה בסיום הקידושין אחר קריאת הכתובה וקבלת הקנין, וכמ"ש הנהר מצרים (חופת חתנים או' יב), נתיבי עם (סי' סו ס"א), יפה ללב (סי' סו סק"ד), משפט הכתובה ח"ו (עמ' נד).

טז. כן הוכח לי מספר פעמים שהפרטים שכתבו רשמי הנישואין במועצות הדתיות לא היו מדויקים, ופעמים שהיו שמות נוספים לחתן ולכלה או להוריו, ופעמים שהחתן והכלה היו סבורים שהשם שכולם קוראים להם או להוריהם זהו שמם הבלעדי, וכן פעמים היו החתן והכלה ממשפחות כהנים ולויים ולא רשמו כן.

יז. גם בקרב ציבור בני התורה הרבה מהם אינם יודעים את מהות הכתובה, ומתי

הדברים הטעונים בירור, כגון, כתיבת שמות מסובכים או מסופקים, ובפרט אם עדיין לא הורגל בסידור קידושין, שנכון לעשות כן. אולם את היום ותאריך החודש פעמים לא מומלץ למלאות קודם לכן, כיון שפעמים חושבים שהחופה תהיה קודם השקיעה ובמציאות נדחית החופה עד לאחר השקיעה. ועתה ראיתי בספר שלמי שמחה (עמ' קעד) שהגרש"ז אויערבאך זצ"ל היה רגיל לכתוב בביתו את שטר הכתובה לילה קודם הנישואין מתוך יישוב הדעת מלבד התאריך שהיה משאיר ריק וממלא באולם השמחות.

יג. את סכום תוספת הכתובה, רצוי להשאיר פתוח כיון שפעמים החתן חוזר בו, או שההורים מתערבים ורוצים יותר או פחות, וע"כ נכון לעשות כן במעמד כל הנוגעים לדבר.

יד. או שיביאו עמהם לאולם כתובה נוספת ריקה. ובלא"ה ראוי ונכון שיהיה למסד"ק כתובה נוספת בחיקו, שהרבה פעמים יתכנו שינויים או טעויות בכתובה, ולדעת כמה גדולים טוב יותר

כן תחת החופה^י. ובאותה העת יושיב לידו גם את עדי הקידושין וידריכם בחיובים המוטלים עליהם בעת החופה (ראה להלן פ"ב).

יב. רשאי להחתים באותה העת את העדים על "העתק הכתובה", אבל על הכתובה עצמה לא יחתימם בעת ההיא, אלא תחת החופה אחר שראו את קבלת הקנין והשבעה^ט.

חופה שמתעכבת

יג. אם תכננו לערוך החופה סמוך לשקיעת החמה^כ, וכבר מילא בכתובה את התאריך של היום ורואה שהחופה מתעכבת עד הלילה, אם אין לו שטר כתובה אחר^{כא}, יעשה קנין סודר בפני העדים קודם החופה עם החתן

לאחר מעמד החופה, ואם יחתימם תחת החופה גם על העתק מלבד הכתובה, עלול להיווצר שהות מיותרת.

כ. מיהו לכתחילה יש לייעץ למסד"ק שבאופן זה שהחופה סמוך לשקיעה, שלא ימלא את התאריך עד הרגע האחרון שקודם חתימת העדים.

כא. כתבנו שאם יש למסד"ק כתובה אחרת יש להחליפה, והוא ע"פ מ"ש בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ד סי' ק או' ה') שבזמננו שעדיין לא נתקדשה לא שייך להתחייב קודם החופה, והכתובה פסולה. ועי' בחוברת דרכי הוראה (קובץ ט' סי' יז - יח) בדברי הגאון רבי אשר וייס שליט"א מה שכתב לדחות דבריו. ובשו"ת מנחת שלמה ח"ג (סימן קג אותיות יח - יט) העיר הגרש"ז, שאין לתחום כן בכתובה מפני שזהו שקר גמור ולא מיחזי כשיקרא, לפי שנהוג האידנא לכתוב בכתובה "והוי לי לאיתנו" ובמציאות היא איננה אשתו עד הלילה.

נגבית. ובעיני ראיתי חתנים שביקשו לכתוב סכום גבוה מאד בכתובה, ולא ידעו בעצמם ענין ההתחייבות לא מיניה ולא מקצתיה. וגם יבאר לו בקצרה את שאר עניני הכתובה, "אנא אפלו ואוקיר ואזון ואפרנס וכו', ולא אצא מארץ ישראל כי אם ברשותה והסכמתה". ויש מסדרי קידושין שמספר ימים קודם החתונה מבקשים מהחתן שיביא להם את הכתובה, ויושבים להסביר להם מעט מענייני הכתובה, ויפה הוא מכמה טעמים.

ומ"מ בדיעבד גם אם החתן לא הבין כלל על מה חותם, אינו לעיכובא, וכמ"ש בתשו' הרשב"א הנז' בב"י (סו"ס סו), וברמ"א (שם סעיף יג).

יח. כיון שתחת החופה החתן לא מרוכז דיו ולא יתפרש כראוי.

יט. עי' בדרכי משה (סימן סו סעי' א') וברמ"א (שם). כן היה מנהגו של מרן הגר"ע יוסף צוק"ל. ובפרט שהרבה פעמים אין עדי הכתובה והקידושין מצויים לו

על התחייבותו בחיובי הכתובה ולא יחתמו העדים אלא תחת החופה^{כב}.

יד. אולם לכתחילה אם הכתובה עדיין לא רשומה ורואה שיש עיכובים, יעכב הרב את החופה עד לאחר צאת הכוכבים וירשום בכתובה את התאריך של היום החדש שנכנס.

סדר מילוי הכתובה למעשה

טז. יש לכתוב את התאריך העברי בלבד^{כג}.

טז. כשהכתובה נערכת בלילה כותבים התאריך של יום המחרת ואין כותבין "אור ליום"^{כד}.

יז. הימים בשבוע יש למלאות באופן זה: באחד (בשבת), בשני, בשלישי, ברביעי, בחמישי, בששי^{כה}.

יח. תאריך החודש יש למלאות באיות זה: באחד (לחודש), שני ימים, שלשה ימים, ארבעה ימים, חמשה ימים, ששה ימים, שבעה ימים, שמנה ימים, תשעה ימים, עשרה ימים, אחד עשר יום, שנים עשר יום, שלשה עשר יום, ארבעה עשר יום, חמשה עשר יום, ששה עשר יום, שבעה

הגרע"י זצוק"ל. וכן היה נוהג הגר"ש וואזנר זצוק"ל הב"ד בשו"ת שאל בני ח"ב (עמ' אלף כח), וכ"ד הגרי"מ שטרן בספרו אמרי יעקב (אה"ע עמ' שיז).

כג. רשב"ץ ח"ג (סי' שא).

כד. דהלילה אזיל בתר היום, ועי' נחלת צבי ח"ב (עמ' קעח).

כה. שו"ע (אה"ע סי' קכו סעי' ב'). והנה יש לשים לב בחתונות הנערכות לאחר השקיעה - כפי שמצוי ברוב הפעמים, שיש לכתוב את התאריך של יום המחרת וכן את יום החודש והרבה פעמים דעתו של המסד"ק על אותו היום שעומדים בו וכלשון בני אדם.

כב. מחשש שטר שנכתב ביום ונחתם בלילה נהגו לעשו כן, וכמ"ש השו"ע (חו"מ סי' מג סעיף טז). וכ"כ בס' נהר מצרים (הל' כתובות או' ג') שנהגו לעשות קנין מספר ימים קודם החופה אע"פ שחתימת הכתובה היתה רק בליל החופה. וכן היה נוהג הגרי"ש אלישיב זצ"ל לעשות כן בשעה"ד, וכמ"ש בס' "הערות" (שיעורי הגרי"ש כתובות דף מג: ודף נא.). (אולם מה שהעיר הגרי"ש בקובץ תשובות סי' קצז, שכתובה ל"ד לשאר שטרות, כבר האריכו ליישב טענתו, עי' בס' משפט הכתובה ח"א עמ' רצט). וכן פסק בשו"ת תשובות והנהגות ח"ג (סי' שצד או' ח'), ובס' משפט הכתובה ח"א (עמ' רצו). וכן היה נוהג מרן

עשר יום, שמנה עשר יום, תשעה עשר יום, עשרים יום, אחד ועשרים יום, שנים ועשרים יום, שלשה ועשרים יום, ארבעה ועשרים יום, חמשה ועשרים יום, ששה ועשרים יום, שבעה ועשרים יום, שמנה ועשרים יום, תשעה ועשרים יום.

יט. בראש חודש: בל' לחודש ימלא, ביום שלשים לחודש (פלוגי) שהוא ראש חודש (פלוגי), ואם ר"ח יום אחד, ימלא: באחד לחודש פלוגי.

כ. כתיבת שם החודש יש למלאות באיות זה: "תשרי", מרחשון", "כסלו", "טבת", "שבט", "אדר" (ובשנה מעוברת: "אדר הראשון", "אדר השני"), "ניסן", "אייר", "סיון", "תמוז", "אב", "אלול".

כא. כתיבת תאריך השנה: (חמשת אלפים שבע מאות) שבעים ואחת, ושנים, ושלש, וארבע וחמש ושש ושבע ושמנה ותשע. שמנים^כ.

כב. שם המקום: יש לדייק ולכתוב פה "עיר" (פלוגית), "מושב", "יישוב", "כפר", "קיבוץ" וכו'.^כ

כג. ישנם גני אירועים הנמצאים בשטחים פתוחים ואינם עומדים באחת מההגדרות הנ"ל, ועל כן חתונה הנערכת במקומות אלו, יש לכתוב "פה מועצה אזורית פלוגית"^{כח}, או "פה מועצה מקומית"^{כט} פלוגית".

כח. כן דעת הגר"ע יוסף זצ"ל הב"ד בס' משפט הכתובה ח"א (עמ' תצה), והוסיף הגר"א בר שלום, שאם המקום קרוב לכפר או יישוב מסוים, יכתוב "מועצה אזורית פלוגית, סמוך ליישוב פלוגי או לעיר פלוגית". ואם נערכת החתונה בפארק או ביער ידוע, יש לכותבו ולהוסיף הנמצא במועצה אזורית פלוגית. ולהקל על המסד"ק הבאתי כאן טל' לבירור המועצות המרכזיות בכל הארץ: 03-6929923.

כט. כשיש מספר קטן במקום, ישנו

כו. הנ"ל והסעי' הקודמים ע"פ מ"ש השו"ע (אה"ע סי' קכו סעי' א' - ו') והפוסקים לגבי גיטין, ומיניה לדיני כתובה כנז' באחרונים.

כז. על הרב לידע קודם לכן את מיקום החתונה המדויק, כדי לדעת כיצד לכתוב ולאיזה עיר משתייך המקום, ובפרט אם החתונה נערכת בגני אירועים שאינם בתוך העיר ממש, ויש בזה כמה פרטי דינים. ובדרך כלל יש לברר למי מהערים משלמים בעלי האולם ארנונה, וכ"כ בספר בית חתנים ח"א (עמ' קפו).

בד. אין לכתוב את שם "האולם" שבו נערכים הנישואין^ל.

בה. ירושלים נהגו לכתבו ללא "יוד" "ירושלם"^{לא}. ולפניה נהגו לכתוב פעיה^ק, ולאחריה "ת"^{לב}.

בו. יש לזכור להעביר קו ולטייט אחר כל חלל שנשאר פנוי^{לג} ובפרט אחר סכום הכתובה^{לד}.

בז. תארים לחתן ולכלה: בני ספרד נהגו להוסיף תארי שבח^{לה} לפני

כתב פעיה^ק על שאר עיירות ארץ ישראל, אינו לעיכובא, וכן דעת הגר"צ אבא שאול זצ"ל, וכ"ד הגר"מ מאזוז שליט"א הב"ד במשפט הכתובה ח"א (עמ' תקנו).

לג. האידנא בכתובות המודפסות ישנם חללים רבים. ומ"מ אם העביר קו קצר לפני ואחרי וכמו שעושים בכתבת צ'קים, תו אין לחוש דשוב אינה עשויה להזריף, ובפרט כשיש העתק הכתובה.

לד. כדין גט, עי' פת"ש (סי' קכה ס"ק כה). ומ"מ בדיעבד לא מעכב. ובזה"ז שהכתובות מודפסות נשאר הרבה רווח בכל חלל.

לה. אע"פ שבגט מחמירים שלא לכתוב תארים, ולכתחילה נוהגים להקפיד בכתובה בכל דבר שמדקדקין בגט וכמ"ש הנחלת שבעה (סי' יב סעיף טז), מ"מ בכתובה נהגו לכתוב תארי כבוד לחתן ולכלה, וכן בחתימות כותבים פלוני בן הרב וכד', וכמ"ש הנחלת שבעה (סי' יב) ובקיצור נחל"ש (סי' ט), וע"ע בשו"ת מהר"ם מינץ (סי' קט). וע"ע באוצה"פ (אה"ע סי' סו בהל' נוסח הכתובה ס"ק יד א')

במקום מועצה אזורית, וכשיש מספר גדול יותר מנהלת את המקום, "מועצה מקומית".

ל. דעלול להשתנות כפי שמצוי לרוב, וכ"כ במשפט הכתובה ח"א (עמ' תקנג).

לא. שכן הוא ברוב המקומות בתנ"ך וכפי שנמצא בנוסחת הגט פשוט (סי' קכה ס"ק לז), וכ"כ הגר"ח פלאג' בשו"ת חיים ושלום ח"ב (סי' סג) גבי כתובה. וכ"כ הרב פרי אדמה (פ"ט מהל' גירושין), נתיבי עם (מדיני גיטין), שו"ת ישכיל עבדי ח"ו (אה"ע סי' צב) גבי גט. ומיהו דעת הגר"ש אלישיב זצ"ל שכתובה שונה מגט היות והיא שטר חוב, ולא אכפת לנו כיצד היא נכתבת בכתובים, ע"כ יש לכתוב "ירושלים" עם יו"ד. הב"ד בציוני הלכה (עמ' עג). וכן דעת מרן החזו"א, הב"ד בספר ארחות רבינו ח"ב (עמ' קצ).

ומיהו גם אם כתב עם יו"ד, אינו לעיכובא כלל, לפי שכן הוא עולה בשטרות ובכל מילי, וכן נוהגים לרשום בכל המסמכים.

לב. יש נהגו לכתוב כן גם על עיירות חברון, צפת, וטבריה. ומ"מ גם אם

שם החתן, "החתן הנעים", "חמד בחורים", וכן לפני שם הכלה, "הכלה המהוללה שפירתא ויעלת חן"^ל.

כח. מילוי שם החתן והכלה: יש לדעת שיש בזה פרטים רבים, ונכון לברר היטב קודם בואו לחתונה את שמותיהם ושמות הוריהם, ואם הם שמות שנוספו במשך הזמן או שהם שמות עריסה, וכן יש לידע את האיות הנכון בכתיבתם, ולהיערך בהתאם.

כט. היו לחתן או לכלה שני שמות מעריסה (היינו שמות שקראו להם בזמן הלידה והברית), ורוב בני אדם רגילים לקוראם רק בשם אחד, אם לפעמים נקראים בשם המלא, אפילו רק בעת שעולה לתורה, או כשמתפללים עליהם לרפואה וכיוצ"ב, או אפילו אם שם זה כתוב אצלם בתעודת זהות ובמכתבים, יש לכתוב את ב' השמות בכתובה^ל. ויש המדקדקין לכתוב את ב' שמות העריסה ברציפות ומוסיפים אחרי זה תיבת "דמתקרי"^{לח} וכותבים את השם שכולם רגילים לקראו^{לט}.

ומ"מ בדיעבד אם החסיר את השם הטפל, אינו מעכב ואין חובה להחליף כתובה, וכ"כ השו"ע (ח"מ סימן מט סעיף ו'). וה"ה לכתובה. וכ"כ בקובץ מבקשי תורה (ניסן תשס"ה) שהגרי"ש אלישיב זצוק"ל הורה, שאם לא כתבו את השם הטפל אפי' שהוא מעריסה, לא צריך להחליף את הכתובה. לח. ללא יו"ד אחרי המ"ם וכמ"ש הרמ"א (אה"ע סי' קכה ס"ג).

לט. כן דעת הטיב גיטין (שמות ס"ג), והגט מקושר (או' יט סק"כ) הב"ד הפת"ש (סי' קכט ס"ק לו), וכן דעת האגרות משה (חאה"ע א, קלג). (ובשם הכלה, יש לרשום "דמתקריא"), וכ"ז גבי גיטין. אבל בכתובות אע"ג דילפינן מגט, למעשה רבים האידנא לא נוהגים לכתוב דמתקרי ולא המכונה, רק לכתוב את ב' השמות וכן המנהג הרווח כיום, וכן העיד לי על המנהג

ג). וע"ע בשו"ת להורות נתן ח"ב (סי' קיד), משכ"ב.

לו. ואם הוסיף או החסיר תארים, אינו לעיכובא.

לז. שהרי זה שמו המלא, וכן כתב הבית מאיר (סי' קכט סעיף יד), והגט פשוט (סי' קכט ס"ק סג), וכ"ד מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א (סימן לח או' א') ושכן המנהג. ואין לכתוב דמתקרי אלא את ב' השמות שנקרא בהם מעריסה בלבד. וכל זה בגט, ומ"מ ילפינן מגט לכתובה כמ"ש האחרונים. וכ"כ בנד"ד במשפט הכתובה ח"ב (עמ' פט) לכתוב את ב' השמות ללא דמתקרי, אמנם מה שיצא לחלק בין אם רגילים לקראו בשם הראשון לבין אם רגילים לקראו בשמו האחרון, אין לו יסוד נכון בהלכה ואין לחלק בדבר. וכן העלה בספר יבא ידיד - זעפרני (אה"ע סי' ט).

ל. מי שנקרא בעריסה בשם, ושם זה אינו נקרא בו ואינו בשימוש עוד בפי עצמו ובפי אחרים כלל, אין זה עוד שמו ואין לכתבו בכתובה כלל, והיינו דווקא אם אינו מזכיר שם זה אפילו כשעולה לס"ת או כשמתברך בפי צדיק^מ. וכל שכן שם עריסה שנשתנה מחמת שאין בעליו חפץ בו יותר, והוא מואס בשם זה, ומחמת כן אין מזכירין אותו בפי הבריות אין לכותבו בכתובה אלא רק את שמו החדש^{מא}.

לא. בחו"ל שנותנים לילד בעת הלידה והברית שם יהודי, אבל בתעודות זהות וכן אצל חבריהם נקראים בשם לועזי, שם היהודי הוא העיקרי וכותבים אותו ראשון, והשם הלועזי הוא הטפל וכותבים את השם הלועזי בסוגריים או ב"דמתקריי"^{מב}.

לב. נוהגים לכתוב את השם המלא של החתן והכלה כפי שנקראו בעריסה, ולא את קיצור השם אע"פ שכך נקראים תמיד בפי הכל^{מג}.

ובתעודת זהות כתובים ב' השמות, כתב הגר"ש זעפרני בשו"ת יבא ידיד (שם) בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל שיכתוב את שמם העיקרי ובסוגריים את ב' השמות.

מא. דחשיב כנעקר השם ממקומו ואפילו שהוא שם עריסה, כ"כ בספר משפט הכתובה ח"ב (עמ' עז) בשם הגר"ש אלישיב זצוק"ל. ומצאתי און לו, בשו"ת חיים שאל ח"א (סי' לט או' ח'). וכ"כ הגר"ש עמאר בשו"ת מלאכת שלמה ח"א (סי' צח).

מב. אגרות משה (אהע"ז ח"ד סי' קב), בית חתנים (פ"ח עמ' קצו).

מג. שו"ע (סי' קכט סעיף טו). ומ"מ אם רוצה לכתוב הקיצור רשאי, כ"כ הרמ"א (שם), והב"ש (ס"ק כח). ומ"מ אם הקיצור מהווה קיצור של כמה שמות ארוכים, כגון השם "אלי", שהוא קיצור של אליהו ושל אליעזר וכדו', יש להקפיד

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א. איברא דמזן הגר"ע יוסף זצ"ל פעמים היה כותב בכתובות "דמתקריי". (ואפשר משום שחשש שמא יבואו למילף מיניה ולדקדק מכתובה לגט וכנז' באחרונים), ועי' בספר כתובה כהלכתה - שטרן (עמ' ש) מש"ב הגר"ש ואזנר זצוק"ל. ושו"ר בשו"ת חתם סופר (אה"ע ח"ב סי' כא) שכתב, דאפילו גבי גט אין צריך מדין תורה לכתוב דמתקריי או המכונה, ואדרבה אזלינן בתר כל ענייניו ושטרותיו, ואם יכתוב וילווה או יקנה או ימכור לא יתקבלו השטרות ההם דכתוב בהם מיתקרי, ע"ש. ומיניה יש ללמוד עכ"פ לשטר כתובה שהוא חיוב ממוני גרידא.

מ. אין כותבים שם זה לא בדמתקריי ולא בתוך סוגריים, אלא משמיטים אותו לגמרי, וכמ"ש בשו"ת הרא"ש כלל טו סימן ד'), וע"ע בבאר היטב (סי' קכט סק"ג). ואם בפי הבריות נקראים בשם אחד בלבד וכן מתברכים בפי צדיק, אולם במסמכים

לג. שמות אבי החתן והכלה: יש שנהגו לכתוב החתן פלוני "בן למעלת", או "למר פלוני" וכנ"ל גבי שם אבי הכלה^{מד}.

לד. ואם אביו של החתן או של הכלה "רב", נוהגים בני ספרד לכתוב תאר "הרב" או "רבי", או "הרה"ג"^{מה}. ואם אינו רב, כותבים ה"ה (האדון הנכבד), או בן ר' פלוני^{מו}.

לה. נהגו לכתוב את שם המשפחה בסמוך לשם אבי החתן והכלה, ומכיון שישנם שמות משפחה הדומים לשמות פרטיים, יכתבו כך: "החתן פלוני בן ר' פלוני למשפחת פלוני", ובכלה נהגו לכתוב פלונית בת ר' פלוני לבית פלוני^{מז}.

לו. אם אביו של החתן נפטר או אביה של הכלה, כותבים: החתן פלוני הי"ו בן פלוני ז"ל, ולכלה, פלונית תחי' בת פלוני ז"ל.

לז. לא נהגו לרשום את שם האם של החתן והכלה, ואם רשמו את שמה אין צריך להחליף כתובה^{מח}.

שמצוי שיהיה באותה העיר עוד אחד ששמו ושם אביו זהים זה לזה, ובפרט בערים גדולות, ע"כ נכון שיכתבו גם שם משפחתם אחר שם אביהם וכדכתב בשו"ת אגרות משה (חאה"ע סימן קעח). וכן היה מורה ובא מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל הב"ד בספר ציוני הלכה (עמ' צח), וכתב, דלולא דמסתפי היה כותב כן גם בגט, לפי שהאידנא בני האדם ניכרים ומזוהים ביותר ע"פ שמות משפחתם.

עי' באגרו"מ שיותר נכון שיכתבו פלוני בן פלוני "למשפחת" פלוני, כי היכי שלא יחשבו ששם המשפחה הוא חלק משם האב או חניכתו, ומ"מ גם אם לא כתבו למשפחת, לא מעכב.

מח. אם כתב אם שם האם במקום שם האב, עי' דגול מרבכה (סי' קכט

לכתוב את השם המלא. ומיהו שם קיצור שהוא שם בפני עצמו, כגון אלחנן חנן, יש לכותבו, רמ"א (שם), וגט פשוט (ס"ק עה).

מד. כ"כ בספר שער המפקד, ובס' נתיבי עם (עמ' ססד).

מה. ראה שו"ע (אה"ע סי' קכט ס"ז), וברמ"א (שם) גבי גט, ומ"מ כתובה קיל טפי, ראה בשו"ת הר"ן (סימן עו), ובשו"ת הרשב"ש (סי' ר').

מו. ומ"מ גם אם אינו רב, וכתב הרב, אינו מעכב, משום דהאידנא מקובל לכנות גם למי שאינו רב בתואר זה משום כבוד.

מז. אע"פ שאין שם המשפחה לעיכובא ודי בשמו ובשם אביו וכמבואר בשו"ע (סימן קל) גבי עדות גיטין. מ"מ כיון שכיום מכירים את האנשים בשם משפחתם, ועוד,

לח. אין רושמים את שם האב החורג כלל, גם אם גידלו את החתן והכלה^{מט}.

לט. תואר כהונה ולויה: אם החתן או הכלה כהנים או לויים, ראוי לכתוב גם תואר זה, ולפני כתיבת שם המשפחה כותבים, "פלוגי בן פלוגי הכהן" או "הלוי"^{נא}, וכן בכלה. ואם שם המשפחה כהן או לוי, אין צריך לכתוב "הכהן למשפחת כהן", וה"ה גבי לוי.

מו. בכתובת בתולה לאחר התיבות "דהנעלת ליה" יש למלאות "מבי אבזה"^{נב}.

מא. בנוסח הכתובה מתייחסים שלש פעמים למצב הכלה: א. התואר לפני שמה. ב. קביעת סוג המוהר. ג. סכום המוהר.

מב. בכתולה כותבים בשם התואר שלפני שמה, "בתולתא", ובסוג המוהר לאחר תיבת "מהר", יכתוב: "מהר בתולייכי", ולאחר תיבת כסף זוזי, יכתוב: "מאתן".

גרושה, אלמנה, ושאינה בתולה

מג. לכלה בעולה^{נז} אין כותבים "בתולתא", אלא יכתוב, "לכלה שפירתא

ס"ט, ובגט פשוט (אות מח ואות נא) גבי גט, וכ"ש גבי כתובה דקיל טפי. ובפרט בני ספרד שמתברכים בפני צדיק בשם האם.

מט. דעת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל הובא בציוני הלכה (עמ' צט).

נ. אולם אינו מעכב, עי' שו"ע (אה"ע סי' קכט ס"ט), וברמ"א (שם).

נא. ומיהו אם לא כתב תואר כהן או לוי, אינו מעכב כלל, ראה בב"י (אה"ע סי' קכט ס"ז) לענין גט וכ"ש בכתובה דהוי כשאר שטרות דעלמא. וע"ע בט"ז (שם ס"ק טז). וכ"כ בנר"ד בספר כתובה

כהלכתה (קונט' שביבי אש סי' ר') בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל.

נב. רמ"א (סי' סו סעיף יא), ויש שמוסיפין "מבי אבזה ואמה", ועי' כנה"ג (סי' סו הגה"ט או' נ) מש"ב. ארץ חיים - סתהון (אה"ע סי' סו ס"א).

נג. ה"ה למוכת עץ שאיבדה בתוליה מחמת ניתוח או תאונה ומכה וכיוצ"ב שאין ליתן לה תואר בתולה, אולם רשאי לכתוב מהר בתולייכי ומאתיים וכנ"ל. וכן דעת מרן הגרע"י זצ"ל הב"ד בס' משפט הכתובה ח"ג (עמ' קכג), וכן מסקנתו שם.

מרת" וישמיט תיבת בתולתא^{נב}. אולם נהגו לרשום "מהר בתולייכי"^{נח} "מאתיים", כמו בבתולה.

מד. וכן זוג הבאים להינשא כדת משה וישראל כשהם כבר חיים חיי אישות, וכפי שמצוי לצערנו בזוגות שאינן בני תורה, יכתוב בכתובה, "מהר בתולייכי מאתן"^{נד} וישמיט תיבת "בתולתא"^{נז}.

מה. לכלה גרושה כותבים, "אמר לה לכלה מתרכתא"^{נה}, ויהבינא לך "מהרייכי", כסף זוזי "מאה".

מו. לכלה אלמנה כותבים, אמר לה לכלה "ארמלתא"^{נט}, ויהבינא לך "מהרייכי"^ס, כסף זוזי "מאה".

(עמ' 3). וכן דעת הגר"ש וואזנר זצ"ל בשו"ת שבט הלוי ח"ח (סי' רפה או' ה), וכ"כ הגר"ש עמאר (שם סי' קלה), וכ"ד הגר"א בר שלום בספרו משפט הכתובה ח"ג (עמ' קלו), ונימוקם, דלא נכון לכתוב על כלה זו תואר בתולה שהוא תואר של כבוד ויוצדק רק לבנות ישראל הכשרות. ומ"מ דעת הגר"צ אבא שאול זצ"ל שאם אין ראייה ברורה שנבעלה או שמודה, רשאי לכתוב "בתולתא" דסו"ס חזקה דמעיקרא וחזקת הגוף שלה שהיא בתולה והיא חזקה אלימתא.

נח. רמ"א (סי' סו סעי' יא), רדב"ז ח"א (סי' קפ), נוה שלום (דיני כתובות סעי' ג'). ואפי' היא אלמנה וגרושה יחד, כותבים מתרכתא להודיע שהיא גרושה, כ"כ הב"ש (סי' סו ס"ק כה) ורדב"ז (שם).

נט. כנה"ג (סי' סו הגה"ט או' מו) וע"ש טעמו. שער המפקד (דף לג), נתיבי עם (דיני כתובות עמ' שסה), הגר"ש עמאר הובא בשו"ת מלאכת שלמה (סי' קמג), משפט

נד. תשב"ץ ח"ג (ענין שא), כנה"ג (סי' סו הגה"ט מג), שושנים לדוד ח"ב (סי' סב), נתיבי עם (אה"ע סי' מט), מרן הגר"ע יוסף זצ"ל תשו' כת"י הובא בשו"ת מלאכת שלמה ח"א (עמ' 3) לדידנו הגר"ד בנינו שליט"א, משפט הכתובה ח"ג (עמ' קיא) ושאין לבזותה ברבים. ובני אשכנז כותבים "איתתא דא" או "כלתא דא", עי' פת"ש (סו"ס סו סק"ח) בשם הנחל"ש.

נה. כ"כ האחרונים הנז'. ואע"פ שאינה בעולת עצמו, מ"מ רשאי לכתוב מהר בתולייכי, כי באמת נותן לה את מוהר בתוליה ככל אשה בתולה, ואין בזה מיחזי כשיקרא.

נו. אולם אם היא כבר בהריון ממנו, יכתוב: ויהבינא ליכי "מהרייכי". וכ"כ בס' משפט הכתובה ח"ג (עמ' קטו). וכ"כ בשו"ת מלאכת שלמה ח"א (סי' קמה).

נז. כן דעת מרן הגר"ע יוסף זצ"ל בתשו' כת"י הב"ד בשו"ת מלאכת שלמה ח"א

מז. לכלה גרושה ואלמנה כותבים דהנעלת ליה "מדנפשה", או "מדילה"^{סא}, ולכלה יתומה מאב, כותבין דהנעלת "מבי נשא"^{סב}.

סכום הכתובה

מח. על המסד"ק לעמוד על כך שלא יתחייב החתן בכתובה סכומים גבוהים מדאי^{סג}, והמקובל לרשום עשרים ושיש אלף (כמנין הוי"ה), או חמשים ושתים אלף שקל או דולר (ארה"ב), וישנם הרוצים שיכתבו בכתובם חמישיות הרבה, כגון חמשים וחמשה אלף וחמש מאות חמשים וחמשה ש"ח^{סד}.

מיט. ומ"מ אם החתן או הורי הכלה מתעקשים לכתוב סכום גבוה מהמקובל, רשאי לרשום^{סה}.

כתובה שנכתב בה סכום של למעלה ממליון שקל, ומ"מ בכתובת סכום גבוה מדאי, נראה הדבר כחוכא ואיטלולא ושאינ החתן מתכוון באמת להתחייב סכום מוגזם זה. ונראה שהמסד"ק יסביר לחתן שאין בכתובת סכום שאינו גבוה פחיתות בערך הכלה. (ואדרבה אני נוהג לומר לחתנים הרוצים לרשום סכומים גבוהים בכתובה, וכי רק זה מה שהכלה שווה?...).

סד. עושים כן משום סגולה לעין הרע, ומצינו כן כבר בכמה כתובות קדומות, ועי' במשפט הכתובה ח"ג (עמ' שלט) מה שדיבר מזה.

סה. כן דעת מרן הגרא"מ שך זצוק"ל, וכ"ד מרן הגרע"י זצוק"ל. וטעמא דידהו, דבלא"ה היא יכולה כיום לדרוש מה שתחפוץ כדי להסכים לקבל את הגט, וממילא מה נפק"מ מה יכתבו בכתובה. הב"ד במשפט הכתובה ח"ג (עמ' רצה).

הכתובה ח"ז (עמ' קפב). ויש שנהגו מבני ספרד להשמיט תיבת ארמלתא ובמקום זאת כותבים, "אמר לה להדא איתתא", וכן הוא דעת הגר"ח פלאג'י הובא בחיים ושלום ח"א (סימן יג), וכ"ה ביפה ללב (סי' סו ס"ק יב), ע"ש מילתא בטעמא.

ס. נהר מצרים (הל' כתובות או' יד), ובשער המפקד (שם), נתיבי עם (שם), וכן הוא מנהג בני ספרד.

סא. כנה"ג (סי' סו הגה"ט או' נב), שער המפקד (שם), מלאכת שלמה (שם), משפט הכתובה ח"ז (עמ' קצב).

סב. רמ"א (סי' סו סעי' יא), וע"ש בפת"ש (סק"ז), נחלת שבעה (סי' יב או' מא), מזבח אדמה (דף כג), שער המפקד (שם), נהר מצרים (נוסח הכתובה), נתיבי עם (עמ' שלט), שו"ת מלאכת שלמה (שם).

סג. תקנת הרבנות הראשית שלא לאשר

ג. יש לכתוב את הסכום במילים, ולא בספרות^{טו}, וצריך לרשום באיות נכון ובהטיה המתאימה לזכר ונקבה.

מיקום הדירה

נא. לאחר תיבת "הדירה" יכתוב בחלל הריק את הארץ^{טז} שברצונם של בני הזוג להתגורר.

תיקון וקיום הכתובה

גב. כשאירעה טעות בכתובת הכתובה או שהשמיטו דבר שצריך לכתבו, אם ארעה הטעות בתורף הכתובה כפי שמצוי בדרך כלל, היינו בשמות של החתן והכלה ואביהם, בסכום, בזמן, או במקום, טוב יותר לכתוב כתובה חדשה ולא לתקן ולקיים^{טז}, ומ"מ אם אין לפני הרב המסד"ק כתובה נוספת, יתקן ויקיים הכתובה וכדלהלן^{טז}.

נג. אם טעה וכתב דבר שאינו, יעביר קו ע"ג התיבה או התיבות המיותרות, ויכתוב הראוי, ואח"כ יקיים על ידי שיכתוב בסוף הכתובה מתחת

סז. בית חתנים ח"א (עמ' רטז), ובמשפט הכתובה (שם).

סז. כאן בא"י נהגו לכתוב, "בארץ ישראל", וזה עדיף מאשר לכתוב את שם העיר, כיון שבזמננו מעבר מעיר לעיר הוא דבר המצוי ובפרט בתחילת חיי הנישואין, ואם כתב למשל פניה"ק ירושלם ואח"כ רוצה להעבירה לבני ברק, אינו יכול לכופה וכמ"ש המהריט"ץ (סי' ה), ע"כ נכון יותר לכתוב שם הארץ בלבד, וכן אמר לי אאמור"ר שליט"א.

סח. כ"כ המהר"ם מינץ (סי' קט) גבי כתובה, והגר"א פלאג"י הובא בספרו ויען אברהם (אה"ע סי' יג). וע"ע בשער המפקד (הל' כתובות נהר פקוד או' יד). ובפרט שיש מי שכתב שהמנהג שלא לתקן

כלל ואפילו טעויות בטופס השטר, ואולי למדו כן מגט וכמ"ש השו"ע (סי' קכה סעיף יט) שנהגו שלא לקיימו. וילפינן כתובה מגט עכ"פ לכתחילה וכמ"ש הנחל"ש (סי' יב ס"ק טז), ועוד. וע"ע בעזר מקודש (אה"ע סי' סו ס"א), ויש שכתבו שיש בזה משום סימנא טבא אם אין בה מחק.

סט. דהא אפי' בגט מעיקר הדין שרי אפי' בתורף הגט ובלבד שיקיים את התיקון, וכפי שכתב השו"ע (סי' קכה סעיף יט), וכ"ש בכתובה. וכן הסכמת רוב פוסקי ספרד שמועיל תיקון אפילו בתורף הכתובה ולא החמירו אלא בגיטין, וכ"כ הרב בית דוד (אה"ע סי' מט), ובשער המפקד (שם) בשם הרבה גדולים ודהכי נהגינן האידנא מעשים בכל יום.

לחתימת העדים או בצד שמאל^ע, בנוסח זה: "הועבר קולמוס על אות פלונית או תיבה פלונית ודין קיומה"^{עא}, ובמספר תיבות יכתוב, "הועבר קולמוס על תיבות פלוני ופלוני ודין קיומיהון"^{עב}, ויחתמו העדים שנית מתחת לכיתוב, ויקפיד שיחתמו צמוד לשורה כדי שלא להשאיר רווח שורה בין סיום הקיום לתחילת החתימות, וכן לא ישאיר חלל ריק בין סיום הקיום לסוף השיטה, ואם נשאר, יטייט.

גד. וכן יקיים אם תלה התיבה בין השיטין ויכתוב כך: תיבה דביני חיטי דין קיומה (ובמספר תיבות יכתוב, דין קיומיהון). וכן הדין בתיבה שנכתבה מחוץ לשיטה, שיקיימה ע"י שיכתוב תיבה פלונית נכתבה מחוץ לשיטה ודין קיומה^{עג}.

נה. תיבה שנשטטשה^{עד} בשמות החתן והכלה או הסכומים^{עה} יש לתקנה

הקיום קודם חתימת העדים בפעם הראשונה ולפיכך חייב לחזור ולכתוב דאין למדין משיטה אחרונה. ודו"ק. ובספר משפט הכתובה ח"ה (עמ' שכח) כתב, שאם לא סיים והכל שריר ובריר וקיים, מעכב אפי' בדיעבד, ודבריו מרפסין איגרא. וצע"ג. שו"ר בספר פתחי חושן ח"ט (עמ' תרמב) שנקט כדברינו, שאם הקיום קצר בשורה אחת א"צ לכתוב שנית והכל ש"ו. עג. נחלת שבעה (שם או' טז).

עד. אולם אם חפץ לייפות את הכתב, ולהשלים חלקי אותיות הנקראים גם ללא תיקונו, מותר לעשות כן ואף ללא קיום, וכ"כ בשו"ת ישמח לבב (אה"ע סי' לד).

עה. מצוי בעט נובע שאין הדיו נספג היטב ע"ג נייר הכתובה ובפרט בכתובות העשויות בדף חלק מאד.

ע. למעשה היום מדפיסים את רוב הכתובות כשמקום חתימת העדים נמצא מיד תחת והכל שריר וכו', ואין משאירים מרווח כלל קודם חתימת העדים בשביל קיום.

עא. ויש שמדקדקין לכתוב גם בשורה פלונית, ומיהו אינו לעיכובא.

עב. וכשהקיום קצר בשורה אחת, נראה דאין צריך לסיים בכתיבת המילים "והכל שריר ובריר וקיים", דהטעם שכותבין כן, הוא לפי שאין למדין משורה אחרונה ואיכא חשש זיוף שהוסיף קודם חתימת העדים שורה זו לפי שאין העדים יכולים לצמצם וכמ"ש השו"ע (חו"מ סי' מד ס"א). אולם כשכל הקיום הוא רק שורה אחת, ושוב חתמו העדים תו ליכא מיד, דליכא למיחש שהוסיף שורה בעצמו דא"כ על מאי חתימי עדים. ולא דמי למ"ש הטור והשו"ע (סי' מד סעיף יא) ע"ש, דהתם עושה

על ידי כתיבתה מחדש מעל גבי הטשטוש ויקיימה ע"י שיכתוב "תיבה פלונית נכתבה ע"ג המחק "ודין קיומה" (ובכמה תיבות יכתוב "ודין קיומיהו").

גז. אם העדים חתמו בצידי השורה כמקובל בחוזים ובצ'קים ולא כתבו את נוסח הקיום הנו', לא הועילו דבר^{עו}.

חתימת העדים

גז. בסיום קריאת הכתובה יורה הרב לעדים לחתום תחת החופה^{עז}, ויתן דעתו לפרש להם^{עח} שיחתמו בשמם ובשם אביהם, "פלוני בן פלוני" למשפחת פלוני^{עט}, ומיהו אם חתמו רק את שמם ושם אביהם, או שמם ושם משפחתם לבד^פ, אינו מעכב והכתובה כשרה.

ובפרט בערים גדולות, ע"כ נכון שיחתמו גם בשם משפחתם אחר שם אביהם, וכדכתב בשו"ת אגרות משה (חאה"ע סימן קעח). ומיהו רבים לא מקפידין על כך אלא בשמות החתן והכלה ולא בשמות העדים, ראה בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב (סי' תרנ), ובס' כתובה כהלכתה (עמ' לט) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל.

ועי' באגרו"מ שיותר נכון שיחתמו פלוני בן פלוני "למשפחת" פלוני, כי היכי שלא יחשבו ששם המשפחה הוא חלק משם האב או חניכתו, ומ"מ גם אם לא כתבו למשפחת, לא מעכב.

פ. עי' שו"ע (אה"ע סי' קל סעיף יא), ובכתובות דידן המודפסות כתוב תיבת "עד". ובספר ילקוט יוסף - חופה וקידושין (עמ' רט) כתב, שאביו מרן זצ"ל, היה נוהג לכתחילה לחתום בשמו ובשם משפחתו ללא הזכרת שם האב. ומיהו יש לומר, דדמי להא דאי' בגיטין (לו). רב צייר כורא וכו', דשאני רבנן דבקיאיין סימנייהו, ואינה ראייה לכל אדם.

עו. שו"ע (אה"ע סי' קל ס"ד), ובחור"מ (סי' מה ס"א). משפט הכתובה ח"ה (עמ' שכ).

עז. ואע"פ שאין החתימה שם נוחה, מאחר ואין שם שולחן או מקום יציב לחתום עליו אלא חותמים באוויר והרבה פעמים יוצא שאין חתימה זו זהה לחתימת ידם המקורית, דהעיקר הוא שנדע מי הוא החותם גם אם אי אפשר להשוות את כת"י. עי' בתשב"ץ ח"א (סימן ד'). ובס' משפט הכתובה ח"ו (עמ' קסט).

עח. שו"ע (אה"ע סי' קל סעיף יא), וטעות נפוצה אצל העדים לחתום רק בשמם ובשם משפחתם, ע"כ יש למסדר הקידושין לזכור ולהדריך כל עד ועד קודם חתימתו שעליו לחתום כדין בשמו ובשם אביו.

עט. אע"פ שאין שם המשפחה לעיכובא ודי בשמו ובשם אביו וכמבואר בשו"ע (סימן קל) גבי עדות גיטין. מ"מ כיון שכיום מכירים את האנשים בשם משפחתם, ועוד, שמצוי שיהיה באותה העיר עוד אחד ששמו ושם אביו זהים לזה,

נח. יש להדריך את העדים שלא לקשקש את שמם בחתימה, כמו שעושים בצ"קים ובחוזים^{פא}.

נט. אין להרב המסדר למלאות במקום חתימות העדים את שמותיהם של העדים, אפילו חתמו בסמוך לכתב ידו^{פב}.

ס. כמו כן אין לעד לחתום בראשי תיבות, או בקיצור שמו, כגון א. כהן או יעקב בהר"י כהן^{פג}.

סא. אין כל מניעה שהעדים בחתימתם קודם שם אביהם יזכירו פלוני בן ה"ה (האדון הנכבד), או בן הרב, או ר', הרה"ג וכיוצ"ב^{פד}.

סב. עדים שחתמו בשמם ובשם אמם (פלוני בן פלונית), במקום שם אביהם, הכתובה כשרה^{פה}.

סג. בכתובות דין שכולם מודפסות, אין העדים צריכים לכתוב אחר כתיבת שמם את המילה "עד"^{פו}.

פא. גיטין (לו). תקנת רשב"ג שיהיו מפרשים שמותיהם. ואע"ג שרבנן היו חותמים כן, כבר תי' הגמ', שאני רבנן דפקיע שמייהו. ועי' תוס' בב"ק (קד:), ובש"ך (חו"מ סי' קכא ס"ק יא). וע"ע בשו"ת יפה ללב (סימן סו סק"ד). ומ"מ בדיעבד, אם ניכר שמו ע"י חתימתו, יש להכשיר. ובפרט שכך יוצאת חתימתו בבנק ובחוזים, ע"כ אין זה מעכב בדיעבד, וכמ"ש בחתם סופר בתשובה (אה"ע ח"ב סי' כא). ובפרט שכתובה אינה גט אלא כשאר שטרי חיובי ממון. ועי' משפט הכתובה ח"ו (עמ' קנא ואילך) שהסתפק בדבר. ובשו"ת יבא ידיד - זעפרני ח"א (אה"ע סי' ח') כתב, דיש לחוש ולהחליף הכתובה. ולענ"ד פשוט כמ"ש.

פב. פשוט. ועי' משפט הכתובה ח"ו (עמ' קסו) שהכתובה פסולה אפילו חתמו בסמוך.

פג. יפה ללב ח"ד (סי' סו סק"ה).

פד. ואע"ג שבגט לא עבדינן הכי כמ"ש הרמ"א (סי' קל סעיף יא), מ"מ ראה בכנה"ג (סי' קכט בהג"ט אות כד), שיש כותבים כן. ומ"מ בכתובה שדינה כשאר שטרות לכו"ע מותר לכתוב כן, וכן העלו האחרונים, עי' אוצה"פ (אה"ע סי' סו בהל' נוסח הכתובה ס"ק יד או' ג'), ובשו"ת להורות נתן ח"ב (סימן קיד).

פה. כ"כ בספר משפט הכתובה ח"ו (עמ' ריח).

פו. שו"ת שבט הלוי ח"ח (סי' רפה).

פז. פשוט. ועי' משפט הכתובה ח"ו

סד. אם היה שמו ושם אביו ארוך והעד נאלץ להמשיך את חתימתו מעל המילה "עד" המודפסת שם, הכתובה כשרה^פ, וה"ה אם המשיך לחתום אחרי המילה "עד" כשניכר שהחתימה היא של איש אחד^{פח}.

סה. אם שכח להחתים את העדים תחת החופה, יחתמו לאחר החופה ואפילו ביום שלמחרת^{פט}.

סו. אחר חתימת העדים נהגו ליתן לחתן לחתום על שטר הכתובה^צ.

סז. בהרבה כתובות בימינו נהגו לכתוב בסיום הכתובה, שם הרב המסדר קידושין, וימלא את שמו ושם משפחתו^{צא}.

העתק הכתובה

סח. נכון למלאות קודם את 'העתק הכתובה' וממנה להעתיק לכתובה^{צב}.

פז. ובכה"ג יסיים "עד".

פח. הגר"נ קרליץ שליט"א הב"ד במשפט הכתובה ח"ו (עמ' רה).

פט. נהר מצרים (הל' כתובות ס"ד). וכיון שעשה קנין בפניהם אין לחוש כ"כ אם לא חתמו מיד וכמ"ש השו"ע (סי' סו ס"א). וא"צ להחתימם יחד זה בפני זה, ולא דמי לגט.

צ. רשב"ץ ח"ג (סי' שא), נהר מצרים (הל' כתובות סעיף יב) שכן הוא מנהג ירושלים, שו"ת זבחי צדק החדשות ח"ג (סימן נד). וג' טעמים הוזכרו בזה, א. שלא יוכל לטעון לא הבנתי את הקריאה. ועי' בשו"ת יבי"א ח"ג (אהע"ז סימן יג) מה שכתב בטעם זה. ב. שאם לא ימצאו לקיים חתימת ידי העדים יקיימו חתימת החתן. ג. שיהיה לזה תוקף בערכאות. ואם שכח להחתים החתן, אינו מעכב, וכ"כ בשו"ת אבני האפור (סי' ה). וראיתי כתובות שאין

מופיע בהם חתימת החתן כלל. ולפי טעמים אלו, גם אם לא חתם בשמו ובשם אביו, רק כדרכו בחתימת צ'קים סגי בהכי.

צא. וא"צ לחתום בשמו ובשם אביו, כיון שאינו עד. ובטעם הדבר שנהגו כן, כדי שאם יהיו חששות וספיקות גבי כשרות הכתובה והעדים יוכלו לברר על ידו הדבר, וגם שמאשר שהכל נעשה כדת וכדין ושהעדים היו כשרים. ומיהו אינו לעיכובא כלל. ונראה דמטעם זה יותר טוב לכתוב את שמו ושם משפחתו ולא בחתימה כדי שיוכלו לזהותו בנקל.

צב. יש לציין שפעמים מצוי שאין הרושמים ברבנות מדקדקין בכתיבת הכתובה ובפרט בשמות, לפיכך אין להעתיק מהעתק אלא לאחר בירור מפי החתן והכלה והוריהם את שמותיהם, ומ"מ גם אם אלא דקדקו בהעתק, כל שהכתובה נכתבה כהלכתה, אינו לעיכובא,

טו. רשאי להחתים את החתן והעדים על העתק קודם החופה^{צג}. אולם על הכתובה עצמה, אין לעדים לחתום אלא תחת החופה^{צד}.

ע. אם החתן לא חתם על העתק, אינו מעכב^{צה}.

עא. אם ארעה טעות בהעתק ותוקן ללא קיום העדים, אין בזה כל חשש^{צו}.

(אה"ע סי' סו) וברמ"א (ס"א) שיישב המנהג כיון דעסוקין באותו ענין, וכן מנהג של כמה מחכמי בני אשכנז, ראה בס' ארחות רבינו ח"ה (סי' יא), ובקובץ מבקשי תורה - נישואין, ובס' אפריון חתנים ח"ב (סי' סח), וכן דעת הגר"ח קנייבסקי שיש לעשות החתימה קודם החופה, הב"ד בס' נתיבי המנהגים (ע' תקלו). מ"מ בני ספרד נהגו לחתום תחת החופה, וכן היה מנהגו של מרן הגרע"י זצ"ל.

צה. דהא עיקר השטר הוא בחתימת העדים, וחתימת החתן אינו לעיכובא אפילו בכתובה המקורית כ"ש בהעתק. וכן העלה הגר"ש עמאר בשו"ת מלאכת שלמה ח"א (סי' סב).

צו. דהאידינא אין אפשרות לגבות בהעתק זה לפי שהוא פסול לגבייה מאחר וכתוב בו את המילה "העתק", והייעוד שלו הוא שאם תאבד הכתובה, יעשו כתובה נוספת לפי העתק זה.

וכפי שהעלה בשו"ת מלאכת שלמה - עמאר (סי' עו).

צג. ולענ"ד ראוי לעשות כן, שמן הניסיון לאחר החופה מצוי שאין העדים והחתן מצויים לו, ולהחתימם תחת החופה גם על העתק, גורם עיכוב וטרחא. ואין לחוש במה שחותמים קודם החופה ומיחזי כשיקרא, דהא אפילו בכתובה עצמה יש מקילין, עי' בדרכי משה (סי' סו סק"א), וברמ"א (סעיף א') מכיון שעסוקין באותו ענין. וכ"ש בהעתק שהוא שטר הפסול לגבייה. ושו"ר בס' משפט הכתובה ח"ו (עמ' עג) שכן היה נוהג מרן הגר"ע יוסף זצוק"ל שביושבו לכתוב את הכתובה על השולחן לפני החופה, והוא הוזמן להיות עד, חתם שמו בהעתק, בלי קנין ושבועה. וראה הערה הבאה.

צד. דאל"ה מיחזי כשיקרא דהחתן עדיין לא קיבל קנין ושבועה וכיצד יחתמו ע"ז אנן סהדי וכו'. ומיהו עי' בדרכי משה

פרק ב

עריכת החופה והקידושין

פרק ב'

עריכת החופה והקידושין

דינים כלליים קודם עריכת החופה

עב. בציבורים מסוימים על המסדר קידושין לוודא קודם החופה שהכלה הביאה אישור מהמקווה^{צז}.

עג. כדאי לברר תיכף עם בואו לאולם היכן הטבעת, ולראותה כדי לדעת כיצד להתנהג בכמה אופנים^{צח}.

עד. אם הרב לא ישב עם החתן קודם החתונה להסביר לו על מהות התחייבותו בשטר הכתובה, יעשה זאת כעת ובקצרה.

עה. יקרא כעת לעדי הקידושין ויעמוד בעצמו על טיב כשרותם שהם בני תורה וישיבה, ושאלו להם קירבה לחתן ולכלה, ופעמים רבות החתן אומר שהם כשרים ושומרים שבת וכדו', ואינו מודע לכך שלא די בכך שאינם נוסעים בשבת, אלא שיש עוד פסולים רבים, כגון האוכל בשוק, או שמגלחים בתער וכיוצא^{צט}.

אותה תיכף בכיסם עד שעת הקידושין, וכן ראיתי שהיה נוהג מרן הגרע"י זצוק"ל.

ובציבור שאינו דתי, נכון לשאול את החתן קודם החופה אם קנה מכספו את הטבעת, כיון דהרבה פעמים אינם מודעים לזה, ופעמים חיים קודם לכן חיים משותפים ובחשבונות משותפים.

צט. גבי גילוח בתער, ראה בשו"ת רע"א (סי' צו) שאין איסור זה ידוע לאינשי

צז. עי' רמ"א (יו"ד סי' קצב ס"ב), וסמכין בכה"ג שאם טבלה מן הסתם גם שמרה ז"נ כראוי. וכן הוא תקנת "הרבנות הראשית" שעל הכלה לטבול קודם חופתה ומביאה אישור מהבליט שטבלה כראוי.

צח. ונכון לעשות כן, דפעמים מחמת לחץ שכחו להביא את הטבעת, או שאינם יודעים היכן הניחוה, וכשבאים לקדש מתחילים לתור אחריה, ויש מסדרי קידושין הלוקחים את הטבעת מיד החתן ומניחים

עז. וכבר נתבאר שיש לוודא יום או יומיים קודם החופה, מי הם העדים שיעידו בכתובה ובקידושין ושאלו להם קירבה לחתן ולכלה^פ

עז. יש למסדר קידושין להדריך בשעה זו את העדים בכמה דברים הנצרכים לתפקידם: א. לשם לב מאוד שיראו את נתינת הטבעת מידו של החתן לידה של הכלה^{קא}. ב. שישמעו את אמירת החתן באמרו "הרי את מקודשת לי וכו"^{קב}. ג. שיראו את הקניין^{קג}. ד. שיראו את השבועה^{קד}. ה. שיעמדו האחד ליד השני^{קה}. ו. שיראו את פני הכלה, ודי במה שרואים את פניה בשעה שמשקה אותה מכוס הקידוש לאחר ברכת האירוסין קודם הקידושין^{קי}.

סוס"ק א'), דאפילו החתן החסיר תיבה לא מעכב, כ"ש שמיעת העדים.

קג. ראה להלן דיני הקניין.

קד. ראה להלן דיני השבועה.

קה. ע"פ הב"י (אה"ע סי' יא), בית שמואל (אה"ע סי' קלג סק"א), ערוך השולחן (אה"ע סי' מב אות ל) דבעינן שיראו אחד את השני, ולא מהני "עדות מיוחדת". ואם לא יעמדו יחד, שכיח שמחמת הצפיפות לא יראו אחד את השני ולדעת הפוסקים הנז', יש חשש בקידושין. ומיהו יש חולקים דס"ל, דדוקא אם אין עד אחד יודע מעדותו של העד השני כמו זה מחלון זה וזה מחלון אחר, יש לחוש, לא כן בחופה שכל אחד יודע מעדות השני, ליכא למיחש אע"ג דאינם רואים אלו את אלו. וכ"כ בשו"ת תשובות ונהגות ח"ד (סי' רפז), ומ"מ כתב, דלכתחילה יזהרו בזה. וע"ע באוצה"פ (סי' מב סעי' ב') בהרחבה.

קו. אצל בני ספרד הכלות הולכות עם 'טול' שקוף מעט ומראה פניה ניכרים, לחוש לדעת המב"ט הנז' בפת"ש (סי' לא סק"ה), ועי' בשו"ת יבי"א (ח"ד אהע"ז סי' ה' או' ר')

ולא נפסל עד שיודיעהו. ועי' ערוה"ש (חו"מ סי' לד ס"ה) דפליג. ונראה דהכל לפי המקום והזמן, וגם האידנא תלוי במקומות ובסביבה בו נמצאים, וקשה לעמוד על הדבר.

ק. כי פעמים אין כלל מי שראוי להיות עד, ובחתונה עצמה קשה לעמוד על הדבר מי שומר שבת וכדו', וגם פעמים גורם הדבר לאי נעילות, ובפרט אם החתן מייעד עדים שאינם בני תורה, והמסדר קידושין לא מצי בנפשיה להתחיל לחקקם על כשרותם, וע"י שיידע מראש יכול להכין עדים כדבעי.

קא. ע"פ הב"י (סי' מב) בשם תשובת הרשב"א דאומדנא לא מהני בענין זה. וכ"כ הרמ"א (סי' מב ס"ד), ובשו"ת הרמ"א (סי' ל). ואם לא ראו ממש את הנתינה, הוי ספק קידושין.

קב. רשב"א קידושין (ה:): ובתשובותיו ח"א (סי' תריג), שו"ת זכרון יהודה בן הרא"ש (סו"ס צא). ומ"מ אינו לעיכובא, כיון דעסוקין באותו ענין, וראה ט"ז (סי' כז

עח. רצוי לעדכן את המשפחות שאין שבע כיבודים בברכות הנישואין אלא שש, כיון שברכת הגפן אינה ברכה לעצמה אלא נהגו להצמידה לברכת "שהכל ברא לכבודו"^{קז}.

עט. יש לוודא מראש שהכינו יין ופותחן בקבוקים^{קח} ובמקומות של ציבור שאינו שומר תורה ומצוות יקפיד שהיין יהיה סגור וחתום^{קט}.

פ. קודם שעולה לעריכת החופה יברר שוב שנמצאים בהישג יד הפריטים הבאים: טבעת, טלית, כוס לשבירה^ק.

התעכבה. ובדרך כלל בעלי האולם דואגים להכין ולסדר מראש במקום החופה ב' כוסות ריקים ובקבוק יין, אולם פעמים רבות אינם שמים פותחן ליין, ויש טרחא דציבורא ואינו מן הכבוד, וע"כ החכם עיניו בראשו.

קט. ואם היה היין פתוח ונשאר משמחה קודמת ואין ידוע מי פתחו, יש להתיר לקדש עליו, דהא אפילו בעכו"ם שאינו עובר ע"ז יש להתיר את הנשאר בבקבוק, ולא אמרינן ביה ניצוק חיבור ורק בעובר ע"ז, אסור כמ"ש השו"ע (יו"ד סי' קכה), וכן העלה בשו"ת יבי"א ח"א (חיו"ד סי' יא א' כא) אפילו גבי גוי, וכ"כ בס' הליכות עולם ח"ז (עמ' קסח). ועוד, דלא יהא אלא ספק, כבר כתב הש"ך (סי' קכד ס"ק לג) להקל אפי' בגוי, כ"ש במחלל שבת דבלא"ה רבים מקילין בו בעצם הדין.

קי. מן הנסיון כדאי מאד לברר זאת קודם עלייתו לחופה כיון שהרבה פעמים מחמת לחץ או התרגשות יתר בעת הצורך אינם יודעים היכן מצויים פריטים אלו, או שאותו קרוב משפחה שהיה אחראי על הבאתם בעת הצורך איננו, וגורם

שהביא כן בשם הזכרון יהודה בן הרא"ש. ושיש לחוש לכך. (ובחוגים של אינם שומרים תורה, רוב הכלות באות בלי כיסוי כלל). וע"ע בפת"ש (אה"ע סי' לא סק"ה), ובאבני מילואים (סי' לא סק"ד) מה שביאר בדעת המבי"ט. ואכמ"ל.

קז. על ידי שיודיע להם כן מראש, יחסוך בזה הרבה עגמת נפש מהצדדים כפי שנוכחתי בכמה מקומות. כמו כן עליו להודיע קודם החופה, שרשאים לכבד אדם הגון בקריאת הכתובה, לפי שהרבה סבורים שקריאת הכתובה שייכת לרב המסדר בדווקא, וזה אינו.

הטעם שנהגו בארץ הקודש להצמיד ברכת הגפן לברכת שהכל ברא לכבודו, עי' בשו"ת שבט הלוי ח"ט (סי' ער) לפי שהגפן בא לצורך ברכת החתנים וממילא גנאי הדבר להפרידם אע"פ שמעיקר הדין, שרי. וכ"כ בשו"ת להורות נתן ח"ד (סימן קה). ומיהו עי' בשו"ת בצל החכמה ח"ו (סי' קכו) משכ"ב. ובמקום כיסופא שאין די כיבודים, יש להקל להפרידם.

קח. בכמה חופות שנוכחתי ראיתי ששכחו להביא "פותחן" ליין והחופה

פא. יש לרב המסדר להורות לצדדי החתן והכלה שיעדכנו את המתכבדים בברכות בחופה, קודם עריכת החופה כדי שיעמדו בסמוך לחופה ק"א.

פב. לכתחילה יש לו להורות קודם החופה לבני המשפחות של החתן והכלה שלא יזמינו מחללי שבתות לעלות לחופה לברך ברכה אחת מז' הברכות ק"ב. ומכל מקום במקום שבני המשפחה מתעקשים לכבד בברכה אחד מקרוביהן המחלל שבת, לא יעכב בידם ק"ג.

הדבר לטרחא דציבורא ולאי נעימות גדולה למשפחות.

קיא. הגם שנהגו האידנא בכל אתר לכבד אחרים וכן בז' ברכות שבסעודה, מ"מ יש להיזהר מהפסק, ובכמה חופות שנוכחתי, קראו ברמקול בשם המתכבד, והיו צריכים לחפשו בכל האולם ולפלס לו דרך בין העוברים ושבים, וזה לא ייעשה, וע"כ טוב ונכון שיודיע לאלו המתכבדים מראש כדי שידעו לעמוד סמוך לחופה ולעלות מיד לברך. ובלא"ה לפי"ד האגרו"מ שלכתחילה יש למברכים לכוין לתחילת הברכות כן יש לעשות. ועי' בס' הליכות שלמה (פ"ט עמ' קכד הע' 29) מה שהביא מעשה ע"ז בשם הגרש"א זצ"ל. גם בשו"ת יביע אומר ח"ה (אהע"ז סימן יב במילואים) ראיתי שהעיר מזה, וכתב, שצריך להודיע מראש לכל המוזמנים כדי שיתקרב למקום החופה.

קיב. מחללי שבתות בפרהסיא אינם מצטרפים לכל דבר שבקדושה, וכמבואר בפמ"ג (סימן נה א"א סק"ד), ובמ"ב (ס"ק מו), וה"ה גם שאינם יכולים להוציא ידי חובה אחרים. והנה בברכות החופה נחלקו האחרונים מדין מה הצריכה הגמ' בכתובות (ז). עשרה, הפני יהושע כתובות (ח). כתב, דברכת חתנים ואבלים

בעשרה מטעם דכל בי עשרה שכינתא שריא. אולם מפשטות לשון הגמ' בכתובות (שם) יותר נראה שהוא מדין פרסום הדבר, וכדכתיב התם "במקהלות ברכו את ה'", ולפיכך הוצרכו להביא קרא מיוחד על זה. וכ"כ בס' ערוך השולחן (סימן סב או' יא), וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ח (סי' רעט). ולענ"ד יש לתלות מחלוקת זו בפלוגתא תרומת הדשן (פסקים סי' קמ) והרמב"ם (פ"י מהל' אישות הלכה ה') הוב"ד בב"י (סימן סב), האם מותר לומר ברכת נישואין ללא עשרה. ודו"ק. ומ"מ מאחר ומרן בב"י ובשו"ע (סי' סב סעיף ד') הכריע שלא כתרוה"ד ושעשרה הוי לעיכובא, יש להקפיד בדבר. ועוד, שיש לחשוש לכוס היין שמחזיק בידו, שלא יעשנו יין נסך. וע"כ יש למסדר קידושין לבקש בשפה יפה מהחתן והכלה ומבני משפחותיהם קודם החופה שלא יכבדו סב או אח ושאר קרובים שהם מחללי שבתות לומר אחת הז' הברכות. אולם רשאי ליתן להם לקרוא את הכתובה בקול רם. ואם הם עוברי עבירה לתאבון שיצרם תקפם, ומ"מ שומרים שבת, רשאי לכבדם בברכה, וכמבואר בשו"ע (או"ח סי' נה סעיף יא).

קיג. חדא, דכבר האריכו האחרונים טובא לבאר האם למחללי שבתות יש

פג. ראוי לרב המסדר לעורר את הקהל לעמוד על רגליהם בזמן החופה לכבוד החתן והכלה ולכבוד השכינה הנמצאת במקום ובפרט בחופות הנערכות בקרב יהודים הרחוקים מתורה ומצוות, ראוי להעיר את אונם לחשיבות המעמד ק"ד.

פד. יש מסדרי קידושין הנוהגים שלא להשתמש ברמקול במשך סידור הקידושין קט"ו, אולם רבים מבני ספרד אינם מקפידים על כך ויש להם ע"מ שיסמכו קט"ז, ומ"מ הרוצה להדר, ישתדל שלא להצמיד את המיקרופון

(ב') כתב שיש להוכיח בנעם את האנשים היושבים על מקומותיהם בעת עריכת החופה, ע"ש.

כאן המקום להעיר, מה שראיתי כמה מסד"ק שדורשים קודם החופה באריכות, והחכם עיניו בראשו שבדרך כלל אין העיתוי מתאים כלל ואין ד"ת חביבים על שומעיהם בעת הזו, ואם רוצה יאמר דברים קצרים בשבח החתן והכלה והמשפחות ובגודל חשיבות המעמד שנמצאים בו כעת ותיכף יתחיל בעריכת הקידושין.

קטו. הגר"ש אלישיב זצ"ל הובא בקובץ מבקשי תורה (כרך ו' קובץ לא עמ' שלג), שו"ת תשובות והנהגות ח"ד (סי' רפז), ספר הנישואין כהלכתם ח"א (עמ' שב), ועוד.

קטז. אגרות משה (חאו"ח ח"ב סי' קח), וע"ע בהערה שבשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' ט) בשם החזו"א שדעתו היתה להקל בדבר. ועי' שו"ת שבט הלוי ח"י (סי' רמד ורמה) שכתב, שהמברכים ברכת הקידושין והנישואין ברמקול, שפיר יש להם על מה שיסמכו, ע"ש מילתא בטעמא, וסיים, דרק המהדרין מן המהדרין נוהרים

האידנא דין של תינוקות שנשבו, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ג מהל' ממרים הלכה ג'), ולימדו זכות על המתירים לצרפם למנין וקריאת התורה, ראש המדברים בשו"ת בנין ציון ח"ב (סי' כג), שו"ת מהר"ם שיק ח"א (סי' פא), חזו"א (יו"ד סי' א' וב'), אגרו"מ ח"א (סי' כג), וח"ב (סי' יט), שו"ת יבי"א ח"ה (סי' יב), וע"ע בפסק"ת (סימן נה או' כא). ועוד, דרבים מהם אע"ג שמחללי שבתות הם, מ"מ כיון שמתביישים לחלל בפני אדם גדול, אינם בגדרי מחללי שבתות בפרהסיא, וראיה מעירובין (דף סט.), וסמכו ע"ז לדינא המ"ב (סי' שפו ס"ק ה'), והאור לציון ח"ב (עמ' קפב). ונראה עוד, דיש לצרף דעת הפוסקים שעשרה בברכות החופה אינם לעיכובא וכדברי התרוה"ד, וראה בית שמואל (סי' סב סק"ד), ונודע ביהודה (סימן נו) הב"ד הפת"ש (סק"ו). ומ"מ נכון שבאופן זה, יברך את הז"ב על יין מבושל.

קיד. תיקוני הזוהר (תיקון י'), מהריק"ש בהגהו' ערך לחם על השו"ע (אה"ע סימן סא), שו"ת חיים ושלום - פלאגי' ח"ב (סימן כח), נהר מצרים (חופת חתנים ס"ד), כנה"ג (אה"ע סי' בה הגה"ט או' ב'). גם בשו"ת יביע אומר ח"ו (אה"ע"ז סי' ח' או'

לפיו בשעת הברכות ק"י, אולם בקריאת הכתובה ק"ח ואמירת נוסח הקידושין ק"ט, אין לחוש אם אומרם ברמקול.

העדים

פה. במקום שכשרות העדים מפוקפקת וקשה למצוא עדים הראויים, המסדר קידושין בעצמו יהיה עד אחד ק"ג.

פו. יש להקפיד היטב שלא תהא כל קירבה משפחתית לעדים עם החתן או הכלה הן מצד עצמן הן מצד נשותיהן (וראה הפסולים בהערה קכ"א), וכן

שליט"א בספרו תורת המועדים - פורים (עמ' קעג). וע"ע קובץ פעמי יעקב (מא - מד), מה שנו"נ בזה. וכ"כ בספר שובע שמחות - להגר"ש דבילצקי זצ"ל (עמ' עח). קיח. קריאת הכתובה בקול רם, אינה בכדי להוציא את החתן והכלה יד"ח, אלא שהעדים ידעו על מה הם חותמים, ואדרבה מן הראוי לקרוא את הכתובה ברמקול, כדי שכל הנוכחים במעמד ישמעו ולא ישוחחו בינתיים איש עם רעהו ויטו און קשבת.

קיט. דהא אפי' נתן לה כשהיו עסוקים באותו ענין ולא אמר דבר מהני, כמ"ש השו"ע (סימן כז ס"א), כ"ש בנד"ד.

קכ. נחלת שבעה (סימן ב' אות יא), שו"ת בנין ציון (סי' קנז) דאפילו מקבל שכר, שרי ואין בזה פסול של נוגע. וכן נראה פשוט דאינו מקבל שכר על העדות אל על הסידור חופה ולמה ייפסל, ואף לכתחילה יכול לעשות כן. וכן ראיתי את מרן הגרע"י זצ"ל נוהג כן אף בחופות בני תורה.

קכא. רשימת הפסולים המצויים להעיד בחופה: סבים של החתן והכלה מב'

בזה. ונראה שסמך ג"כ עמ"ש איהו גופא בשו"ת שבט הלוי ח"ה (סי' פד). וע"ע בס' ארחות רבינו ח"ה (עמ' יט) שבעל הקה"י זצוק"ל היה אומר את ברכת האירוסין והנישואין ברמקול. וכן ראיתי כמה וכמה פעמים שמרן הגרע"י זצוק"ל לא להקפיד על כך, והיה מברך ברכת הקידושין והנישואין כשאחר היה תופס לו הרמקול ולא מיחה לעולם בדבר.

ונראה דכפרט אם עורך קידושין בחתונות של ציבור שאינו שומר תומ"צ, שהציבור ברובו עומד במרחק ממקום החופה ולזר ייחשב אם לא ישתמש במיקרופון, ומה גם שבציבור זה אם לא ישתמש ברמקול, הציבור יתנתק לחלוטין מסידור הקידושין וישהו בשיחה בטלה וימתנו ש"הטקס המשעמם" הזה יסתיים, וחומרא דאתי לידי קולא הוא, לא כן אם עורך הקידושין בטוב טעם ורעת ויברך הברכות בקול רם, יש באפשרותו לקדש שם שמים עי"ז, וד"ל.

קכז. עי' שו"ת שבט הלוי ח"י (סי' רמה), ודו"ק. ועי' בשו"ת יחיה דעת ח"ג (סי' נד), ובמה שביאר דבריו בנו הגר"ד יוסף

שלא יהיו העדים קרובי משפחה בינם לבין עצמם.

פז. אם אין המסדר קידושין בקי באותה העת בדיני הפסול מחמת קורבת משפחה, יראה להתרחק ולא לקחת מספק שום עד שיש לו צד קירבה אפילו רחוק בין מצד החתן ובין מצד הכלה^{קכב}.

פח. יש לחקור ולשאול אם העדים אינם קרובים זה לזה, או לחתן וכלה בשום צד ואופן^{קכג}.

פט. צריכים להודיע לחתן ולכלה^{קכד} שאלו הם עדי הקידושין.

צ. ראה עוד לעיל פרק א' מדיני "חתימת העדים".

החופה

צא. קודם כניסת הכלה לחופה יש לחתן לילך ולכסות את פני הכלה בהינומא ("טול") שע"ג ראשה, ומ"מ כלות שאין להם הינומא על ראשן (ושכיח בציבורים מסויימים), אינו מעכב^{קכה}.

- "קשר דם" פוסל בעדות, ועל כן נכון לברר היטב האם יש להם קרובה על ידי נישואין.

קכד. פעמים הכלה אינה יודעת מי הם העדים, ויש להיזהר בזה, ופעמים המסד"ק הוא עצמו אחד מן העדים, והכלה אינה יודעת זאת. וראה בזה בבאר היטב (סי' מב סק"ט) בשם המהרי"ט, וע"ע בשו"ת מהר"ם פדאוה (סי' לב), ובח"מ (סי' מב סק"ח). ומטעם זה ועוד טעמים, טוב ונכון להכריז את שמם של העדים ברמקול קודם עלייתם לחופה, ועי' בס' הנישואין כהלכתם ח"א (עמ' רסב).

קכה. ראה שו"ע (סי' נה ס"א), ב"ח (ריש סי' סא), וברמ"א (סי' לא ס"ב).

הצדדים, (כולל סבים חורגים), אח של סבא או אח של סבתא של החתן והכלה, אבא אפילו חורג, דוד של אבא או דוד של אמא של החתן והכלה, בני דוד מצד האבא או מצד האמא של החתן והכלה, בעלי בנות דוד, אח (כולל אח חורג) של החתן או הכלה, בעל אחות של החתן והכלה. סבים של הורי החתן והכלה, דודים של הורי החתן והכלה, אחים של הורי החתן והכלה, בעלי אחיות של הורי החתן והכלה, בני אחים או בני אחיות של הורי החתן והכלה וכן בעליהן של בנות האחים או האחיות, נכדים של הורי החתן והכלה, בעלי נכדות של הורי החתן והכלה.

קכב. עי' בספר נתיבי עם (עמ' שפב).

קכג. ויש ע"ה הסבורים שרק קשר משפחתי

צב. אין העדים צריכים לילך לראות קודם החופה כיצד החתן מכסה את הכלה^{קכ}, ובקרב בני אשכנז נתפשט כן לאחרונה.

צג. יש למסדר קידושין לסדר את עמידת החתן והכלה וקרוביהן, והיינו שיעמיד את הכלה לימין החתן^{קכז}, ולימין הכלה תעמוד אימה ובסמוך לה אם החתן, ולשמאל החתן יעמוד אביו ובסמוך לו אם הכלה. וכן הוא הנכון ע"פ דרך הכבוד והצניעות^{קכח}.

צד. יש שמעמידים את החתן והכלה והקרובים כשפניהם לכוון מזרח, אולם אין קפידא בדבר^{קכט}, ובדרך כלל מעצבי החופה סידרו הכלונסאות באופן שיצטרכו לעמוד בכיוון מסוים, ואין למסדר קידושין להקפיד ע"ז.

של ברכת האירוסין. ובפרט שהרבה פעמים בעת הליכת העדים לעזרת הנשים עלולים להיכשל בראיות אסורות, וד"ל. וכן העלה בספר ילקוט יוסף - חופה וקידושין (עמ' קכג).

קכו. כ"כ הרוקח (סי' שנט) ואסמכיה אקרא: "נצבה שגל לימינך" ס"ת כלה. ועי' ברחיד"א בספרו מדבר קדמות (מערכת כ או' טו"ב), ובבה"ט (סי' סא סק"ז).

קכא. סידור זה של הקרובים אינו חובה מן הדין, אלא שכן נהגו רבים ממסדרי הקידושין והוא מטעמי הצניעות והכבוד, ואם רוצה אם הכלה לעמוד ליד בעלה או להיפך בצד החתן וכפי שמצוי בחוגים מסויימים, לא יתעקש ע"ז כלל.

קכב. וכמ"ש הכנה"ג הוב"ד בבאר היטב (סי' סא סק"ז), וכ"כ בס' ערוה"ש (סי' סב סעיף ט') שכן הוא מנהגם. ועי' בס' משפט הכתובה ח"ח (עמ' תיט) שנכון להעמידם לצד מזרח אם ניתן.

קכו. דהרי אין הכיסוי נחשב למעשה חופה, וגם לדעות דס"ל דהוי חופה ראה ברמ"א (סי' נה ס"א), מ"מ חופה אינה צריכה עדים, וגם למ"ד דצריכה עדים, הוי חופה שקודם קידושין, ואע"ג שהב"ח (ריש סי' סא) כתב, שנהגו שהחתן מכסה, מ"מ לא כתב שצריך עדים. וגם ע"ד הב"ח תמהו האחרונים, דמנ"ל שצריך שהחתן יכסה, עי' בשו"ת שבט הלוי ח"י (סי' רמב). ומ"מ לבני ספרד הנוהגים כפסק מרן השו"ע, החופה היינו הייחוד בביתו. ועי' בספר משפט הכתובה (פרק נד עמ' תקג) שתמה ג"כ בזה על מנהג הספרדים שחושבים כן לעיקר שצריכים העדים לראות את הכיסוי. וע"ש שגם הגר"ח שליט"א כתב, שאין צריך עדים לזה. ומה שנהגו כן בקרב בני אשכנז, נראה שהוא כיון שאצלם הכלה הולכת עם 'טול' עבה ואין העדים רואים פניה בשעת החופה, אבל אצל בני ספרד, שהטול שקוף, אין להקפיד בכך, וגם אם אין פניה ניכרים, די במה שרואים בעת שנותן לה לשתות מכוס

צח. מנהג בני ספרד שלא להקפיד לעשות החופה תחת כיפת השמים קל.

צו. מסדר הקידושין יעמוד כנגד החתן והכלה קלא.

צז. בשלב זה נכון שיזמינו גם את העדים להגיע למקום החופה קודם שיתחיל הרב בברכות קלב, ואם לא הזמינום הרב המסדר יעלה אותם למקום החופה יחד עימו קלג.

כוס היין

צח. רבים נוהגים להקפיד ולקדש בחופה על יין שאינו אדום, ונכון הוא קלד.

מצד המציאות ראוי שיתחשב גם בצלמים המצויים באותה העת תחת החופה, וע"כ יתרחק מעט ויצדד גופו מעט לצד.

קלב. כדי שלא יהיה הפסק בין הברכות לקידושין.

קלג. יש נוהגים שהחתן מייחד את העדים באמירת "אתם עדי", ומ"מ מעיקר הדין די במה שקוראים להם תחת החופה שיעלו להעיד דהוי כייחוד, (ואע"פ שאין החתן מייחדן, ועי' ערוה"ש סי' מב סעי' לא) וגם אם לא קוראים בשמם תחת החופה, אם הרב או החתן הכינם קודם לכן שהם יהיו העדים וכפי שמצוי בהרבה חופות, פשיטא דסגי בזה ואין צריך לייחדם דווקא תחת החופה. ועי' בשו"ת פרי השדה ח"א (סימן ד'), וכן ראיתי שהיה מנהגו של מרן הגר"ע יוסף זצוק"ל שלא לייחד את העדים באמירת "אתם עדי". ובפרט שכן דעת השו"ע (סי' מב סעי' ד') דקידש בפני עדים אפילו לא אמר אתם עדי, מקודשת.

קלד. דמעיקר הדין אפילו בקידוש הלילה שהוא דאו' שרי לקדש על יין לבן וכנז' בשו"ע (סי' רעב ס"ד), ואע"ג

קל. כנה"ג (סי' סא הגב"י או' א') ושלא כדברי הרמ"א (שם), תעלומות לב ח"ג (סי' נז) שדי חמד (מע' חתן וכלה או' א'). ומ"מ פשוט דאם רצונם לעשות החופה תחת כיפת השמים, אין בזה כל קפידא. וראיתי דבר פלא בקונט' נר ציון שהביא שהגר"צ אבא שאול זצוק"ל אמר שאין לבני ספרד לעשות כן דיש סרך איסור בדבר דהוי כמקדש בשוקא. ונראה פשוט דגם לדבריו, הקפידא היא דווקא אם עושה כן ברחוב ממש, אבל אם עושים כן על גג האולם או בחצר האולם המוקף ומגודר במחיצות כפי שנהוג בדר"כ, אין לחוש דלא מיחזי כפריצות וכזנות, ובלא"ה נראה דהאידנא דמכנינים מקום מיוחד עם יריעות וכלונסאות המיוחדים לכניסת החתן והכלה, תו לא נראה דהמקדש שם הוי כפריצות. וכן ראיתי בספר המנהיג, וראה עוד בספר משא המלך - אברג'ל (ברכות עמ' תתפ) שהעלה כן.

קלא. מנהגי מהר"ם מרוטנבורג (עמ' 82), ערוך השולחן (שם), קובץ מבקשי תורה (קובץ כט) בשם הגרי"ש זצ"ל. והיינו טעמא, כדי שיברכם פנים כנגד פנים. אולם

צט. יזהר שלא למלאות הכוס על גדותין קלה.

ברכת האירוסין

ק. צריך הרב לומר לחתן ולכלה שיכוונו לצאת יד"ח הברכות, כיון שמברך בשבילם קל. ושלא ידברו עד סיום הברכות ונתינת הטבעת קל.

בכלל כוס מלא. ואדרבה יעויין בט"ז (שם סוף סק"ד) שכתב, דיש שביארו דזהו "עיטור" המבואר בגמ', והיו מקומות שנוהגים לכתחילה שלא למלאות הכוס עד גדותיו ומשאירים עטרה סביבו. וכן היה נוהג הגרש"ז אויערבאך כפי שנתבאר בספר שלמי שמחה (עמ' קעה).

קלו. כמ"ש השו"ע (סי' לד ס"א). ומה שנוהגים לברך בשביל החתן הוא כדי שלא לבייש מי שאינו יודע לברך, וכנז' בב"ש (סק"א). ונכון שגם הכלה תכוון וכנז' בנודע ביהודה (תניינא אהע"ז סימן א') הוב"ד בפת"ש (סי' לד סק"א). וכ"כ הבא"ח (ש"א פ' שופטים ה"ב), וכן העלה בס' הליכות עולם ח"ב (פ' שופטים או' ב'). וכן יש להזהירם שלא לענות אחריו ב"ה וב"ש, וכמ"ש החי"א (כלל כ סעיף ג'), שדי חמד (מע' ה' אות ט), משנה ברורה (סי' קכד ס"ק כא), ובשו"ת יבי"א ח"ח (סימן כד).

קלז. ואם דיברו החתן והכלה קודם שתייתן מהיין, אם הוא מענין הקידושין כפי שהוא בדר"כ, א"צ לחזור ולברך. כמבואר בשו"ע (או"ח סי' קסז ס"ו). ולפיכך נהגו לשאול קודם הקידושין את העדים אם הטבעת שווה פרוטה ולא חשו להפסק. (ואע"ג שמבואר ברמ"א שם דלכתחילה אסור להפסיק אפי' בדברים שהם לצורך, מ"מ כיון שאנו רוצים שהכלה תשמע שמקדשה בשווה פרוטה ואין זמן אחר יאות לזה, חשיב כשעת

שהרמב"ן ס"ל שפסול לקידוש, מ"מ בהבדלה מודה כנז' שם, והכא לא גרע מהבדלה דהא שרי לברך ברכת אירוסין ונישואין על חמר מדינה וכמבואר בשו"ע (סי' לד ס"ב). ואע"ג שמצווה לחזור אחר יין אדום וכנז' בב"י (סי' רעב) בשם הירושלמי, הכא שאני דיש לחוש שמא יישפך מהיין על בגדיהן של החתן והכלה או על הקרובים העומדים סביב ויגרם עגמת נפש וצער, וכן ראיתי בעיני שמחמת צילומים, או התרגשות יתר, הזיזו את כוס המקדש ונשפך היין. ועל כן טוב לנהוג כן. ועכ"פ יש לשים לב לזה קודם היכנסו לחופה דיש בעלי אולם שמסדרים יין אדום, או כפי שיזדמן לידם. ושוב ראיתי עתה בספר ציוני הלכה - נישואין (עמ' כד) בשם הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שהורה, שאם הכלה רוצה שיקדשו ביין לבן, יעשו כרצונה, כיון דאין מעלה ליין אדום על פני יין לבן אלא מפני שהאדום משובח יותר באיכותו, אבל היום מה ההבדל ביניהם, ורק בד' כוסות יש מעלה לצבע היין. וראה עוד בספר נתיבי המנהגים - דבורקס (עמ' תקלח).

קלה. דכפי שנתבאר לעיל מצוי שנשפך על בגדיהן של החתן והכלה בעת ששותים, ואע"פ דכוס של ברכה בעינן שיחיה מלא וכדמבואר ברמ"א (סי' קפג ס"ב), מ"מ כבר כתב שם המ"ב, דאם ישפך ע"ג הארץ אין צריך למלאותו כ"כ, וגם זה

קא. לאחר ברכת הגפן וברכת האירוסין, יטעם המסדר קידושין מעט קלח מהכוס ולאחר מכן יתן לחתן לטעום מעט קלט, ויקח מידו ויתן לאמה של הכלה שתשקה מעט את הכלה קמ.

קב. אם הכלה הגיעה לחופה בלבוש קמא לא צנוע קמב, או שקרובותיה העומדות לידה עומדות בלבוש פרוץ, יסובב המסדר קידושין את פניו

משמירת תורה ומצוות שגנאי הדבר בעיניהם וקרוב לחילול ה'. ושור' בס' משפט הכתובה ח"ח (עמ' תלד) שמרן הגרע"י זצוק"ל הקפיד מאד על ת"ח אחד שעשה כן. וכן ראיתי בספר ילקו"י - חופה וקידושין (עמ' רלו).

קמ. אין דין שאימה דווקא תשקה אותה, אלא שנהגו כן משום צניעות, והעיקר שהחתן לא ישקה אותה כיון שעדיין היא בגדר כלה ללא ברכה האסורה עליו כנדה, ונדה אסור לבעלה להשקות אותה יין כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' קצה סעיף יג). וכן הרב לא ישקה הכלה מן היין.

קמא. לכאור' יש להיזהר בזה גם באופן שהכלה הגיעה כששערות ראשה אינם מכוסות בפאה, שכן צריך להיות מעיקר הדין וכפי שכתבתי בשו"ת תורת מאיר (אבה"ע סי' יג) בחיוב חובת כיסוי ראש הכלה ביום כלולותיה גם אם לא מתייחדים מיד אחר החופה, אלא שלענין ברכה יש לסמוך על המקילין, ע"י בשו"ת מהר"י הלוי (סימן ט), ובשו"ת יחוה דעת ח"ה (סימן סב), ובפרט שבדרך כלל יש "טול" על ראשה. מיהו ע"י בשו"ת מהריא"ץ (תאו"ח סי' ח') שהחמיר בזה.

קמב. בחופות של ציבור שאינם שומרים תומ"צ, שיש חשש שהכלה תבוא בצורה כזו או אחרת, יש למסדר קידושין

הצורך). ואף אם הסיחו בענין אחר קודם שתייתם, אם הוא לאחר שתיית המקדש, לא חשיב בדיעבד הפסק, כמבואר שם ברמ"א, וגם לחולקים שם, ע"י מ"ב (ס"ק מג), בנד"ד די"א דהוי ברכות השבח כמ"ש הרא"ש כתובות (דף ז:), נקטינן סב"ל.

קלח. דעת הרמב"ם (שו"ת פאר הדור סי' ו') שאם אין המברך טועם הוי ברכה לבטלה. ובפרט האידנא שחתנים וכלות רבות אינן שמים ליבן לכוין בברכתו לצאת יד"ח, דהשתיה הוי לעיכובא, ע"י בשו"ת אפיקי ים ח"ב (סי' ב') בשם הגר"ח מבריסק זצוק"ל. ומ"מ א"צ לשתות רביעית, וכמ"ש המחזור ויטרי (סי' תקג) והב"י (הל' מילה סי' רסה) בשם הרשב"א. וכ"כ הכנה"ג (אבה"ע סי' לד או' ג').

קלט. ונכון שיקנח בידו (או במטלית) מקום נשיקת הפה אחר שתייתו, וכמ"ש השו"ע (או"ח סי' קע סעיף כב), וכ"כ בשו"ת יבי"א ח"ה (אבה"ע סי' י' סוף או' ז') גבי נידון דידן. והגרש"ז זצ"ל כשהיה מסדר קידושין לבחור ספרדי היה נוהג לשפוך לכוס אחרת ושותה ממנה, הוב"ד בקונ' אפריון שלמה (או' כו). אולם ראיתי בכמה חופות, רבנים שליט"א ששופכים מעט מהיין על ידיהם ומלקקים אצבעותיהן, ונראה דאין זה מכבוד החכם והציבור, ובפרט אם עורך חופה לציבור רחוק

ואת גופו לכוון החתן והאבות, ואם בכל המקום יש ערווה, יעצום עיניו, ואם אינו יודע את הברכות בע"פ, יתקע עיניו בסידור קמ"ג.

הטבעת

קג. מצוי בחתונות של קהלים שונים, שהחתן מביא טבעת משובצת בדמוי יהלומים קטנטנים ('זרקונים', 'נקודות'), ומותר לכתחילה לקדש בטבעת זו למרות שאין הטבעת חלקה, אולם יש לוודא שהכלה מודעת לזה שאינן יהלומים קמ"ד.

רחמנא, סגי כשיתקע עיניו בסידור, וכן העלה בפשיטות בשו"ת יבי"א (שם או' ט'), אולם מה שהביא ראה מתפלה, צ"ע.

קמ"ד. אע"פ שאין לקדש בטבעת יהלום וכמ"ש השו"ע (סי' לא ס"ב) ומחשש מ"ש הר"ן, מ"מ בדבר שאין טעות בשומתו כגון אבנים אלו, אין לחוש וכמ"ש בשו"ת מהרש"ך ח"ב (סימן עו) ומקורו טהור בדברי התוס' קידושין (ט. ד"ה והלכתא). וע"ע בחקרי לב (סי' כ), ובכנה"ג (סי' לא ס"ב). וכן משמע להדיא מלשון מרן שם. ומ"מ אחר שיידע את הכלה, או שהכלה הלכה יחד עם החתן לבחור את הטבעת, אין לחוש. וכן בטבעת שיש בה חריטות לנוי, אין שום חשש לקדש בה, וכ"כ בספר אמרי יעקב - שטרן (עמ' קעד).

להודיע מראש לכלה לכסות גופה וזרועותיה החשופים ב'שכמיה' או בצעיף וכדו' לפחות בשעת החופה, ובדרך כלל אם מסביר בסבר פנים יפות ומשדלה בדברים בגודל מעמד קדושת החופה, הדברים מתקבלים על לב.

קמ"ה. שו"ע (או"ח סי' עה או' ו'), וכן מסקנת האור לציון ח"א (סי' ח'), דאם רק לפני המקדש יש ערווה ומן הצדדין אין ערווה, ראוי להחמיר כדעת הרשב"א ולהחזיר גופו לצדדין, ואם בכל המקום יש לפניו ערווה, כיון שפשטות לשון הרמב"ם והשו"ע להתיר בעצימת עיניים, סגי בהכי. וכן העלה בשו"ת יבי"א ח"ג (או"ח סי' ז'), ושכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי ח"ד (חאו"ח סי' ט או' ג'). ונראה דכיון דבראייה תלה

קד. אם החתן כבר קנה והביא לאולם טבעת יהלום אמיתי, רשאי לקדשה ומ"מ יפרש המסדר קידושין לכלה שמקדשה רק בשווה פרוטה שבו קמה, או שיאמר לה שמקדשה בגוף המתכת ללא היהלום קמ'.

קה. מצוי שמביאים טבעות בדמוי יהלומים שנעשו על ידי חריטה, ואין לחוש בכך למידי קמ'.

קו. על צד הטוב נכון לשאול את החתן אם הטבעת נקנתה מכספו, או מכספי אביו ואמו, ואם נקנתה מכספם, נכון שיאמר לאב שיקנה אותה לבן, וסגי "בקנין יד" גם בלי הגבהה קמח. ומ"מ גם אם לא שאל ולא הקנה, אינו מעכב כלל קמט.

קז. אם אבדה טבעת הקידושין, יבקש מאשה אחרת הנמצאת באולם את טבעתה במתנה בשביל לקדש את הכלה ויבטיח לה שישלם לה את

בטבעת חריטות למיניהם, והמקפידין בזה, אינם יודעים בין ימינם לשמאלם.

קמח. ציוני הלכה בשם הגרי"ש (עמ' ע)

קמט. הארכת בזה בספרי תורת הישיבה (מהדו"ב עמ' רצט), וע"ע בספר שושנת העמקים - להגר"א בחבוט שליט"א ח"א (חופה וקידושין שורש א') שהאריך הרבה בהיתר המנהג בדבר מה שריבם לא שואלים על הדבר. ויסוד הדין, דאפילו שאל טבעת מחברו לקדש אשה וקידשה, מקודשת וכמ"ש השו"ע (אה"ע סי' כח סעי' יט) בשם הרא"ש. והאחרונים נו"נ בעוד צדדי קולות רבות. (גם מרן הגרע"י זצוק"ל כשערך את קידושי לא שאל אותי ואת אבי בענין זה כלל). ומ"מ יש הנוהגים סלסול בדבר. ומ"מ בציבור של אינם בני תורה, נכון מאד לשאול, כיון שלפעמים היא נקנתה הטבעת מכספה או שחיים חיים

קמה. דבכה"ג שמפרש להדיא שמקדשה רק בשווה פרוטה, אין לחוש גם לדעת הר"ן, וכמ"ש הנחלת שבעה (סי' יב), והמשכנות יעקב הוב"ד באוצה"פ (סי' לא עמ' קנר ס"ק יז או' ב'). ונראה דבכה"ג מהני גם לדעת הב"ש (סק"ה), דלדבריהם, הר"ן איירי כשמקדשה בטבעת ואומר לה שתקבל אותה בתורת שווה פרוטה, וזה לא מהני כיון שרואה שווה יותר ולא סמכא דעתיה, אבל כשאומר לה שמקדשה רק בשו"פ, מהני.

קמו. יסביר לה זאת קודם החופה, כיון שבמעמד החופה לא יובן כראוי.

קמז. ציוני הלכה בשם הגרי"ש אלישיב זצוק"ל. ובפרט שהמנהג לשאול תחת החופה האם הטבעת שווה פרוטה. וע"כ אין לחוש אפי' לכתחילה אם יש

שוויון^ק, ורשאי אח"כ להחזירה כמות שהיא. ואם היא נשואה, יבקש לכתחילה גם את רשות בעלה^{קא}. ומיהו גם אמר לה "שתשאל" את הטבעת רק למעמד הקידושין, מקודשת^{קב}.

קח. מצוי בזוגות שאינם בני תורה, שגם הכלה מביאה טבעת לחתן כדי שיידעו שגם הוא נשוי, ומבקשת לתנה לו תחת החופה, ובמצב כזה, יאמר להם המסדר קידושין שרק בסיום מעמד החופה אחר שבירת הכוס, תתן לו הטבעת, ויכריז, הכלה רוצה ליתן "מתנה" לחתן, ותתן לו הטבעת ולא תאמר דבר^{קג}.

הקידושין

קט. החתן והכלה צריכים להבין שמקדשה בנתינת הטבעת ובוזה היא נקנית לו ונאסרת לכל העולם, ועל כן אם החתן והכלה אינם בני תורה, חובה על המסדר^ק להסביר להם בקצרה את מהות הקידושין ושנתינת הטבעת אינה סתם מתנה או "טקס" בעלמא^{קד}.

קי. בעת הקידושין יעמיד החתן מול הכלה.

גם ללא אמירה כל שהיא סמוך לחופה, ומיהו אם נותנת לו את הטבעת בתור מתנה בעלמא ובצורת מתנה והדבר ניכר לכל שאין זה בתורת קידושין, ועושה כן בסיום החופה לאחר שבירת הכוס, נראה דאין קפידא ואפשר דגם לדידה שרי. (ומ"מ מ"ש שם לדמותו לגזירה דהבא ראשו ורובו במים שאובין וכו', יש לחלק דהכא לא ניתן הדבר לכל העם כטבילה אלא לת"ח הבקיאין בטיב קידושין, והם ודאי לא יטעו בזה). וגם הגר"ש בס' ציוני הלכה (עמ' ע) נראה דלא התנגד לכך.

קנד. שו"ע ורמ"א (סי' כז ס"א). וע"ע בב"ש (סק"ה) ובס' דרך המלך (אישות פ"א), אמרי דוד (סי' כט), שלחן העזר ח"ב (דף קכח).

משותפין קודם לכן ונקנתה הטבעת מכספים משותפים.

קנ. כן נהג הגר"ש הב"ד בס' משפט הכתובה (עמ' תיג)

קנא. עי' ב"ש (שם ס"ק מט).

קנב. כמ"ש השו"ע (סי' כח סעי' יט), וע"ש בח"מ (ס"ק לג) בשם הרא"ש, דאנן סהדי שגמרה בליבה ליתנו לו באותו ענין שיועיל לענין קידושין, ואם לא יועיל בלשון שאלה שיהיה בלשון מתנה או עכ"פ מתנה ע"מ להחזיר.

קנג. מיהו יש להקפיד שלא תאמר לו שום אמירת קידושין וכדו'. ועי' בשו"ת אגרו"מ (אבה"ע ח"ג סימן יח) שפקפק בזה

קיא. אם הכלה לובשת כפפות יד דקות כעין רשת, יש לה להסיר את הכפפה הימנית, כדי שיתן הטבעת על ידה ללא חציצה קנה.

קיב. קודם נתינת הטבעת, יראה המסדר קידושין שהעדים עומדים יחד קני ורואים את נתינת הטבעת ואין הצלם או אדם אחר מפריע לראיתם קני.

קיג. וישאלם בקול האם הטבעת שווה פרוטה קנה.

קיד. קודם נתינת הטבעת לידה של הכלה, ישגיח המסדר קידושין שהחתן אומר את כל הנוסח כהלכתו, ושואין הוא משמיט או מוסיף איזה תיבה מהנוסח של "הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל" קנט. ואם רואה הרב שהחתן אינו יודע את הנוסח, יקריא לו הנוסח, ויחזור החתן אחריו קס.

נכונה ואינן שמים ליבם לראיית העדים ועמידתם באותה השעה, ואינו נכון.

קנה. רמ"א (סי' לא ס"ב) כדי שתדע הכלה שאין מקדשה אלא בשווה פרוטה. ומיהו גם אם לא שאל, אינו לעיכובא מכמה טעמים. ובפרט האידנא שצ"ע, אם כלל מבינה הכלה שרצונו לומר שמקדשה בשווה פרוטה.

קנט. אין לשנות מנוסח זה כלל, וגם לא להוסיף את שמה של הכלה קודם לכן, כי יש כמה עניינים נשגבים דווקא בנוסח זה, ושתשע תיבות אלו הוא כנגד חותמו של הקב"ה "אמת" שאינו מתבטל לעולם, ול"ב אותיות כנגד ל"ב נתיבות חכמה, ומתחיל באות ה' שהיא כנגד השכינה שיורדת ברגעים אלו אל הכלה. ומ"מ אם החסיר תיבה ולא שת ליבו לתקנו, בדיעבד מקודשת, ואע"ג שמבואר בשו"ע (סימן כז ס"ד) דאם החסיר תיבת "לי" אינה מקודשת. מ"מ כבר כתב הבאר

קנה. פת"ש (סי' כז סק"א) בשם ספר כרם שלמה. נהר מצרים (חופת חתנים ס"ט), שו"ת דברי מלכיאל ח"ה (סימן רז), ועי' בן איש חי (פ' שופטים או ז') משכ"ב. ומ"מ אין עיכוב בדבר, כיון דאפי' נתן לתוך רשותה או חיקה מהני, וכ"כ בס' ערוה"ש (סי' כז סעיף ד').

קנו. כפי שנתבאר לעיל דבעינן שהעדים יעמדו יחד ויראו אחד את השני.

קנו. ע"פ הב"י (סי' מב) בשם תשובת הרשב"א דאומדנא לא מהני בענין זה. וכ"כ הרמ"א (סי' מב ס"ד), ובשו"ת הרמ"א (סי' ל). ומ"מ אם ראו את עיקר ענין הנתינה גם אם היה 'פלאש' וכיוצ"ב, לא מעכב, וביתר מזו הכשיר הב"ש (ס"ק יב) בשם המרדכי את הקידושין, וע"ע בפת"ש (שם ס"ק יב) בשם המקנה. ומ"מ ראיתי הרבה מסדרי קידושין ששקועים בנתינת הטבעת שתעבור מהחתן לכלה בצורה

קטז. ישגיח שהחתן אומר את כל הנוסח קודם^{קסא} נתינת הטבעת ליד הכלה.

קטז. ישגיח שהעדים שומעים את החתן באמירתו "הרי את מקודשת" וכו', ויאמר לחתן לומר נוסח הקידושין בקול רם.

קיו. הכלה תקבל את הטבעת באצבע שביד ימין שלה^{קסב} ואפילו כשהיא 'שמאלית'^{קסג}. ומיהו אם נתן הטבעת באצבע אחרת או ביד שמאל, אין עיכוב בדבר^{קסד}.

קיה. אחר נתינת הטבעת על ידיה יאמרו "מקודשת"^{קסה} ויש מוסיפים לומר "מזל טוב"^{קסו}.

כדי נתינה, אין זה מעכב, ראה בבדק הבית (אבן העזר סימן לו).

קסב. תיקוני הזוהר (תיקון י'), מהרי"ל (הל' נישואין אות ה') נחל"ש (סימן יב), שו"ת רב פעלים ח"ב (סוד ישרים סימן א'), בא"ח (שפטים אות ט'). ושכן הוא מנהג ירושלים.

קסג. כ"כ בשו"ת בצל החכמה ח"ה (סימן כז), שו"ת באר משה ח"ב (סימן ב'), משפט הכתובה (עמ' תסב). וכן כשהחתן איטר, יתן את הטבעת בימין כל אדם, כ"כ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל הובא בקונט' אפריון חתנים.

קסד. פשוט, וע"ע להגר"ח פלאג'י בשו"ת חיים ושלום ח"ב (סימן יט).

קסה. חופת חתנים (דיני ברכת האירוסין), תשובה מאהבה (סי' קיז), וע"י שו"ת דברי יציב (חאה"ע סימן נד) שנתן טעם לדבר.

קסו. מהר"ם מינץ (סי' קט).

היטב (ס"ק יז) בשם הרדב"ז ומהר"ם פדאוה, שכשהיתה יודעת בתחילה, שהכונה להתקדש לו, הרי הם כעסוקים באותו ענין, שכתב השו"ע דמהני. וא"כ כ"ש בכניסתה לחופה, דהרי הם כעסוקים באותו ענין.

קס. יש שהקפידו שאין הרב מקריא לחתן תיבת "לי" כי היכי שלא יראה כנעשה שליח לקדשה עבורו, מהר"ם מינץ (סימן קט). ומזה זמן זמנים טובא תמהתי ע"ז, דהלא כולם יודעים שהחתן איננו שליח הרב וגם הכלה לא תסבור דעתיה הכי, ומאי חששא איכא. ועי' ט"ז (סי' לה ס"ק יב) דג"כ כתב, דאין בזה בית מיחוש. וראיתי בס' משפט הכתובה ח"ח (הע' 30) שהעיר ג"כ בזה.

קסא. כנה"ג (סי' כז הגה"ט או' ח'), כי היכי שלא יהיה מקדש במלווה. וכן הזהיר המקנה (קו"א סי' כז סוס"ק ג'), והבא"ח (שם או' ו'). ומיהו אם אמר תוך

הטלית

קיט. מיד לאחר הקידושין פורסים טלית גדול^{קסז} ואם הוא קודם השקיעה^{קסח} יורה הרב לחתן להתעטף בציצית ולברך, ואח"כ יברך "שהחיינו" (אם הטלית חדשה).

קכ. יאמר המסדר קידושין לחתן שיכוין בעת ברכת שהחיינו על אשתו החדשה שלקח, חליפתו החדשה, וכלי ביתו. ונכון שיאמר לכלה שעומדת לצידו ג"כ שתכוין לצאת ידי חובה בברכתו על בגדיה ותכשיטיה החדשים.

קכא. כשהחופה נערכת בלילה, אין צריך להתעטף בציצית כדון, אלא יניחנה על כתפיו רגע אחד ללא עיטוף ראשו^{קסט}, ויברך שהחיינו בלבד.

קכב. ישנם חופות שלא שייך לפרוס הטלית על ראשם של החתן והכלה מפני שאין מי שיתפוס את קצוות הטלית, ואין הדבר לעיכובא כלל.

קכג. אם שכחו להביא לאולם השמחות את הטלית, אינו מעכב^{קע}.

קסז. נתייב עם (עמ' שפב) שפריסת הטלית נעשית קודם קריאת הכתובה.

תורה (שבט תשמ"ז סי' סאז' ד') בשם מרן הגרע"י זצוק"ל.

קסח. מצוי בקיץ שעומדים באותה שעה בזמן בין השמשות, ובכה"ג לא יברך דסב"ל. וכמ"ש המ"ב (או"ח סימן יח סק"ז), ובכה"ח (שם ס"ק כא) דאפי' מסופק אם הגיע בין השמשות לא יברך, דלא אמרינן ס"ס בברכות.

קע. הנה ענין פריסת סודר על ראשם הובא בב"י (סימן סא) בשם הארחות חיים שכ' שיי"א שזהו מיקרי חופה. והב"ד גם הרמ"א (סי' נה ס"א). ומיהו הארחות חיים שם כתב, דלאו מילתא היא, ע"ש. וע"ע בח"מ (סי' נה סק"ז). והנה בחופה שנוהגים האידנא שיש בה כלונסאות וגם גג, לכאור' די בזה, וא"צ טלית גם לדעה זו. ובייחוד אצל הספרדים המנהג הקדמון היה שהחתן והכלה היו מתכסים יחד בטלית שלו וכ"כ הבא"ח (שופטים או' יב) שזהו מנהג ירושלים. אלא שהאידנא נהגו לפרוס הטלית על ראשם של החתן והכלה ועל כל הנמצאים שם יחד, ולכאור' צ"ע מאי הוספה

קסט. לפי דעת רבינו האר"י ז"ל יש להיזהר מאד שלא להיות מעוטף בראשו אחר השקיעה, וכמ"ש המהרח"ו בשעה"כ (דרוש ב' דתפילת מנחה), הובא בברכ"י (סימן יח או' א'), ובכה"ח (שם ס"ק יב וס"ק כא). וכ"כ הבא"ח (פ' שופטים או' יב) שמטעם זה לא נהגו בעירם שהחתן מתעטף בטלית. ושור"ר שכ"כ הגר"מ מאזוז שליט"א בירחון אור

קבד. בעת שפורסים הטלית מעל לראש החתן והכלה יאמרו "ויתן לך האלוקים מטל השמים וכו'" ^{קעא}.

קריאת הכתובה

קבה. אחר הקידושין וההתעטפות בטלית נהגו להקריא את הכתובה ^{קעב}, ויש הנוהגים קודם קריאת הכתובה או אחריה לשיר מעט, ויקרא בקול רם ובניגון עד סוף התחייבות הכספים, ומשם ואילך ידלג עד תיבת "וקנינא", וימשיך משם לקרוא עד סוף הכתובה ^{קעג}.

קבו. העדים צריכים לשמוע את קריאת הכתובה, אולם אינם צריכים לשמוע מלה במילה את כל נוסח הכתובה ^{קעד}, ודי ששומעים את עיקר הדברים שבכתובה, וסך הכתובה שנתחייב לה ^{קעה}.

הקנין

קבו. לפני שאומר תיבת "וקנינא" ^{קעו}, מסדר הקידושין ^{קעז} יקנה

קעב. הטעם, כדי לעשות הפסק בין ברכת הגפן של האירוסין לברכת הגפן של הנישואין, כמבואר בתוס' (פסחים קב.), וברמ"א (סי' סב ס"ט). ועוד, כדי שידעו העדים את תוכן השטר שעליו חתמו.

קעג. אין חשש בדילוג זה, כיון שהנוסח בכל הכתובות דידן קבוע לכל.

קעד. שלמי שמחה (עמ' רצ) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. ובדיעבד אף אם לא שמעו כלל את קריאת הכתובה, אינו מעכב, וכמ"ש הרמ"א (סי' סו"ס סעי' א').

קעה. ע"כ אותם אלו שאינם רוצים לקרוא את סך ההתחייבות בכתובה בקול רם, ואומרים: "סך שהוסכם ביניהם". עליהם לוודא שהעדים יודעים כמה הוסכם ביניהם.

איכא בזה ובמה מייחודה טפי מהכילה והכלונסאות, ואפשר דאית ביה מעלה בזה שלוקח טלית שלו, וכדכתיב: "ופרסת כנפך על אמתך". וכ"כ בכנסת הגדולה (סי' סא) ואכתי צ"ע. ועי' בבא"ח שם שהעיד שמנהג בגדאד בזמנו היה שלא לפרוס טלית כלל והיו שמים ארבעה כלונסאות לחוד, או וילון, ע"ש. וע"כ בחופות הנערכות בעיקר בציבור שאינו דתי, שעולים לבימת החופה רק הקרואים, ולא תמיד מצוי מי שיתפוס את קצוות הטלית, אין הדבר מעכב כלל. (ונכון שבכה"ג ישאיר הטלית על גוף החתן, לפי שחש באותה העת רגשי קדושה יותר).

קעא. עי' בספר התניא (סימן צא) שבאלו הפסוקים בירך הקב"ה את האדם וחווה.

מטפחת קע"ח לחתן, ויסביר קע"ט הרב לחתן שתמורת הסודר שהוא מקבל כעת הוא מתחייב על כל האמור בכתובה, ויעזוב הסודר להיות בידו של החתן לבד, ואחר הקנין יקחנה חזרה לידו קפ.

קבח. הסודר אינו חייב להיות של העדים, ורשאי ליקחנה מכל אדם מלבד החתן קפא.

אחד עושה הקנין עם החתן וכיצד זה כותבים לשון וקנינא שהוא לשון רבים כאילו ב' העדים עשו הקנין, וע"כ לפרש לשון זה, שהכוונה שנעשה בפניהם והם מעידים שנעשה בכתובה זו קנין. וכן ראיתי שביאר בס' משפט הכתובה ח"ג (עמ' לו). וכן חזיתי שמרן הגר"ע יוסף זצ"ל היה נוהג לעשות בעצמו את הקנין ובסודר שלו, אלא שפעמים רבות הוא עצמו היה גם אחד מן העדים.

קעח. יש מסדרי קידושין שעושים הקנין עם החתן בעט או בשעון, ושפיר מצי למיעבד הכי, וראה בשו"ת באר יצחק - ספקטור (חו"מ סי' ה), וכ"כ בשו"ת ברוך שאמר - שרגא (סי' קסא), ומ"מ אם עושים הקנין בעט ובשעון, המסדר קידושין יעזוב לגמרי את כל החפץ ביד החתן, דאל"ה הוי שבר כלי והקנין לא תופס בו, ועי' נתיבות המשפט (חידושים שם סק"ט).

קעט. עי' שו"ע (חו"מ סי' קצה ס"א).

קפ. עי' שו"ע (שם ס"ד) שאם הרב לא מנתק לגמרי אחיזתו מן המטפחת, צריך שהחתן יחזיק כשיעור ג' אצבעות, או שיחזיק בחוזקה באופן שיוכל לנתקה ולהביאה אצלו. וע"כ טוב יותר שהרב ינתק אחיזתו ממנה בשעת הקנין.

קפא. עי' שו"ע (חו"מ סי' קצה ס"ג),

קעו. ראיתי מסד"ק שאחר שקוראים תיבת "וקנינא" עושים הקנין, ויש להם ע"מ שיסמכו, לפי שכ"כ בשו"ת התשב"ץ ח"ג (סימן שא), ושאין בזה משום מיחזי כשיקרא, מאחר שעומדים לעשות הקנין לאחר מכן. עור י"ל, שתיבת "וקנינא" הוא על העתיד כלומר שעתידיים לעשות קנין, ראה ר"ן ותוס' נדרים (כג:), ומג"א (או"ח סי' תריט).

קעז. או קורא הכתובה, או העדים, ובוה נעשים שלוחים של האשה לקנות מהבעל, ואין נפק"מ למי שייך הסודר דגם אחר רשאי ליתן הסודר לשם קנין והעיקר שלא יהיה משל בעל, דבכליו של קונה בעינן. וכ"פ השו"ע (חו"מ סי' קצה ס"ג). ומיהו עי' בטור וברמ"א (שם) דהורגלו לעשות הקנין בסודר של העדים וכן נוהגים בני אשכנז, ואינו לעיכובא כלל. ועי' ט"ז (חו"מ סי' קכג סעי' יד) דלשון "וקנינא מיניה" אינו מחייב שיהיה דווקא משל העדים. ועי' שו"ת שבה"ל ח"ח (סי' רפה). ומנהג בני ספרד שהרב מסדר הקידושין עושה הקנין או קורא הכתובה, וצ"ע שלכאור' אי"ז בלשון וקנינא מיניה שהוא לשון העדים, וצריך לדחוק דלשון וקנינא היינו שנעשה בפני העדים והם מעידים שנעשה כדת, וכיוצ"ב כתב הט"ז (חו"מ סי' קכג סעי' יד). ותדע, דהלא בלא"ה רק עד

קבט. מותר לקחת מפית השייכת לאולם השמחות ולעשות עמה הקנין קפב.

שו"ת הגאונים (סי' קס), ובתשב"ץ (סי' שא).

קפב. אע"ג שבשו"ת מלאכת שלמה (סו"ס קנ) כתב הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א לחוש בזה, ע"ש מילתא בטעמא. אמנם אחר קידה כראוי למר, יש להעיר דהנה כיון שכל הקנין בסידור קידושין אינו חיוב כלל וכמ"ש מרן השו"ע (אה"ע סי' סו סעיף ח'), וע"ש בח"מ (ס"ק לג), והיינו מטעם דקיי"ל דהן הן הדברים הנקנין באמירה (כתובות קב:), ובקידושין ט:), והאידנא שנהגו עוד שהחתן עצמו חותם על שטר הכתובה בפני עדים שמחייב עצמו על כל האמור בכתובה, עדיפא טפי, דכבר פסק מרן השו"ע (חו"מ סי' מ ס"א) כדעת הרי"ף והר"מ, דהמחייב עצמו בממון לאחר בלא תנאי אע"פ שלא היה חייב לו כלום, ה"ז חייב, כיצד וכו'. ומקורם בסגיא דבב"מ (צד). מתנה שומר חנם להיות כשואל. וא"כ שורת הדין א"צ בכלל לקבל קנין מהחתן, אלא שהאחרונים התאמצו בכמה טעמי תריצי ללמד זכות על מנהגם של ישראל שנהגו ליקח קנין מיד החתן, וכן יש לנהוג למעשה, אולם עכ"פ בנד"ד ליקח סודר של האולם, דבלא"ה כתב הב"י (חו"מ סי' קצה ס"ד) דמהני קנין בסודר שאול כיון שאין דרך בני אדם להקפיד אם זה נוטל קנין בסודר שלו, ודלא כהמרדכי. וע"ע ברבי עקיבא איגר בהגהו' לשו"ע (שם) שגם כ"כ בשם הריטב"א דרשאי לעשות חליפין בסודר שאול, דכיון דקני ע"מ להקנות בכל דהוא סגי. והנה סברת המרדכי דלא מהני חליפין בכלי שאול היא כפי שכתב, לפי שאינו

יכול להקדישו, וכל שאינו יכול להקדישו אינו יכול ליתנו. והנה גם מדברי הרמב"ם מוכח לכאור' כנגד סברת המרדכי, שכתב (פ"ה מהל' מכירה ה"ז) שאם הקנה לו כלי על מנת להחזירו, נקנה המקח וזכה בו הלוקח, שמתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה. וכ"כ הטור (ריש סי' קצה). והנה במתנה ע"מ להחזיר הא אינו יכול להקדישו, ומוכח דמה שאינו יכול להקדישו ליכא ביה חסרון קנין.

הנה ממה שהביא הב"י דברי הרמב"ם בפשיטות ולא ציין שהמרדכי פליג, נראה דגם המרדכי מודה היכא שהשאלו ע"מ להקנות בו דמהני, ואיהו איירי היכא שהשאלו בסתמא דאז מיקפד קפיד שלא יוציאנו מרשותו, וכ"כ הדרכי משה (סי' קצה סק"ו), ולפי"ז בנד"ד לא מבעיא אם בעלי האולם הכינו לו מפית כדי לעשות קנין שיועיל, אלא אף אם לקח מעצמו מפית המיועדת לסועדים, י"ל דמהני, דיעויין במחנה אפרים (הל' שאלה סימן ו') שכתב שסברת המרדכי והרשב"א הנז' ברמ"א שלא מהני בשאלה לעשות קנין חליפין, היא מטעם דאין השואל רשאי להשאל. והנה בנד"ד אין שייך סברא זו דהלא שאול לשניהם בשווה. ועוד, בדבר שעבר והשאל לאחר, יעויין במחנ"א (הל' שאלה ופקדון סי' ו') שהביא בשם כמה ראשונים, דמה שעשה עשוי והקנין חל, כיון דאין הבעלים יכולים להוציא ממנו מטעם של אין רצוני וכו'. ע"ש. ובנד"ד נראה דאין בזה גזל כלל, ומטעם דבדבר שאין דרכם של הבעלים להקפיד על כו"ע לא מיקרי גזל וכמ"ש המחנ"א (הל' גזלה

קל. יש לעדים לראות את הקנין קפג.

השבועה

קלא. כשמגיע לתיבת "וגם נשבע שבועה חמורה בתקיעת כף", יושיט ידו (המסד"ק או המקרא את הכתובה) אל החתן ויקח ממנו תקיעת כף, ואין החתן אומר מאומה, וימשיך לקרוא עד סוף הכתובה.

קלב. יש לעדים לראות את השבועה קפד.

חתימת העדים

קלג. בסיום קריאת הכתובה יורה הרב לעדים לחתום תחת החופה. (וראה

קצה ס"א) דהקנין חל גם ללא עדים. וע"ע בשו"ע (אה"ע סי' סו ס"ח) דאין צריך קנין על מה שנותן לה. והרמ"א פליג. מ"מ מאחר וכבר נהגו לעשות קנין וכותבים "אנן סהדי" והעדים חותמים, אם לא ראו הקנין, מיחזי כשיקרא. ובלא"ה ראה בתרומת הדשן (פסקים וכתבים סימן פט) שבכתובה הדין חמור משאר קנין ללא עדים. וע"ע בשו"ת האלף לך שלמה (סימן קלט). ומיהו אם לא ראו, יקבל בפניהם החתן קנין אפילו לאחר החופה.

קפד. כיון שחותמים בכתובה בלשון "אנן סהדי" איך החתן קיבל שבועה, ואם לא ראו השבועה, מיחזי כשיקרא. ומ"מ יעשה עתה החתן שבועה בתקיעת כף בפניהם. שו"ר עתה בסמ"ע (חור"מ סי' רז ס"ק מב) שבדיעבד כשלא ראו את השבועה, אין עיכוב בדבר, כיון שמעידים שהחתן מתרצה לקבל ע"ע חומר שבועה בהתחייבות זו. וכ"כ הפתחי תשובה (חור"מ סי' מב ס"ק ד'), ומ"מ לכתחילה יש להקפיד בדבר.

סו"ס ב') ושאיין זה שייך לסוגיא של יאוש שלא מדעת, יעו"ש. וכיון שכן, סודר זה השייך לאולם השמחות כיון שמיועד ומוכן לכל תשמישיו ואפילו לקנח בו, כ"ש שבעה"ב מסכים שיעשו בו קנין. ועוד, דניחא ליה לאיניש דתיעביד מצווה בממונא. וגם אין לומר דכיון דהחתן משלם לבעל האולם א"כ חשיב כעושה קנין בכליו של מקנה, דודאי אנן סהדי דאין בדעתו לקנות דברים שיעכבו בידו מלישא אשה כדמו", וכע"ז בשו"ע (או"ח סי' יד סעיף ג'), ובמ"ב (ס"ק יא). ומצאתי עתה כדברי אלו בשו"ת להורות נתן חי"א (סימן קכז), וכן העלה בספר משפט הכתובה - בר שלום ח"ה (פמ"א אות טו), וסיים שם, ששאל כמה מגדולי ההוראה בזה, והסכימו לדבר בהחלט שאין בזה בית מיחוש ולא רצו לשמוע דבר אחר כלל. וכן העליתי בספרי שו"ת תורת מאיר (חאה"ע סי' יד). ועתה ראיתי שכן העלה הגר"ש ואזנר זצ"ל בקובץ מבית לוי - ז' (הל' כתובה פ"ה ס"ה). קפג. אע"ג דמורן השו"ע פסק (חור"מ סימן

לעיל פרק א' פרטי הדינים הנצרכים בזה).

מסירת הכתובה

קלד. בסיום חתימת הכתובה יתן החתן או הרב המסדר את הכתובה לאם הכלה כדי לשומרה, ויש שנהגו שהחתן מוסר לכלה ואומר לה "הרי זה כתובתך", ומיהו מצד הדין אין חיוב לעשות כן ואף לא להעמיד עדים על כך, וכן הוא מנהג בני ספרד קפה.

כשאין כתובה

קלה. אם שכחו להביא את הכתובה לאולם שמחות, או שארעה טעות באופן שא"א לתקן הכתובה, אם ניתן להשיג כתובה במשך זמן השמחה, אין לעכב את החופה משום כן, ויערוך את החופה ואח"כ יכתוב כתובה, ובלבד שיקפיד שבני הזוג לא יתייחדו עד אחר כתיבת הכתובה וחתימתה קפו.

שו"ע (חו"מ סי' טל סעיף יג). ובספר בית חתנים - פנירי ח"א (עמ' רמח). ושו"ר עתה שכן היתה דעת הגר"מ פינשטיין זצ"ל, שא"צ עדים למסירת הכתובה, הביא דבריו בס' נתיבי המנהגים - דבורקס (עמ' תקמה). ומ"מ כיון שאין הפסד בדבר, ומאידך יש פוסקים שחששו לזה, עי' שו"ת תשובות והנהגות ח"ב (סי' תרג) בשם הגרי"ז, ובס' נטעי גביראל (פל"ב ס"ה) בשם הגר"א קוטלר זצ"ל שהקפידו בדבר, הרוצים לעשות כן, תבוא עליהם ברכה.

קפו. עי' ברמ"א (סי' סא ס"א) דצריך לכתוב הכתובה קודם החופה, אולם השו"ע (אה"ע סי' סו ס"א) כתב, דרק להתייחד אסור קודם כתיבת הכתובה. ועי' בב"ש ובח"מ (סק"א) דגם ייחוד מעיקר הדין שרי. ואף אם נימא דיש 'איסור' לעשות חופה קודם כתיבת הכתובה,

קפה. זכורני שבמעמד חופתי מרן הגר"ע יוסף צוק"ל (שהיה המסדר) לא הקפיד ע"ז. ועי' בס' משפט הכתובה ח"ז (עמ' מה), דגם הגר"צ אבא שאול זצ"ל לא הקפיד על כך. ושגם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל אמר שאינו רואה טעם במסירת הכתובה מידו לידה, ומ"מ אין לבטל את אלו שנוהגים כן. וכן הביא בספר כתובה כהלכתה (עמ' שו) מכתב ממרן הגרי"ש זצ"ל. גם בשו"ת שבט הלוי חלק ח' (סימן רפה) כתב שממשמעות הפוסקים נראה שאין צריך לזה עדים. וכ"כ בספר שלמי שמחה (עמ' רצג) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שמה שהחתן מוסר לכלה הכתובה בפני עדים, זו היא חומרא בעלמא. ובטעם אלו שנהגו להקפיד על כך, ראה באורך בס' משפט הכתובה ח"ז (פרק נח) בשם הרשב"ץ וארחות חיים דמהני מצד קידושי שטר ומה שפלפל בחכמה בדבריהם. ועי'

קל'. ואם לא ניתן להשיג כתובה במשך החתונה, יתפס לה החתן מטלטלין שלו, כגון שעון יקר וכדו', ששווי כסף עיקר הכתובה, היינו 120 גרם כסף טהור - לבני ספרד, ולבני אשכנז - 960 גרם כסף, והכל לפי שוויות מחיר הכסף שבאותו הזמן. ואם אין לו סכום זה, יתן לה החתן מעות או צ'ק על שמו כשווי הסכום הנ"ל. ויקבל עליו בפני עדים אחריות אם יאבדו או יוזלו. ואם אין לו מעות או מטלטלין, יתחייב לה סך עיקר הכתובה בקנין גמור בפני ב' עדים, וכן יעשה אם כבר כתבו כתובה ואבדה במשך החתונה, (ויתחייב לה כסכום הראשון), ואז רשאי להתייחד ואף לבוא עליה, ללא כתיבת הכתובה, ומיד למחרת או בזמן שיהיה לו אפשרות לכתוב כתובה כדת וכדין יעשה כן קפ"ז.

ברכות הנישואין

קל'. הרב המסדר קידושין אינו חייב לברך את ב' ברכות הראשונות, ומיהו אין עיכובא שיברך, אע"ג שכבר בירך קודם לכן ברכת הגפן בברכת האירוסין קפ"ח.

וואזנר צוק"ל, ושיש לסמוך בזה על הקנין שהתחייב החתן תחת החופה.

קפז. כן העליתי בשו"ת תורת מאיר ח"א (אהע"ז סימן יב) ע"פ השו"ע (סי' סו סעי' א' וב'). והנו"כ שם.

קפח. יעויין בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' יח או' ד') מה שתמה בזה על מנהג בני ספרד דמאי שנא מליל פסח דאין מברכין על כוס שני, ולענ"ד יש ליישב, ע"פ מ"ש הגר"ח פלאג'י בספרו חיים לראש (דף מא ע"ב), שאף על פי שאין קידוש אלא במקום סעודה, וצריך לאכול הסעודה לאחר הקידוש לאלתר, מכל מקום בליל התקדש חג הפסח שיש ציווי פרטי לספר ביציאת מצרים שהוא מענין קידוש היום, אין כאן חשש הפסק כלל, כי כל מה שעושים אחר הקידוש בטיבול ראשון

וכדעת בעל העיטור הנז' בר"ן (ריש כתובות דף א. מדפי הרי"ף ד"ה או), מ"מ החופה לדעת הרמב"ם (פ"י מהל' אישות הלכה א') היינו מה שמביאה לתוך ביתו ומתייחד עמה. וכן היא דעת השו"ע (סימן נה סעיף א'). ועל כן במקום טרחא דציבורא כבנד"ד שיעכבו את כל קהל המוזמנים לשמחה עד שיביאו הכתובה מהבית, יש להקל ולעשות החופה אף ללא כתובה, ובתנאי שיעמדו על המשמר לבל יתייחדו החתן והכלה. ואף אותם הנוהגים לילך מיד לאחר החופה לחדר ייחוד, בנד"ד לא יעשו כן, אלא ימתינו עד אחר כתיבת הכתובה. ובפרט אם תוך כדי קריאת הכתובה נתברר שנמצא בה טעות, אין חייבים לתקנה ולהחליפה מיד, ואפשר להמתין עד כניסתם לחדר ייחוד. וכ"כ בספר אירוסין ונישואין - שטרן (עמ' נט) בשם הגר"ש

קלח. נכון שיאמר הרב המסדר לחתן ולכלה שיכוונו לצאת ידי חובת ז' ברכות ושלא ידברו עד גמר הברכות קפ"ט.

קלט. לכתחילה במקום שניתן, טוב יותר שהרב המסדר או אדם אחר יברך את כל הז' ברכות ולא יחלקום לאנשים נפרדים, ובפרט בחתונות של יהודים שאינם שומרים תורה ומצוות, ומיהו מאחר ונתפשט לאחרונה המנהג שמחלקים את הז' ברכות לאנשים נפרדים, אין אחר המנהג כלום ק"צ.

השבח לרוב הפוסקים ובפרט שכן דעת הרמב"ם, וראה באריכות משכ"ב בספר שושנת העמקים - להגר"א בחבוט שליט"א (חו"ק שורש ה'), שכתב להקל בדבר שא"צ כוונת החתן והכלה. ומיהו מ"ש שם, שזו 'טעות' שנתאזרחה בלב ראשי הישיבות, לא"ה קצת הפריז על המידה, ועי' ב"י (סי' סב) שביאר באחד מהטעמים דבעינן ז' ברכות קודם החופה, לפי שכל המצוות מברך עליהם עובר לעשייתן, וכ"כ הב"ש (שם סק"א). ומה גם, דכיון דבלא"ה צריכים לכוון לצאת יד"ח ברכת הגפן של ברכת הנישואין, א"כ כבר נהגו לומר להם לכוון בברכות, שאם נבוא לחלק, תתבלבל דעתם, וע"כ אומר להם המסד"ק שיכוונו לברכותיו. וכ"כ בקונ' כרם שלמה (עמ' נב) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל להזהיר בזה ושלא ידברו מענין אחר עד שישתו מהכוס.

קצ. עי' בשו"ת הר צבי (חאו"ח סימן מד), ובשו"ת אגרות משה (חאה"ע ח"א סימן צד), ובשו"ת יביע אומר ח"ד (אהע"ז סי' ז') שיישבו המנהג. ומיהו יעויין בס' ברכת ה' ח"ד (עמ' שלט) דדעתו דיש לבטל המנהג הזה שמחלקים הברכות ויש להחזיק במנהג הקדום שהיה, ליתן לאחד לברך את כל הז' ברכות. ושכ"ד הגר"מ מאזוז שליט"א.

ובהגדה וסיפור יציאת מצרים ושתיית הכוס השני הוא בכלל קידוש היום וזכר ליציאת מצרים, שאדרבה אסור לאכול מצה ומרור עד שיעשה כסדר הזה, ול"ח הפסק. וכדברים אלו ממש כתב גם בשו"ת זכור ליצחק - הררי (סימן עז), והגר"י ידיד זצ"ל בשו"ת ימי יוסף בתרא (חאו"ח סימן י'), והביא דבריהם ופסק כמותם בשו"ת חזון עובדיה - פסח ח"א (סימן יא עמוד קעג). משא"כ בנד"ד דיש הפסק על ידי קריאת הכתובה. ועוד, דשאני הכא דברכת הגפן של האירוסין היא ברכת הנהנין לפי דעת כמה ראשונים, וברכת הגפן של ברכת חתנים היא ברכת השבח כמ"ש בב"י בשם הר"ן והרמב"ן. ועל כן מ"ש בס' משפט הכתובה ח"ח (עמ' תע) מכח טענת הגרש"ז דעדיף טפי שהמסד"ק לא יברך ב' ברכת ראשונות של ברכת הנישואין, ליתא. וכן נהגו רבים וגדולים עד לדורות האחרונים, וכן חזיתי למרן הגרע"י זצוק"ל שנהג כן, ואין לערער כלל אחר שיש הפסק בקריאת הכתובה.

קפט. אגרו"מ (או"ח ח"ה סי' כ אות יז), בית חתנים (פ"ד ס"ו) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל. וכ"מ מדברי הבא"ח (ש"א פ' שופטים או' יד). ומיהו קיל טפי מברכת האירוסין, לפי שהז' ברכות הם ברכת

קמ. לכתחילה יש להקפיד ולברך ברכת נישואין על כוס נפרדת^{קצא} ובפרט בחתונות של יהודים הרחוקים משמירת מצוות^{קצב}, ומ"מ רבים נהגו לתקן את הפגימה ששטו קודם לכן ע"י הוספת יין^{קצג}.

קמא. מצוי שהמברכים מדלגים ומחליפים בסדר הברכות ומקדימים או מאחרים ברכה לחברתה, ויש למסד"ק לשים לב לדבר, ומיהו אינו לעיכובא וישובו לברך את הברכה שדילגו אפילו שאינה לפי הסדר^{קצד}.

קמב. אין המברכים ז' ברכות טועמים מן הכוס, ואף לא המברך ברכה שביעית^{קצה}, ומיהו המברך הגפן, ראוי שיטעם לאחר שברכו על הכוס את שבע הברכות, וכן הוא מנהג בני ספרד^{קצו} ודווקא אם לא סח בינתיים בדברים שאינם מעניין החופה^{קצז}.

שנעשה אחר ברכת המזון על הכוס שנהגו בני ספרד בעיה"ק ירושלים שגם המברך ברכת חתנים טועם וכמ"ש הכה"ח או"ח סי' קצ סק"א).

קצו. שו"ת הגאונים (חמדה גנוזה סימן קיח), שו"ת יבי"א ח"ה (חאה"ע סימן י אות ז'), ובס' הליכו"ע ח"ב (פ' שופטים או' ב'). וכן דעת הגר"צ אבא שאול זצ"ל הב"ד בספר בית חתנים ח"ב (עמ' שיא). ועי' בשו"ת דברי דוד - טהרני (סימן נז אות ד'). ומיהו אין טעימת המקדש לעיכובא, עי' פני יהושע הב"ד הפת"ש (סי' לד סק"ה). וכן רבים המברכים ב' ברכות ראשונות, אינם טועמים בסיום הז' ברכות מהכוס, ויש להם ע"מ שיסמוכו, עי' בית יוסף (יו"ד סימן רסה ד"ה וכתב הכל בו) מש"כ לגבי מילה, ומיניה נמי לנד"ד, ודווקא אם החתן והכלה לא הסיחו בדיבור שאינו לצורך, דאז טעימתם עולה גם למקדש וכמ"ש הב"י שם.

קצז. ואם סח בדברים שהם מעניין הברכה, לא הוי הפסק, עי' שו"ע (או"ח סי'

קצא. שו"ת פאר הדור לרמב"ם (סימן רפח), שו"ע (סי' סב סעיף ט') ע"פ דברי תוס' בפסחים (קב). דהוי מצוות חבילות חבילות. ומה שמתקן את הכוס, לא מהני אלא לפגום ולא למצוות חבילות וכפי שהארכתי בספרי שו"ת תורת מאיר ח"ב (כת"י). ושלא כמ"ש בספר ילקו"י - שובע שמחות (עמ' רכו), ואחר המחילה נעלם מעיניו לפי שעה תשובת הרמב"ם. וע"ע בשו"ת הליכות שבא ח"א (אה"ע סי' ה' או' ב').

קצב. דפעמים רבות החתן והכלה או הוריהם שמגישים לפנייהם את הכוס מחללי שבתות, ויש לחוש משום יין נסך (אא"כ היין מבושל). וכ"כ בס' שלחן העזר (סימן ח' סק"ג), וע"ע אוצה"פ (שם).

קצג. בתשובת הרמב"ם הנז'.

קצד. שו"ת פאר הדור (סימן רפח).

קצה. דאינם מברכים אלא ברכת השבח, ועוד, שהמברך הגפן כבר טועם. (אלא שצריך לי עיון, מא"ש מברכת חתנים

קמג. אם חילקו את הברכות כמנהגנו, המברך ברכת הגפן יעמוד בסמוך כדי שיוכל תיכף לאחר ברכה שביעית לטעום מן הכוס.

קמד. בסיום ברכה שביעית (לאחר שטעם מברך הגפן מן היין כגז' לעיל), יתן הרב לחתן לטעום מעט מן היין^{קצח} ולאחר מכן ישקה החתן מעט את הכלה^{קצט} (אם היא טהורה), ואין צריך לשנות מן הכוס רביעית^ל.

שבירת הכוס

קמה. נהגו שבגמרא ה' הברכות שובר החתן ברגלו הימנית כוס זכוכית דקה (עטופה)^{רא} זכר לחורבן^{רב}, וקודם לכן אומר את הפסוק: "אם אשכחך ירושלים" וכו'. ונכון להסביר בקצרה קודם לכן לחתן ולכלה את הרקע למנהג הזה^ג.

קמוז. אם שכחו להביא כוס, או שהביאו ונשברה, יבקש מן האולם כוס זכוכית, ואם היא עבה, יזרקה על הארץ בידו^{יד} כשהיא עטופה^{יה}.

לא עטפו ישבור בעדינות, או בידו.

רב. בית יוסף (או"ח סימן תקס).

רג. יש שצוּעקים מיד "מזל טוב" ויצא שכרם בהפסדם, וכבר העירו בזה האחרונים, עי' שדי חמד (מערכת ז' אות יב) שנתאונן ע"ז. וע"ע בסידור בית עובד הב"ד בס' שלחן העזר (סי' ח' ס"ק כו), וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ד (תאה"ע סימן ט).

רד. מיהו לא ישבור הכוס ברגלו, ועי' בן איש חי (פ' שופטים אות יא). ומה שנהגו בעלמא לשוברו ברגל, עי' בס' שלחן העזר (סי' ח' סעי' ג' ס"ק כד), ושיש להקדים רגל ימין. וע"ע בזה בספר נתיבי המנהגים - דבורקס (עמ' רכח).

רה. עי' בתשובות הב"ח (סי' סב).

קסז סעיף ו'). ומ"מ כדי להימנע מהפסק, יש שנהגו להניח צלוחית תחת הכוס ושופכים מעט לתוכה ומיד לאחר ברכת הגפן טועמים.

קצח. ומיהו אם החתן והכלה סחו בדברים אחרים, יברכו שנית ברכת הגפן קודם טעימתם.

קצט. תשובות שר שלום גאון (סימן קיז), וכ"כ רבי אברהם בן הרמב"ם בספר מעשה רקח, שפשט המנהג שלאחר שיטעם המברך מן היין, ישקה לחתן ולכלה.

ר. בית יוסף (יו"ד סי' רסה ד"ה כתב הרשב"א), מהרש"ם ח"ה (סימן ח'), שו"ת יבי"א (ח"ה סימן י' או' ז').

רא. כדי שלא יתפזרו הרסיסים וכן שלא ינזק ברגלו, ועי' שו"ת הב"ח (סי' סב), ואם

פרק ג

חופת נדה, גרושה
ואלמנה

פרק ג'

חופת נדה, גרושה אלמנה

חופת נדה

קמ"ז. יש ליידע את החתן במקרה שיתקיים "חופת נדה"^י. אולם לא יבליטו ויספרו לאחרים על כך^י.

קמ"ח. מותר לחתן לכסות את פני הכלה בהינומא ('טול') ויזהר שלא יגע בה^י.

קמ"ט. הכלה מותרת לטעום מכוס היין של כוס הקידושין אחר שהחתן טועם ממנו^י, ואולם לא יתן בידה ישירות אלא דרך אמה או אחרת^י.

קנ. מותר לחתן ליתן הטבעת בידה של הכלה אך יזהר שלא ליגע בבשרה^י.

ר"ו. ש"ך (י"ד סי' קצב סק"ד), שו"ת יבי"א (שם).

ר"ז. שדי חמד (מערכת חתן וכלה א' כו).

ר"ח. דקודם הקידושין הוי כאשה בעלמא ואין נוהגים בה דיני הרחקות, ועי' ב"י (אה"ע סי' כא) בשם תשובת הרשב"א.

ר"ט. דהיא מותרת לשתות משיורי הכוס שלו וכדאי' בשו"ע (י"ד סי' קצה ס"ד). ונראה דגם אחרי הנישואין רשאי לשתות מכוס הקידושין אף אם רק הוסיפו על הכוס ולא החליפוהו באחר, דהא בזמן

ששתתה ממנו בתחילה עדיין לא היתה אשתו, ועוד שלא היה זה אלא טעימה בעלמא ולא חשיב כשתייה (ועי' ש"ך סי' קצה סק"ט, ודו"ק), ועוד שחזרו ותיקנוהו ויש מקילין בכה"ג. ומ"מ לכתחילה בכל אופן יש לעשות ב' כוסות ואף בשתיית כלה טהורה וכפי שנתבאר לעיל.

ר"י. ואף בכלה טהורה הכי נהיגי כנזכר לעיל. ר"א. ומטעם זה יעמידם במרחק מעט אחד מהשני (באופן שאינו ניכר לרואים) כדי שלא יגעו אף בבגדיהם, באר היטב (שם), שו"ת זבחי צדק (השמטות).

ועל כן אין לדחפה לתוך אצבעה^{ריב}.

קנא. החתן לא ימסור לידה הכתובה אלא הרב המסדר^{ריג}.

קנב. החתן לא ישקה את הכלה אחרי ברכת הנישואין, אלא יתנו את הכוס לאימה שתשקה אותה^{ריד}.

קנג. אם רוצים להיכנס לחדר ייחוד באולם השמחות, לא ינעלו אחריהם את הדלת אולם רשאים לסגור^{רטז}.

גרושה ואלמנה

קנד. על המסדר קידושין לברך קודם החתונה וכתובת הכתובה אם בני הזוג לא עשו "הסכמי ממון"^{רטז}.

קנה. עריכת חופה לגרושה ואלמנה דינן שווה לעריכת החופה לבתולה, אלא שנוסח כתובתן וההתחייבות בהן שונה (ראה לעיל פרק א' מה שנתבאר).

קנו. אם אין לכלה הורים, תשמור את שטר כתובה אצל אחיה או שאר

ריב. דעדיין אינה אשתו ולית לן בה אם יגע בבשרה, וכן העיד על המנהג הכנה"ג הב"ד הבאר היטב (אה"ע סי' סא סק"ח), שו"ת יבי"א ח"ה (אה"ע סי' י) עש"ב, הגרי"ש אלישיב קובץ תשובות ח"ג (סי' קצא).

ריג. עי' לעיל בדיני מסירת הכתובה מה שנתבאר בזה.

ריד. שו"ת שואל ונשאל ח"ג (אה"ע סי' תסד).

רטז. כדי להתראות, או כדי שלא ירגישו המוזמנים בדבר, וי"א שחופת ייחוד

קונה גם בייחוד שאינו ראוי לביאה. ומ"מ כיון שבכל רגע עלולים אחרים להיכנס לחדרם אי"ז בכלל ייחוד אף אם הדלת תהיה סגורה ולא נעולה, וגם למחמירים בייחוד בעלמא בדלת שאינה נעולה, הכא קיל טפי לפי שהייחוד הוא אסור מדרבנן, וכמ"ש החקרי לב (אה"ע סי' יז בד"ה כ'), וכ"כ החזו"א (י"ד סי' צא או' ג'), ובאה"ע סי' לד או' ג'), והב"ד הט"ה"ב (סי' ט' אותיות ט-י).

רטז. דבר זה שכח טפי בנישואין שניים, וראה לעיל פרק א' הוראות כלליות קודם החתונה מה שנתבאר בזה.

קרובי משפחה ר"י, וכן יכולה להניחה בביתה באופן שהבעל לא יוכל למצוא השטר ר"ח.

ר"י. שו"ת יכין ובוועז ח"א (סי' קלג), שו"ת ר"ח. ציוני הלכה (עמ' עב) בשם מרן
משנה שכיר ח"ב (סי' קמו). אולם לא תיתן ביד קרובי בעלה.
הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

פרק ד

דינים כלליים שאחד
החופה

פרק ד'

דינים כלליים שאחר החופה

קנז. יש להזהיר את אם הכלה לבל תשכח את הכתובה באולם השמחות^{ריט}.

קנח. נכון שיזהיר את החתן ואת הכלה^{רכ} שיטלו ידיהם ויאכלו כזית לחם, ואם החתן לא אכל לחם, אין לברך להם שבע ברכות אחר הסעודה^{רכא}.

קנט. מנהג בני ספרד שלא לייחד את החתן והכלה לאחר החופה^{רכב},

פסולה והחתן והכלה כבר בביתם, ומיניה במכ"ש לנד"ד.

רכ. מיהו אין אכילת הכלה לחם לעיכובא, כפי שהעלנו בשו"ת תורת מאיר ח"א (חאה"ע סי' טו). ושו"ר עתה שכן העלה מהר"י מולכו בס' שולחן גבוה (השמטות לסוף חלק או"ח) הוב"ד ביפה ללב ח"ד (סי' סב ס"ק), ובשו"ת שבט הלוי ח"ח (סי' רפא). וע"ע בשו"ת משיב משפט - טולידאנו ח"ב (סי' לא), ובמה שכתב לו הגר"א וייס שליט"א.

רכא. שו"ת האלף לך שלמה (סימן צג), זבחי צדק החדשות (סימן צה), שו"ת יביע אומר ח"ו (אהע"ז סי' ט' או' ב').

רכב. שער המפקד (נהר פקוד אה"ע ה' קידושין דף טז:), שו"ת ישכיל עבדי

ריט. שו"ת שבט הלוי ח"ח (סי' רפה), ושכן הוא היה נוהג בכל חופה להזהיר לבל ישכחו את הכתובה במקום החתונה. והנה פעמים מטלפנים לרב המסדר קידושין בסוף האירוע, ומודיעים לו שהכתובה אבדה באולם, ונראה דאם העתק הכתובה (שנמצא ביד המסדר קידושין) חתום ע"י עדים, והשעה מאוחרת שלא ניתן להשיג כתובה כעת, רשאים בינתיים החתן והכלה להתייחד ולבוא עליה עד שיכתבו כתובה חדשה למחרת בבוקר, דיש לסמוך בזה על השיטות שהעתק הכתובה מועילה, וכן ע"ד הרמ"א (סי' סו ס"ג) דבזה"ז שאין מגרשים בע"כ, יש להקל. וע"ע בשו"ת תורת מאיר ח"א (אבה"ע סימן יג או' ט'). ובס' ציוני הלכה - נישואין (עמ' עח) שכן העלה הגר"ש זצ"ל אפילו כשנמצאת הכתובה

וסומכים על מה שמתייחדים בביתם בתום האירוע^{רכג}. ומ"מ אם רצו להחמיר ולהתייחד אין למנוע מהם ובלבד שהכלה תהיה עם כיסוי על ראשה^{רכד} (ו'הטול' אינו מועיל לזה), וכן שיעשו כן בצנעא וללא פרסום גדול^{רכה}.

קס. המסדר קידושין ישלח את העתק הכתובה לאחר שמילאה כדת ונחתמה ע"י עדי הכתובה, למועצה הדתית מיד לאחר החתונה^{רכו}.

יקירי ירושלים, שכן אמר לו חכם שלום כהן שליט"א ראש ישיבת פורת יוסף שעדיף לעשות ייחוד סמוך לברכות ולחוש לדעת הר"מ. ושכן השיב לו הגר"מ צדקה שליט"א דהרוצה לחוש ולהחמיר רשאי ואין בזה חשש חציפותא, ובפרט אחר שכבר הרבה מבני ספרד נהגו כן. וכן אמר לו הגר"י תופיק בשם רבי יעקב עדס זצוק"ל, ועוד ת"ח נהגו כן. וכן אמר לי הגר"ד כהן שליט"א ראש ישיבת חברון שאמר לו הגר"ב"צ אבא שאול זצוק"ל, שבני ישיבה ספרדים הרוצים לעשות חדר ייחוד לאחר החופה, רשאים. וזה במחילה שלא כאותם המערערים שהוא איסור גמור מדינא. אלא שמן הראוי משום צניעות שיעשו הייחוד בצניעא ולא בריש גלי. ועי' מה שהאריך הרחיב בזה הגר"א בחבוט שליט"א בספרו שושנת העמקים ח"א (שורש ד' עמ' שכג), ובמה שיצא להשיב על דבריו בספר ברכת יהודה - ברכה ח"ה (אה"ע"ז סי' ה), וע"ע בחוברת אור תורה (חשון תשע), והדברים עתיקים ואכמ"ל.

רכו. ואם יתעכב בשליחתו, גם תעודת הנישואין של בני הזוג תתעכב. ועל הרב המסד"ק לשלוח את העתק לרבנות ולא יתן לחתן לשלוח, לפי שפעמים מחמת טרדות החתן, העתק נאבד. וכן

ח"ז (אה"ע סי' י), שו"ת יביע אומר ח"ה (אבן העזר סי' ח'), שו"ת שמש ומגן ח"א (אה"ע סי' ד').

רכג. עי' בשו"ת האלף לך שלמה - למהר"ש קלוגר (סי' קלט), ובשו"ת יביע אומר ח"ה (חאה"ע סי' י' אות ה) שהעלו, שאין לייחד עדים בכניסתם לביתם. וכ"כ בספר ברכת חתנים - פנירי ח"ב (עמ' רפב) בשם הגר"ב"צ אבא שאול זצ"ל, וע"ש שחיזק הדברים בטו"ט. ולפי"ז כל שכן שאם מתייחדים באולם השמחות, שאין חובה להקפיד על עדים, ובפרט שלפי המציאות תמיד יראו אותם בעת כניסתם לשם.

רכד. כפי שהעליתי בשו"ת תורת מאיר (אה"ע סי' יג), וע"ש עוד שכתבנו בשם גדולי עולם, שאפילו אינם מתייחדים, אין ראוי להקל בזה כלל, אולם אם משלבות את שערות ראשן יחד עם הפאה, יש להם ע"מ שיסמוכו, ושכ"ד הגר"ש אלישיב זצ"ל.

רכה. עי' בספרי תורת הישיבה (מהדו"ב פכ"ב עמ' שא) מה שהארכתי בנידון זה, ושבני ישיבה הרוצים להחמיר ע"ע, אין בזה כל איסור. וזה עתה ראיתי גם בכתבי הרה"ג רבי חנוך כהן שליט"א ראש ישיבת

קסא. רשאי המסדר קידושין להחזיר לרבנות את העתק הכתובה בפקס, או בדואר אלקטרוני^{כז}.

הוא ע"פ תקנות הרה"ר (חודש חשון רכז. שו"ת מלאכת שלמה (סימן סט).
תשס"ד) שעל הרב המסדר לשלוח את ופשוט. וכן נוהגים בהרבה
העתק לאחר החתונה. מועצות דתיות.